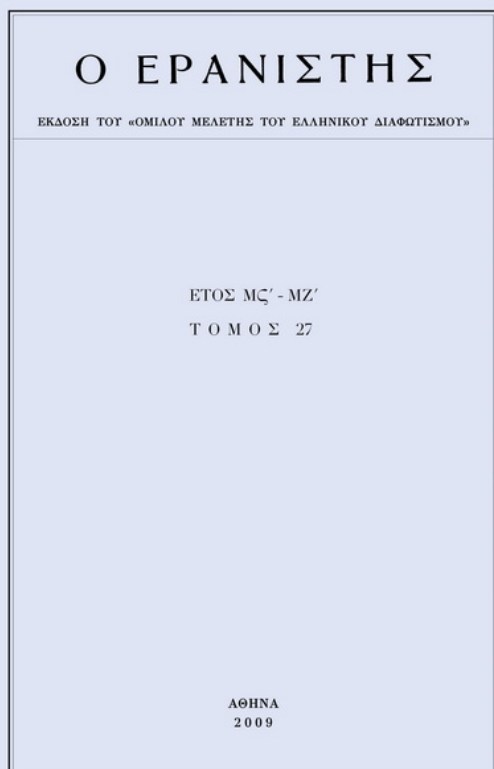

The Gleaner

Vol 27 (2009)

**Από την Τεργέστη στην Αθήνα του Όθωνα
(1838-1845). Ο Ιάκωβος Ρώτας θύμα των
πιστωτικών σχέσεων**

Εμμ. Ν. Φραγκίσκος

doi: [10.12681/er.90](https://doi.org/10.12681/er.90)

To cite this article:

Φραγκίσκος Ε. Ν. (2009). Από την Τεργέστη στην Αθήνα του Όθωνα (1838-1845). Ο Ιάκωβος Ρώτας θύμα των πιστωτικών σχέσεων. *The Gleaner*, 27, 165-213. <https://doi.org/10.12681/er.90>

ΑΠΟ ΤΗΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ ΤΟΥ ΟΘΩΝΑ (1838-1845)

Ὁ Ἰάκωβος Ρώτας θύμα τῶν πιστωτικῶν σχέσεων

ΠΕΝΤΕ ΧΡΟΝΙΑ ΜΕΤΑ ΤΟΝ ΘΑΝΑΤΟ ΤΟ 1833 ΤΟΥ Ἀδαμάντιου Κοραΐ, ὁ Ἰάκωβος Ρώτας, ἓνας ἀπὸ τοὺς ἐκτελεστές τῆς διαθήκης του, στενός του συνεργάτης ἀπὸ τὸ 1818 ἔχοντας διαδεχτεῖ στὴ θέση αὐτῇ τὸν Ἀλέξανδρο Βασιλείου, καὶ μὲ τὴ μεγάλη γεωγραφικὴ ἀπόσταση ἀνάμεσα στὸ Παρίσι καὶ τὴν Τεργέστη, ἔδρα ἀπὸ τὸ 1803 τῶν ἐμπορικῶν του δραστηριοτήτων, νὰ μὴν ἔχει σταθεῖ ἐμπόδιο στὴν τακτικὴ ἐπιστολικὴ ἐπικοινωνία καὶ τὶς συναλλαγές του (μὲ ἐξαίρεση τὶς περιόδους ἐπιβολῆς λογοκρισίας ἀπὸ τοὺς Αὐστριακοὺς), ἀποφάσισε σὲ ἡλικία 60 περίπου ἐτῶν νὰ ἐπιστρέψει στὴν Ἑλλάδα καὶ νὰ πολιτογραφηθεῖ ὑπήκοος τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους, ὅπως συνέβαινε καὶ μὲ πολλοὺς ἄλλους Ἑλληνες τῆς διασπορᾶς ἀμέσως μετὰ τὴν ἱδρυσή του. Ἀλλωστε, σύμφωνα μὲ ὅσα ἔγραφε ὁ ἴδιος τὸ καλοκαίρι τοῦ 1838 ἀπὸ τὸ νησί του τὴν Τζιά στὸν Θεόφιλο Καίρη στὴν Ἀνδρο, «δὲν εἶχον ποτὲ σκοπὸν νὰ ἀφήσω εἰς ξένην γῆν τὰ κόκκαλά μου». ¹ Ἀπὸ τὸ ἴδιο γράμμα μαθαίνουμε ὅτι εἶχε φτάσει στὴν ἰδιαίτερη πατρίδα του στίς 19 Ἰουνίου μαζὶ μὲ τὴν οἰκογένειά του, δηλαδὴ τὴ γυναίκα του Ζαχαράτη, τὸ γένος Ἰάκ. Παγκάλου ἀπὸ τὸ ἀρχοντολόι τῆς Τζιᾶς, τὶς τρεῖς κόρες του, τὴ Μαρία, 25 ἐτῶν, τὴν Ἐλευθερία, 18 ἐτῶν, καὶ τὴ Σοφία, 10 ἐτῶν, καθὼς καὶ τὸν 15ετῆ γιό του Πλάτωνα (ὁ μεγάλος του γιὸς Ξε-

---

1. Δημ. Πολέμης (ἐκδ.), *Ἀλληλογραφία Θεοφίλου Καίρη*, Μέρος Γ1, Ἀνδρος 1998, σ. 265. Γιὰ τὴν προσωπικὴ τους γνωριμία ἀπὸ τὸ 1832, ὅταν ὁ Θ. Καίρης πέ-
ρασε ἀπὸ τὴν Τεργέστη κατὰ τὴν περιοδεία του γιὰ τὶς ὑποθέσεις τοῦ Ὀρφανοτρο-
φείου τῆς Ἀνδρου, καὶ τὴν ἀμοιβαία ἐκτίμηση πού γεννήθηκε ἔκτοτε (ἡ ἐπικονω-
νία τους πάντως χρονολογεῖται ἤδη ἀπὸ τὸ τέλος τῆς δεκαετίας τοῦ 1810, τὴν
ἐποχὴ τῆς διεύθυνσης τοῦ γυμνασίου τῶν Κυδωνιῶν) βλ. ὅ.π., Μέρος ΣΤ', *Προσω-
πογραφικά*, Ἀνδρος 2003, σ. 286-288. Χαρακτηριστικὴ τοῦ θαυμασμοῦ τοῦ Ρώτα
πρὸς τὸ πρόσωπό του εἶναι ἡ ἐξομολόγησή του στὸ παραπάνω γράμμα ὅτι «μετὰ
τὸν Κοραῖν, σύ, φίλτατε Θεόφιλε εἶσαι ἐγχαραγμένος μέσα εἰς τὴν καρδίαν μου ὡς
ἄριστος τῆς Ἑλλάδος εὐεργέτης».

νοφών, εἴκοσι περίπου ἐτῶν, σπούδαζε ἱατρικὴ στὸ Παρίσι, ἐνῶ ὁ μικρότερος Ἀχιλλέας εἶχε φύγει ἀπὸ τὴ ζωὴ τὸ 1835 σὲ ἡλικία μόλις 9 ἐτῶν ἀφήνοντας ἀπαρηγόρητους τοὺς οἰκείους του),² σκεπτόμενος νὰ ἐγκατασταθεῖ μόνιμα στὸ κυκλαδίτικο νησί. Σημειωτέον ὅτι προσεπανάστατικά εἶχε ταξιδέψει τρεῖς φορὲς στὴν Τζιά, μία τὸ 1808 ἐπιχειρώντας τότε περιοδεῖα στὴ Χίο καὶ τὴ Σμύρνη, τὴν πόλιν τῶν ἐφηβικῶν καὶ νεανικῶν του χρόνων καὶ τῆς ἐπαγγελματικῆς μύησης στὸ ἐμπόριο, μία δευτέρα τὸ 1812 προκειμένου νὰ παντρευτεῖ (ἐκεῖ γεννήθηκε τὸ 1813 ἡ πρωτότοκη Μαρία) καὶ μία τελευταία φορὰ τὸ 1820, ἕνα χρόνο ἀκριβῶς πρὶν ἀπὸ τὸ ξέσπασμα τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης, ἀποφασισμένος νὰ παραμείνει ἐφεξῆς οἰκογενειακὰ στὸν γενέθλιο τόπο ἔχοντας ἐξασφαλίσει τὴ θέση τοῦ ὑποπρόξενου τῆς Ὀλλανδίας (ἡ Ἐλευθερία εἶδε τὸ φῶς τῆς ζωῆς τὸ 1820 κατὰ τὴ διαμονὴ στὸ νησί). Ὅμως ἀναγκάστηκε νὰ ἐπιστρέψει στὴν Τεργέστη τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1821 γιὰ χάρι τῶν ἀνῆλικων τριῶν ἕως τότε παιδιῶν του «διὰ νὰ μὴ γείνωσι θύμα τῶν πρώτων ταραχῶν τῆς ἀνεγέρσεως», ὥπως ἔγραφε στὸν Κοραή.³

Ὅπως δὴποτε, τώρα εἶχε προγραμματίσει νὰ ταξιδέψει ἀπὸ τὸ νησί στὴν Ἀθήνα μόνος του, ὅπου πράγματι ἔφτασε στὰ τέλη Αὐγούστου τοῦ 1838, προφανῶς γιὰ νὰ ὑλοποιήσει τὸ ἐπεξεργασμένο ἀπὸ καιρὸ σχέδιό του νὰ ἐκδώσει τὸ πρῶτο Ἀπάνθισμα ἐπιστολῶν τοῦ Κο-

2. «Ὅλα τὰ λαμπρὰ τοῦ κόσμου τούτου μὲ φαίνονται μαῦρα καὶ σκοτεινά, δὲν αἰσθάνομαι ζωὴν, οὐδὲ τὴν θέλω πλέον εἰ μὴ διὰ νὰ κλαίω ἀπαρηγόρητος τὴν στέρησιν ἐκείνου τοῦ υἱοῦ, ὅστις εἶχε δι' ἐμὲ ὅλα τὰ θέληγτρα, ὅσα ἦσαν ἱκανὰ νὰ κατασταίνουσι τὴν εὐτυχίαν μου», διεκτραγωδοῦσε τὴν κατὰστασιν μετὰ τὸν θάνατο τοῦ μικροῦ Ἀχιλλέου ὁ Ρώτας στὸν Κωνσταντῖνο Οἰκονόμο στίς 25 Μαΐου 1835, βλ. τὸ ἀδημοσίευτο γράμμα του στὸ Ἀρχεῖο Κων. Οἰκονόμου τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, φάκ. IV, ἀρ. 385. Οἱ δύο ἄνδρες γνωρίζονταν κατὰ τὴ διέλευσιν ἐπίσης τοῦ Οἰκονόμου ἀπὸ τὴν Τεργέστη τὸ 1834, ἀπ' ὅπου γράφοντας στὸν Κωνσταντῖνο Νικολόπουλο χαρακτήριζε τὸν Ρώτα ὡς «τὸν ἄνδρα τὸν ἀγαθόν, τὸν φιλόπατριν, τὸν φιλόμουσον, τὸν φιλόσοφον, τὸν φιλόθεον, γνωστὸς δὲ δήπου καὶ σοὶ ἀπὸ γὰρ τῆς φήμης ὁ περικλεῆς οὗτος ἀνὴρ», βλ. Ἰω. Μπουγάτσος, «Ἀλληλογραφία Κ. Νικολοπούλου – Κ. Οἰκονόμου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων», *Πρακτικὰ τοῦ ΣΤ' Διεθνοῦς Συνεδρίου Πελοποννησιακῶν Σπουδῶν*, τ. Γ', Ἀθήνα 2001-2002, σ. 490.

3. Ἐπιστολὴ 5 Ὀκτ. 1824, Ἀδ. Κοραῆς, *Ἀλληλογραφία*, ἔκδ. ΟΜΕΔ, τ. Ε', σ. 161. Πβ. ἐπιστολὴ 14 Ὀκτ. 1823 τοῦ ἴδιου, *ἑ.π.*, σ. 81. Πάντως, ὥπως ἀνακοίνωνε στὸν Κοραή στὸ πρῶτο γράμμα, «εὐθὺς ὅτε καθησυχάσωσι τὰ πράγματα, ἐπιστρέφω πάλιν εἰς τὴν πατρίδα, διὰ νὰ μὴ με φάγη ἀφιλόξενος γῆ».

ρα⁴ και ίσως να προλάβει την κυκλοφορία των *Ἐπιστολῶν* πρὸς τὸν *Σμύρνης Πρωτοψάλτην* τυπωμένων τὸ 1838 στὴ Σμύρνη ἀπὸ συγγενῆ τοῦ μουσικοῦ φίλου τοῦ Κοραΐ Δημ. Λώτου, ἐντύπου ποὺ στὰ τέλη τοῦ 1838 βρισκόταν ἤδη στὴ βιβλιοπωλικὴ ἀγορὰ τῆς πρωτεύουσας «περιεργείας ἄξιον καὶ ζητούμενον ἥδη παρὰ πολλῶν», ὅπως ἔγραφε μιὰ ἀθηναϊκὴ ἐφημερίδα.⁵ Ἀπὸ τὸν Σεπτέμβριο πάντως θὰ τὸν ἀκολουθήσει στὴν Ἀθήνα καὶ ἡ οἰκογένειά του, δεῖγμα τῆς ἀπόφασης γιὰ μόνιμη πλέον ἐγκατάσταση στὴν πρωτεύουσα τοῦ ἐλληνικοῦ βασιλείου.⁶ Δὲν φαίνεται νὰ ἦταν σύμπτωση ὅτι ταυτόχρονα μὲ τὴ δική του ἀφιξὴ ἔφτασε στὴν ἐλληνικὴ πρωτεύουσα καὶ ὁ γυμνασιάρχης τοῦ Γυμνασίου τῆς Σύρου Γεώργιος Σερούιος,⁷ σύγγαμρός του (εἶχε παντρευτεῖ τὴν Κατίγκω Παγκάλου, ἀδελφὴ τῆς Ζαχαράτης), πολῦτιμος ἀσφαλῶς σύμβουλος τῆς οἰκογένειας τὶς πρῶτες ἡμέρες τῆς παραμονῆς της ἐκεῖ. Ὁ Ρώτας ὡς τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1839, ἕξι μῆνες μετὰ τὴν κυκλοφορία τοῦ *Ἀπανθίσματος*, δηλώνεται ἀκόμη σὲ δικαιοπρακτικὰ ἔγγραφα κάτοικος Κέας ποὺ διέμενε στὴν Ἀθήνα,⁸ σὲ δημοσιεύμενη μάλιστα τότε «Εἰδοποίηση» στὸν τύπο σχετικὴ μὲ τὴ διάθεση ἀπὸ τὸν ἴδιο τοῦ βιβλίου του καὶ ἄλλων ἐκδόσεων τοῦ Κοραΐ ἐμφανίζεται νὰ κατοικεῖ στὸν πρῶτο ὄροφο τῆς οἰκίας τοῦ Δημ. Παπιολάκη,⁹ ποὺ εἶχε διοριστεῖ τὸν Αὐγούστο τοῦ 1839 πρὸξενος στὴν Τερζέστη,¹⁰ στὴν ὁδὸ Κολωνοῦ «παρὰ τῇ Πύλῃ τῆς Ἀγορᾶς», δηλαδὴ τῆς Ρωμαϊκῆς (ἐνορία Ἀγίων Ἀποστόλων, σύμφωνα μὲ ἄλλο δικαιοπρακτικὸ ἔγγραφο τοῦ 1840).¹¹

Ἡ ἀφιξὴ του δὲν πέρασε ἀπαρατήρητη ἀπὸ τὸν ἀθηναϊκὸ τύπο. Σὲ μία ἀπὸ τὶς ἐφημερίδες, τὸν *Σωτήρα*, ὁ ἐκδότης του Νικόλαος Σκοῦφος, τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1838 δημοσίευσε ὑπὸ τὸν τίτλο «Ἰάκωβος

4. Ἀλκης Ἀγγέλου, «Ἐνα σχέδιο τοῦ Ι. Ρώτα γιὰ τὴν ἐκδόση τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Κοραΐ», *Ὁ Ἑρανιστής* 1 (1963), 156-157.

5. *Ἡ Φήμη*, ἀρ. 186-187/24.12.1838, σ. [4].

6. Σύμφωνα μὲ τὴν πληροφορία τοῦ Ρώτα στὸν Κων. Ἀσώπιου, καθηγητὴ ἀκόμη στὴν Ἰόνιο Ἀκαδημία τῆς Κέρκυρας: «πρὸ 8 μηνῶν εὐρίσκομαι πανοίκιος εἰς τὰς κλεινὰς Ἀθήνας», βλ. γράμμα του τῆς 14ης Μαΐου 1839, ἀδημοσίευτο, Ἀρχεῖο Ἀσώπιου ΕΒΕ, Ασ. 166.

7. *Ἡ Φήμη*, ἀρ. 152/31.8.1838, σ. [1].

8. Βλ. ἐδῶ σημειώσεις 27 καὶ 40.

9. Βλ. ἐδῶ σημ. 27.

10. *Αἰών*, ἀρ. 92/23.8.1839, σ. [4].

11. Βλ. ἐδῶ σημ. 48.

Ρώτας» ένα έγκωμιαστικό σημείωμα σκιαγραφώντας έτσι την προσωποικότητά του:¹²

«Πρό τινος καιροῦ ἔφθασεν εἰς τὴν πρωτεύουσάν μας ἐκ Τεργέστης ὁ Κ. Ἰάκωβος Ρώτας, γέννημα τῆς Νήσου Κέας. Ἐγκαταλείψας πρὸ τριάκοντα ἐτῶν τὴν Ἑλλάδα, ὁ τίμιος καὶ ἐνάρετος οὗτος ἀνὴρ, διέτριβε χάριν ἐμπορίου εἰς Τεργέστην, ὅπου ἀπελάμβανε τὴν γενικὴν ὑπόληψιν τῶν κατοίκων διὰ τὸν εὐγενῆ χαρακτῆρα του, καὶ διὰ τὴν τιμιότητά του. Προστάτης τῶν δυστυχούντων Ἑλλήνων, θυσιάσας μέρος τῆς καταστάσεώς του πρὸς περίθαλψιν τῶν ἀπύρων, οἵτινες διευθύνοντο εἰς τὴν Ἑλλάδα, διὰ νὰ λάβωσι μέρος εἰς τὸν ἀγῶνα τῆς, παράδειγμα τοῦ εἰλικρινοῦς πατριωτισμοῦ, καὶ τῶν εὐγενεστέρων αἰσθημάτων, ὁ Κ. Ρώτας ἐδικαίωσε τὴν πρὸς αὐτὸν ὑπόληψιν ξένων καὶ ὁμογενῶν, καὶ τὴν ἐξειδικίουν εἰς αὐτὸν φιλίαν καὶ ἀγάπην τοῦ ἀειμνήστου Κοραΐ. Ἡ Ἱστορία τῶν τελευταίων χρόνων τοῦ καλοῦ τούτου ἀνδρὸς εἶναι σειρά πρᾶξεων πατριωτικῶν, ἥτις κάμνει τιμὴν εἰς τὸν χαρακτῆρα καὶ εἰς τὰ φρονήματά του. Δὲν εἶχομεν τὴν περίστασιν νὰ γνωρίσωμεν ἄλλοτε προσωπικῶς τὸν Κ. Ρώταν. Ἀλλὰ πιστοὶ Διερμηνεῖς τῆς πρὸς αὐτὸν ἀποδιδομένης ὑπολήψεως καὶ τιμῆς, ἐνομίσσαμεν χρέος μας νὰ καθιερώσωμεν τὰς ὀλίγας ταύτας γραμμὰς πρὸς ἔπαινον τοῦ ὀνόματός του. Πόσον ἡ παρουσία τοιούτων ἀνδρῶν εἶναι χρήσιμος καὶ ἀναγκαία εἰς τὴν Ἑλλάδα!»

Μὲ τὴν ἴδια φιλόφρονα διάθεση χαιρέτιζε τὴν παρουσία του στὴν Ἀθήνα, ἀλλὰ στὸ πλαίσιο διαφόρων εἰδήσεων, καὶ ἡ ἐφημερίδα *Φήμη*.¹³

Μετά τὴν ἄφιξή του ἐπιδόθηκε χωρὶς καθυστέρηση στὸ τύπωμα τοῦ πρώτου *Ἀπανθίσματος ἐπιστολῶν* τοῦ Κοραΐ κυκλοφορώντας ξεχωριστὰ ἐντυπὴ «Ἀγγελία» μὲ ἡμερομηνία 8/20 Σεπτεμβρίου 1838 ποὺ καταχωρίστηκε καὶ στίς ἐφημερίδες,¹⁴ στὴν ὁποία τόνιζε πόσο

12. *Ὁ Σωτήρ*, ἀρ. 57/1)13.9.1838, σ. 227.

13. Ἀρ. 153/3.9.1838, σ. [2]. Ἡ ἐφημερίδα ὑπογράμμισε ἰδιαίτερα τὴν πατριωτικὴ δράση του στὴν Τεργέστη τὴν περίοδο τοῦ Ἀγώνα. Γιὰ τὸ πῶς ἀντιμετώπισε ἡ ἐλληνικὴ κοινότητα τοῦ αὐστριακοῦ λιμανιοῦ τὸ προσφυγικὸ πρόβλημα ποὺ δημιουργήθηκε ἀπὸ τὴν ἄφιξή ἐκεῖ ἐκατοντάδων προσφύγων (Μολδοβλαχία, Ἡπειρος, Κύπρος, Κωνσταντινούπολη, Κυδωνίες, Σύμρνη, Χίος κ.ἄ.) καὶ πόσο φιλόανθρωπη στάση μαζὶ μὲ ἄλλους κράτησε ὁ Ρώτας ὅταν προέκυψε οἰκονομικὸ θέμα γιὰ τὴν περίθαλψή τους βλ. "Ὀλγα Κατσιαρδῆ-Hering, *Ἡ Ἑλληνικὴ παροικία τῆς Τεργέστης (1751-1830)*, τ. I, Ἀθήνα 1986, σ. 341 κ.ἑ., ἰδίως σ. 362.

14. *Ἀθηνᾶ*, ἀρ. 560/17.9.1838, σ. 2318 καὶ ἀρ. 561/21.9.1838, σ. 2314, *Ὁ Σωτήρ*, ἀρ. 63/25.9.1838, σ. 252.

«θησαυρός ἀκένωτος μαργαριτῶν καὶ λίθων πολυτίμων» ἦταν τὰ γραπτὰ γεννήματα τῆς διάνοιας τοῦ «ἀθανάτου τούτου τῆς Ἑλλάδος Εὐεργέτου», ἐκδεδομένα καὶ ἀνέκδοτα ὅσο καὶ οἱ ἐπιστολές του, καὶ ἐξηγοῦσε πῶς ἔτυχε νὰ εἶναι κάτοχος ὁλόκληρης συλλογῆς ἀπὸ αὐτές:

«Τοῦ ἐνδόξου τούτου ἀνδρὸς εὐτύχησα νὰ ἔχω τὴν φιλίαν καὶ ἐπιστολικὴν κοινωνίαν διὰ τριάκοντα ἔτη κατὰ συνέχειαν. Διὰ τοῦτο εὐρίσκονται εἰς χεῖράς μου πλῆθος ἐπιστολῶν του ὅχι μόνον ὅσας ἔγραφε πρὸς ἐμέ, ἀλλὰ καὶ ἀκόμη ὅσας δι' ἐμοῦ ἔστειλε πρὸς ἄλλους του φίλους ἀνοικτάς, νὰ τὰς ἀναγινώσκω πρῶτον, ἔπειτα νὰ τὰς διευθύνω κατὰ τὴν ἐπιγραφὴν.¹⁵ Ταύτας ἀνεγίνωσκον ὅχι μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀντέγραφον, διὰ νὰ χαίρωμαι πλεότερον τὴν ἡδονὴν τῶν μελιρρύτων αὐτοῦ ἐκφράσεων.»

Βέβαια, στὴν ἐξιστόρησή του εἶχε ἀνεξήγητα παραλείψει νὰ ἀναφέρει ὅτι εἶχε περιέλθει στὴν κατοχὴ του, μὲ ἐξουσιοδότηση τοῦ ἴδιου τοῦ Κοραΐ, ὕστερα ἀπὸ τὸν θάνατο τὸ 1818 στὴν Τεργέστη τοῦ Ἀλέξανδρου Βασιλείου, ἡ δέσμη τῶν αἰσθητὰ πολυαριθμότερων κοραϊκῶν ἐπιστολῶν τῆς μεταξὺ τῶν δύο αὐτῶν φίλων καὶ συνεργατῶν ἀλληλογραφίας, τῶν ὁποίων μάλιστα τὴ δημοσίευση εἶχε προτείνει τότε στὸν Κοραῖ ὁ Ρώτας συναντώντας τὴν ἀπόλυτη ἄρνησή του.¹⁶ Ἡ «Ἀγγελία» ἔκλεινε μὲ ἀναφορὲς στὴν ἐκδοτικὴ μέθοδο ποὺ ἀκολούθησε, τὸν ὄγκο τοῦ βιβλίου καὶ τὴν τιμὴ του (5 δραχμὲς πληρωτέες ἀπὸ τοὺς συνδρομητὲς μετὰ τὴν παράδοσή του) καὶ τὴν ἐλπίδα ὅτι οἱ φιλόμουσοι ὁμογενεῖς θὰ ἐνίσχυαν τὴν πρωτοβουλία του μὲ τὴ γενναία συνδρομὴ τους.

Ἐπρόκειτο γιὰ τὸ πρῶτο ἐκδοτικὸ ἐγχεῖρημα τοῦ Ρώτα καὶ ἔτσι ἡ ιδιότητα τοῦ ἐκδότη προστέθηκε στὶς ἄλλες ιδιότητες ποὺ εἶχε ἀποκτήσει μέχρι τότε στὴν Τεργέστη σχετικὰ μὲ τὸ βιβλίο: ἐκείνη τοῦ συνδρομητῆ σὲ μιὰ σαρακοντάδα περίπου ἑλληνικῶν ἐντύπων,¹⁷ τοῦ

15. Ἦταν ἡ συνήθης πρακτικὴ ποὺ ἐφάρμοζε ὁ Κοραῖς ἀλληλογραφώντας πρὸς διαφόρους μέσω τῶν ἐμπιστων ἐπιστολογράφων του, βλ. Έμμ. Ν. Φραγκίσκος, «Τὰ ὅρια τοῦ ιδιωτικοῦ στὴν ἀλληλογραφία Κοραΐ καὶ ἡ ὑπερβάσή τους», Πρακτικὰ τοῦ Ἐπιστημονικοῦ Συμποσίου «Νεοελληνικὴ ἐπιστολογραφία (16ος-19ος αἰ.)», ΚΕΜΝΕ Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, *Μεσαιωνικά καὶ Νέα Ἑλληνικά* 8 (2006), 240-241.

16. Ὁ.π., σ. 234.

17. Στοιχεῖα ἀπὸ τὸ δημοσίευμα τοῦ Φίλ. Ἡλιοῦ, «Βιβλία μὲ συνδρομητὲς. I. Τὰ χρόνια τοῦ Διαφωτισμοῦ (1749-1821)», *Ὁ Ἑραμιστής* 12 (1975), 101-179, καὶ ἀπὸ ὅσα μοῦ εἶχε παραχωρήσει γιὰ τὰ μεταγενέστερα χρόνια ὁ ἀλησμόνητος φίλος.

υπεύθυνου καταγραφής συνδρομητῶν γιὰ τὴν ἔκδοση ἔργων νεοελλήνων συγγραφέων¹⁸ ἢ καὶ ἐπωμιζόμενου τῇ φροντίδᾳ τῶν οἰκονομικῶν τῆς τύπωσής τους,¹⁹ τοῦ ἐμπορικοῦ διακινήτῃ τῶν ἐκδόσεων τοῦ Κοραΐ καὶ ἄλλων, τοῦ ἐνδιάμεσου κρίκου γιὰ τὴν προώθηση στὶς βιβλιοθήκες τῶν Γυμνασίων τῆς Ἑλλάδας (Χίου, Κυδωνιῶν, Σμύρνης) τῶν παραγγελιῶν βιβλίων τῇ διεκπεραίωση τῶν ὁποίων εἶχε ἀναλάβει στὸ Παρίσι ὁ Κοραΐς ἢ ἀργότερα τῆς δωρεᾶς βιβλίων τῶν ἀδελφῶν Δ. καὶ Π. Δάρβαρη πρὸς τὴν καποδιστριακὴ διοίκηση γιὰ διανομὴ στὰ σχολεῖα, τοῦ χρηματοδότη γιὰ τὸν ἐμπλουτισμὸ βιβλιοθηκῶν, ὅπως τῆς ἐλληνικῆς Κοινότητος τῆς Βενετίας²⁰ καὶ ἀκόμη τοῦ χορηγοῦ τῶν μεταθανάτιων ἐκδόσεων τοῦ μεγάλου φίλου του (Συλλογὴ τῶν Προλεγομένων, *Βίος*, 1833, πέμπτος τόμος τῶν Ἀτάκτων, 1835),²¹ τέλος τοῦ μανιώδη συλλογέα καὶ ἀγοραστῇ ξενόγλωσσων συγγραμμάτων, κλασικῶν καὶ σύγχρονων, στὸ πνεῦμα τοῦ φιλολογικοῦ, ἐπιστημονικοῦ, ἐγκυκλοπαιδικοῦ κ.λπ. διαφωτισμοῦ, προκειμένου νὰ συγκροτήσῃ τὴν προσωπικὴ του βιβλιοθήκη,²² τὴν ὁποία σημειωτέον εἶχε μεταφέρει μαζί μὲ τὴν ἐπιπλοσκευὴ της στὴν Ἀθήνα.

Ἡ τωρινὴ πρωτοβουλία του νὰ ἐκδώσῃ τὸ Ἀπάνθισμα ἐπιστολῶν στηριζόταν χρηματικὰ ἀσφαλῶς ὅχι τόσο στὰ δικά του κεφάλαια καὶ εἰσοδήματα ὅσο προπάντων στὴν ἐλπίδα τῆς συνδρομητικῆς ἐνίσχυσης ἀπὸ τοὺς πολίτες τοῦ ἐλληνικοῦ βασιλείου καὶ τοὺς ὁμογενεῖς τοῦ ἐξωτερικοῦ ὅσοι ἐκτιμοῦσαν τὴ συμβολὴ τοῦ Κοραΐ στὴν παιδεία τοῦ

18. Βλ. π.χ. τὶς «Ἀγγελίες» ἔκδοσης βιβλίων δημοσιευμένες στοὺς τόμους τοῦ «Λόγιου Ἑρμῆ», 1811-1821, μὲ καταλόγους τῶν κατὰ τόπους ὑπευθύνων καταγραφῆς συνδρομητῶν.

19. Π.χ. τῆς τύπωσης τῆς *Ἠθικῆς* τοῦ Νεόφυτου Βάμβα (Βενετία 1817), βλ. Στέρ. Φασουλᾶκης, «Ἀπὸ τὴν ἐκδοτικὴ δράση τοῦ Ν. Βάμβα», *Μνημοσύνη* 8 (1980-1981), 173-175.

20. Κ. Θ. Δημαράς, «Βενετία: 1477, 1828. Ἀνέκδοτα κείμενα», *Θησαυρίσματα* 1 (1962), 13.

21. Βλ. ἐπιστολὴ 28 Νοεμ. 1834 τοῦ Πρώτα πρὸς τὸν Ν. Βάμβα στὸ Ἀνδρέας Μάμουκας, *Ἀδαμάντιος Κοραΐς. Βίος καὶ ἔργα*, ἐπιμ. Στέρ. Φασουλᾶκης, Ἀθήνα, ΜΙΕΤ, σ. 171-172.

22. Γιὰ τὸ θέμα βλ. Ἑμμ. Ν. Φραγκίσκος, «Ἡ βιβλιοθήκη τοῦ ἐμπόρου φίλου τοῦ Κοραΐ Ἰάκ. Πρώτα καὶ ἡ δεξιότης της σὲ μιὰ ἀναπτυσσόμενη περιφέρειαν τοῦ νεοελληνικοῦ κράτους», *Ζητήματα ἱστορίας τῶν Νεοελληνικῶν Γραμμάτων. Ἀφιέρωμα στὸν Κ. Θ. Δημαρά*, Φιλοσοφικὴ Σχολή - Τμῆμα Φιλολογίας ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη 1994, σ. 132-137.

έθνους και την απελευθέρωσή του από τον ζυγό της δουλείας. Ασφαλιστής, μικρομέτοχος συνήθως ασφαλιστικών τραπεζών και εταιρειών στην Τεργέστη, πράκτορας πλοίων, έμπορος λαδιού από τα Έπτάνησα, την Πελοπόννησο και άλλοι,²³ είδε την οικονομική κατάστασή του να δέχεται κλυδωνισμούς ιδίως στους άσχημους καιρούς του εμπορίου. 'Η επιχείρησή του, οργανωμένη σε ατομική ή συνεταιριστική βάση,²⁴ αντίκρισε, απ' ό,τι είναι γνωστό, σε δύο τουλάχιστο περιπτώσεις το φάσμα της χρεοκοπίας, μία παλαιότερα το 1830, με τον Κοραή να εκδηλώνει τότε την αγωνία του παρέχοντάς του συμβουλές επιχειρηματικότητας ως όμοιοπαθής από τα χρόνια του εμπορικού του σταδίου,²⁵ και μία πρόσφατα, το 1837, σύμφωνα με την πληροφορία του ίδιου στον Νικόλαο Ζωσιμά στη Νίζνα της Ρωσίας («και αν έδυστύχησα εξ αιτίας των τρομερών συμβάντων του εμπορίου, τα όποια ήκολούθησαν παγκοσμίως κατά το 1837ον έτος...»)²⁶ καθώς και με τα ακούσματα για πτώχευσή του που μεταβίβασε ή Εὐανθία Καΐρη από τη Σύρο στον αδελφό της Θεόφιλο.²⁷ 'Ισως πραγματικά να ήταν αυτός ένας από τους λόγους για τους οποίους αποφάσισε να εγκαταλείψει την Τεργέστη και να εγκατασταθεί στην Ελλάδα (παρ' όλα αυτά δεν είχε διαλύσει ακόμη την εμπορική του εταιρεία, της οποίας θα διόριζε το 1839 επίτροπο τον έμπορο Γ. Παπιολάκη, συγγενή του Δημήτριου).²⁸ 'Αλλά σαν να μην έφταναν οι επιπτώσεις των εμπορικών ανωμαλιών, εκκρεμοῦσε ακόμη ή υπόθεση της εξόφλησης των χρημάτων που του οφείλονταν για τη συνεισφορά του, μαζί με αντίστοιχες ενός στενοῦ κύκλου χίων εμπόρων, στην έτήσια οικονομική στήριξη από το 1825

23. Βλ. "Όλγα Κατσιαρδῆ-Hering, *ό.π.*, τ. II, σ. 469, 470, 473-474, 517, 592, 583, 596.

24. "Ός το 1820 συνεταῖροι του υπῆρξαν οι Δημ. Καριτσιώτης και Φραγκούλης Γλυκοφρύδης και από το 1825 οι Ν. Φραγκόπουλος και Ν. Δ. Γιαννακόπουλος.

25. «Πρόσεχε εις το έξῆς (διά τους οίκτιρμους του θεοῦ!) να μη δίδης πίστιν εις τόν τυχόντα, μηδὲ να εμπλεχθῇς εις επιχειρήσεις τολμηράς, διά να θεραπεύσης τήν οποίαν έπαθες πρὸς μικρόν κλόνησιν τῆς τύχης σου· σπεῦδε βραδέως», επιστολή 18 Φεβρ. 1830, 'Αδ. Κοραῆς, 'Αλληλογραφία, *ό.π.*, τ. ΣΤ', σ. 175.

26. Σχέδιο επιστολής 15 Σεπτ. 1840, Μικρὸ ἀρχεῖο Ρώτα ΙΝΕ/ΕΙΕ.

27. 'Επιστολή 8 'Ιουλ. 1837, 'Αλληλογραφία Θεοφίλου Καΐρη, *ό.π.*, Μέρος Β', 'Ανδρος 1997, σ. 166.

28. 'Αρχεῖο Κοσμᾶ Κοκκίδη, ΓΑΚ, φάκ. 35, συμβόλαιο ἀρ.10.589/13 Σεπτ. 1839. 'Ο Ρώτας δηλώνεται αἰδιοκτήτης και έμπορος, κάτοικος Κέας διαμένων ἐνταῦθα).

καὶ ἐξῆς τοῦ αἰσίδιμου φίλου του — ἡ ἐξόφληση εἶχε συμφωνηθεῖ νὰ γίνε-
 νει μὲ πρόταση τοῦ Κοραΐ ἀπὸ τοὺς κληρονόμους τῆς βιβλιοθήκης του,
 δηλαδὴ τοὺς Χίους καὶ τὸ Γυμνάσιό τους — καθὼς καὶ γιὰ τὶς δαπάνες
 τῆς ἐκδόσεως τῶν ὀψίγονων ἔργων του, μαζὶ μὲ ἐκεῖνες τῆς κατασκευῆς
 τοῦ ταφικοῦ του μνημείου στὸ πολυάνδριο τοῦ Mont-Parnasse, τὶς ὁ-
 ποῖες εἶχε καταβάλει ὡς ἕνας ἀπὸ τοὺς τρεῖς ἐκτελεστές τῆς διαθήκης
 του χωρὶς συμμετοχὴ τῶν ὑπόλοιπων ποὺ βρίσκονταν στὴν Ἑλλάδα
 ἔχοντάς τον ἐξουσιοδοτήσει γιὰ τὸν χειρισμὸ τῆς ὑπόθεσης (οἱ ἄλλοι
 δύο συνεπιτρόποι ἦσαν οἱ χιῶτες Ἀλέξ. Κοντόσταυλος καὶ Νικόλαος
 Βλαστός, διάδοχος στὴν ἐπιτροπεία τοῦ πατέρα του Ζαννῆ ὅταν αὐτὸς
 πέθανε). Τὸ συνολικὸ ποσὸ τῆς ὀφειλῆς ἀνερχόταν στὶς 20 χιλιάδες πε-
 ρίπου γαλλικὰ φράγκα ποὺ τὰ διεκδικοῦσε ὁ Ρώτας ἤδη ἀπὸ τὸ 1836
 καὶ δὲν μοιάζει τυχαῖο ὅτι ἡ ὑπόθεση αὐτὴ ἀνακινήθηκε δημόσια στὸν
 ἀθηναϊκὸ τύπο τὰ χρόνια 1839-1843 μὲ ἀφορμὴ τὴν τύχη τῆς βιβλιοθή-
 κης Κοραΐ, ἡ ὁποία ἀπὸ τὸ 1839 εἶχε μετακομιστεῖ στὴ Μασσαλία
 ὕστερα ἀπὸ ἐνέργειες καὶ ἔξοδα τοῦ ἐκεῖ χιῶτη πρωθυερέα τῆς ἑλλη-
 νικῆς κοινότητος Καλλίνικου Κρεατσούλη ἐν ἀναμονῇ τῆς διαπεραίω-
 σῆς της στὴν Ἑλλάδα ἢ τὴν ἐκτὸς τῶν ὁρίων τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους
 Χίο. Πιθανὸν πίσω ἀπὸ τὴν ἀνακίνηση τοῦ θέματος βρισκόταν ὁ ἴδιος ὁ
 Ρώτας καθὼς πῆρε ἐνεργὸ μέρος ἔμμεσα καὶ ἄμεσα στὴ σχετικὴ ἀρθρο-
 γραφία.²⁹ Ἦταν φανερό ὅτι στὸν νέο τόπο ἐγκατάστασής του, τὴν πρω-
 τεύουσα τοῦ νεοπαγοῦς βασιλείου, ἔπρεπε νὰ ἔχει ἐνισχυμένο τὸ κεφα-
 λαϊκὸ ἀποθεματικὸ τῆς οἰκογένειάς του γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τῶν
 ποικίλων ἀναγκῶν της μέσα στὶς οἰκονομικὰ ρευστὲς συνθῆκες ζωῆς
 τῆς χώρας. Ἡ μόνη θετικὴ ἐξέλιξη γιὰ τὸν Ρώτα ἀπὸ τὴν ἐκκρεμὴ δια-
 φορά του μὲ τοὺς Χιῶτες σημειώθηκε ὅταν παρέλαβε στὴν Ἀθήνα τὰ
 χιλιάδες ἀντίτυπα τῶν κοραϊκῶν ἐκδόσεων ποὺ ἀποδεσμεύτηκαν ἀπὸ
 τὰ χέρια τῶν βιβλιοπωλῶν τοῦ Παρισιοῦ χάρις στὴν ἐξόφληση τῶν
 πρὸς αὐτοὺς χρεῶν ἀπὸ τοὺς δύο ἄλλους συνεπιτρόπους του, ἀντίτυπα
 τὰ ὁποῖα διέθετε στὸ ἐμπόριο γιὰ δικό του πλέον λογαριασμὸ μὲ τοὺς
 τελευταίους νὰ δικαιοῦνται προμήθεια 10% ἀπὸ τὴν πώλησή τους.³⁰

29. Τὰ κείμενα συγκέντρωσαν καὶ ἀναδημοσίευσαν μὲ πραγματολογικὸ σχολια-
 σμὸ οἱ Στέριος Φασουλάκης καὶ Γεώργ. Α. Χριστοδούλου, «Γύρω ἀπὸ τὴν ἱστορία
 τῆς βιβλιοθήκης Κοραΐ. Ἀθησαύριστα κείμενα», *Χιακὰ Χρονικά* 14 (1982), 71-102.

30. Τὴν πληροφορία γιὰ τὴν ἐξαγορά τῶν ἀντιτύπων ἀπὸ τοὺς συνεπιτρόπους
 του τὴ δίνει ὁ ἴδιος ὁ Ρώτας στὴν ἐπιστολὴ ἀπρὸς τοὺς ἀπανταχοῦ εὐρισκομένους

Εύτυχως, ἡ ἔκδοση τοῦ πρώτου Ἀπανθίσματος ἐπιστολῶν τοῦ Κοραΐ βρῆκε τὴν ἀνταπόκριση ποὺ εὐχόταν ὁ ἐκδότης της. Πάνω ἀπὸ 1200 ὀνόματα, ἐξαίρετικά μεγάλος ἀριθμός, καταγράφηκαν στὸν κατάλογο τῶν συνδρομητῶν, τὰ περισσότερα ἀπὸ τὴν Ἀθήνα (350), τὴν Πάτρα (107) καὶ τὴν Τεργέστη (146), ἐνῶ ὁ τύπος τὴν ὑποδέχτηκε εὐφημα ἀναδημοσιεύοντας μάλιστα κάποια ἀπὸ τὰ περιεχόμενα γράμματα ἀλλὰ καὶ μὲ κάποιες παρατηρήσεις γιὰ τὴν ἐκδοτικὴ μέθοδο ποὺ υἱοθέτησε ὁ Ρώτας.³¹ Ἀλλωστε στοὺς ἑλλήνες ἀναγνώστες πέρα ἀπὸ τὴν ἐπαφὴ μὲ τὰ ἐπιστολικά κείμενα δινόταν ἡ εὐκαιρία νὰ γνωρίσουν στίς σελίδες τῶν προλεγομένων καταλογογραφημένη ὁλόκληρη σχεδὸν τὴν ἐργογραφία, τυπωμένη καὶ ἀνέκδοτη (αὐτὴ γιὰ πρώτη φορά), τοῦ μεγάλου ἑλληνα σοφοῦ. Τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1839 ὁ Ρώτας εἰδοποιοῦσε τοὺς συνδρομητὲς τοῦ βιβλίου νὰ ἀπευθύνονται στὴν κατοικία του τῆς ὁδοῦ Κολωνοῦ (οἰκία Δ. Παπιολάκη) προκειμένου νὰ προμηθεύονται τὰ ἀντίτυπά τους καὶ συγχρόνως ἐνημέρωνε γιὰ τὴ διάθεση ἀπὸ τὸν ἴδιο ὀρισμένων ἐκδόσεων τοῦ Κοραΐ καὶ ἄλλων συγγραφέων, κάνοντας στοὺς μεταπωλητὲς ἔκπτωση 20% στὴν περίπτωση ἀγορᾶς ἐκατὸ ἀντιτύπων.³² Ὅπως δὲποτε, ἡ «ἀγαθὴ δεξίωσις» τοῦ τόμου τοῦ 1839 ἐνθάρρυνε τὸν ἐκδότη νὰ ἐτοιμάσει καὶ ἕνα δεύτερο Ἀπάνθισμα ποὺ

Χίους» τῆς 1 Σεπτ. 1842 δημοσιευμένη στὴν ἐφημερίδα Ἀθηνᾶ, ἀρ. 949/5 Σεπτ. 1842, ὅ.π., σ. 98, ἐνῶ ἐκείνη γιὰ τὴν προμήθεια τοῦ 10% ἐπὶ τῶν πωλήσεων τους περιέχεται σ' ἕνα ἀδημοσίευτο γράμμα τοῦ Ν. Ζ. Βλαστοῦ, Σύρος 27 Φεβρ. 1841, πρὸς τὸν Ἀλέξ. Κοντόσταυλο στὸν Πειραιά: «Παρατηρῶ ὅτι παρεδώσατε εἰς τὸν κύριον Ρώταν τὰ τοῦ Ἀοιδίου Κοραΐ Βιβλία διὰ νὰ φροντίξῃ τὴν πώλησίν των μὲ προμήθειαν 10% καὶ Δρ. 20 νοίκιον κατὰ μῆναν καὶ εὐχομαι αἴσιον τέλος». Ἰδιωτικὴ συλλογὴ Γεωργ. Δημακόπουλου.

31. Βλ. ἐφημερίδες καὶ περιοδικά: Ἀθηνᾶ, ἀρ. 610/26.4.1839, σ. 3401, Ὁ Σωκράτης, ἀρ. 17/8.5.1839, σ. 70-77 (μὲ δημοσιεύσεις ἐπιστολῶν σὲ συνέχειες), πβ. ἀρ. 23/18.6.1839, σ. 93, Ἀποθήκη τῶν Ὠφελίμων Γνώσεων, ἀρ. 33/Σεπτ. 1839, σ. 133-134 («Τὸ ὄνειρον τοῦ Κοραΐ», ἀναδημοσίευση ἀπὸ τὸ Ἀπάνθισμα), Ἀνθολογία τῶν Κοινοφελῶν Γνώσεων, ἀρ. 24/Δεκ. 1839, σ. 381-384 («Ἐρανίσματα ἐκ διαφόρων ἐπιστολῶν Α. Κοραΐ» μὲ ἀφανὴ πηγὴ τὸ Ἀπάνθισμα), Εὐρωπαϊκὸς Ἐρανιστής, τ. Α', φυλλ. Γ', 1840, σ. 329 (κοινὴ βιβλιοκρισία τῶν Ἐπιστολῶν πρὸς τὸν Σμύρνης Πρωτοψάλτην, 1838, καὶ τοῦ Ἀπανθίσματος). Παρατηρήσεις, κυρίως γιὰ τὴν ἀπουσία χρονολογικῆς τάξης στὴ δημοσίευση τῶν ἐπιστολῶν, διατύπωσαν ἡ Ἀθηνᾶ καὶ ὁ Εὐρωπαϊκὸς Ἐρανιστής.

32. Βλ. Ἀθηνᾶ, ἀρ. 655/27.9.1839, σ. 3579, Ἡ Φῆμη, ἀρ. 259/27.9.1839, σ. 658, Αἰὼν, ἀρ. 102/4.10.1839, σ. [4], Ὁ Σωκράτης, ἀρ. 36/8.10.1839, σ. 144.

ἐξήγγειλε τὴν ἔκδοσή του τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1840 ἀνακοινώνοντας τὴν κατὰ τὸ δυνατόν συμμόρφωσή του στὶς παρατηρήσεις οἱ ὁποῖες εἶχαν διατυπωθεῖ ὡς πρὸς τὴν ἐκδοτικὴ μέθοδο ποὺ εἶχε ἀκολουθήσει στὸ πρῶτο καὶ προσδιορίζοντας τὴν τιμὴ τοῦ βιβλίου στὶς 5 πάλι δραχμὲς γιὰ τοὺς συνδρομητὲς καὶ 6 γιὰ τοὺς ἀγοραστὲς τοῦ ἐμπορίου.³³ Ἡ ἔκδοση εἶδε τὸ φῶς τὸ 1841, ἀλλὰ παρὰ τὶς προτροπὲς τῆς ἐφημερίδας *Ταχύπτερος Φήμη*, ἀπὸ ἐκεῖνες ποὺ φιλοξένησαν τὴν «Ἀγγελία», νὰ σπεύσει τὸ κοινὸ νὰ συνδράμει καὶ τὴ νέα ἐθνωφελὴ προσπάθεια καὶ παρὰ τὴν ὑπογράμμισή της ὅτι «ὁ κ. Ρώτας μὲ ζημίαν ἀναδέχεται τὰς ἐπιχειρήσεις ταύτας ἀποβλέπων εἰς ὑψηλότερον τοῦ ἀτομικοῦ κέρδους σκοπόν», οἱ 439 ἐγγραφέντες συνδρομητὲς, ἡ πλειονότης στὴν Ἀθήνα (353), καὶ οἱ 4 τὸν ἀριθμὸ τόποι προέλευσής τους (ἓνας μόνον τοῦ ἐξωτερικοῦ) δὲν συγκρίνονταν στὸ παραμικρὸ μὲ τοὺς 1213 καὶ τοὺς 43 ἀντίστοιχα τοῦ πρώτου Ἀπανθίσματος. Ἑλληπὴς προφανῶς διαφήμεσι τοῦ τόμου, ἀποσιώπησέ του ἀπὸ τὸν τύπο μετὰ τὴν κυκλοφορία του, διάθεσις στὴν ἀγορὰ ἀπὸ τὸν Ρῶτα τῶν εὐρισκόμενων στὰ χέρια του ἀντιτύπων τῶν κοραϊκῶν ἐκδόσεων, παράλληλῃ τότε ἐκδοτικὴ δραστηριότης ἀπὸ ἄλλους λογίους γιὰ τὴν ἀνατύπωση ἔργων τοῦ Κοραΐ,³⁴ ἀποτέλεσαν τοὺς σοβαρότερους ἀπὸ τοὺς λόγους ποὺ μείωσαν ἢ ἐπιμέρισαν τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ ἀναγνωστικοῦ κοινοῦ ἔτσι ὥστε νὰ κατάντησε πιθανὸν ζημιογόνον τὸ δεύτερον ἐκδοτικὸ ἐγχεῖρημα τοῦ Ρῶτα. Αὐτὸς βέβαια εἶχε ἐπιτελέσει καὶ πάλι τὸ καθήκον του ἀπέναντι τῇ μνήμῃ τοῦ μεγάλου φίλου του ἀφήνοντας γιὰ τὸ μέλλον μιὰ ὀλικὴ καὶ συστηματικὴ ἔκδοση τῶν ἐπιστολῶν του (δὲν πρόλαβε νὰ τὴν πραγματοποιήσει)³⁵ καὶ ἐλπίζοντας ὅτι θὰ ἀναβίωναν «καὶ μετὰξὺ τῶν νέων

33. Ἡ *Ταχύπτερος Φήμη*, ἀρ. 37/14.9.1840, σ. 128, «Ὁ Φίλος τοῦ Λαοῦ, ἀρ. 73/20.9.1840, σ. [3]. Τὴν ἐκφραση «δεξιῶσις ἀγαθὴ» γιὰ τὸ Α' Ἀπανθισμα χρησιμοποίησε ὁ Ρῶτας στὸ κείμενο αὐτῆς τῆς «Ἀγγελίας». Τὴν ἀπολογία του γιὰ τὴν ἐκδοτικὴν του μέθοδο τὴν ἐπανελάβε καὶ στὰ Προλεγόμενα τοῦ δευτέρου τόμου.

34. Ἀπὸ τὸ 1836 ὡς τὸ 1843 ἀνατυπώθηκαν στὴν Ἀθήνα ἀπὸ λογίους καὶ τυπογράφους ἑντεκα κοραϊκὲς ἐκδόσεις ἀρχαίων συγγραφέων, ἀκέραιες ἢ τμηματὰ τους (προλεγόμενα, ἀρχαῖο κείμενο, σχόλια) καὶ ἔξι ἀπὸ τὶς ὑπόλοιπες ἐκδοτικὲς σειρές, ἐνῶ πέντε ἀκόμη ἐπανεκδόθηκαν στὸ Ναύπλιο, τὴν Ἑρμούπολιν καὶ τὴν Πάτρα, βλ. Γεώργ. Γ. Λαδάς, *Βιβλιογραφικαὶ ἐρευναι ἀναφερόμεναι εἰς τὰ ἔργα τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραΐ*, Ἀθήνα 1934, σ. 39-43.

35. «Δὲν εἶναι ἀκόμη τοῦ παρόντος καιροῦ, ὡς νομίζω, τοιαύτη δημοσίευσις», ἔγραψε στὰ Προλεγόμενα τοῦ Β' Ἀπανθίσματος ὑπονοώντας προφανῶς τὶς ἐπι-

Ἑλλήνων νέοι Πλάτωνα καὶ Ξενοφῶντες, διὰ τὰ περιγράψωσι μὲ ἀκρίβειαν ὅλον τὸν βίον καὶ τὰς ἀρετὰς τοῦ νέου τούτου Σωκράτους» (οἱ δύο πάντως πρῶτοι γιοί του, ὁμώνυμοι, ὅπως εἴπαμε, τοῦ ἀρχαίου φιλόσοφου καὶ τοῦ ἱστορικοῦ ἀντίστοιχα, αὐτῶν ποὺ διέσωσαν τὶς μαρτυρίες γιὰ τὴ στάση ζωῆς καὶ τὶς ιδέες τοῦ διάσημου δασκάλου τους, παρὰ τὴ μύχια ἴσως ἐπιθυμία τοῦ Ρῶτα, ὁ ἕνας, ὁ Πλάτων, δικηγόρος καὶ δημοσιογράφος στὴν Κωνσταντινούπολη, ὁ ἄλλος, ὁ Ξενοφών, γιατρός, διευθυντὴς φρενολογικῆς κλινικῆς στὸ Παρίσι, δὲν φαίνεται νὰ ἀσχολήθηκαν συγγραφικὰ τουλάχιστο μὲ τὴν προσωποπικότητα τοῦ Κοραΐ,³⁶ συμβόλου τῆς σοφίας τοῦ αἵωνα καὶ τῆς ὁλοκληρωτικῆς ἀφοσίωσης στὸ κοινὸ συμφέρον τῶν Ἑλλήνων, σύγχρονου ἰνδάλματος γιὰ τὸν πατέρα τους, ποὺ δὲν τὸν εἶχε συναντήσει ποτὲ προσωπικά. Τὸ κοραϊκὸ ἀρχεῖο του κληρονόμησε ἡ κόρη του Ἑλευθερία Ἰω. Νικολαΐδου Λεβαδέως καὶ ἡ ἐγγονή του Κλεαρέτη Σκιαδαρέση, κόρη τῆς Ἑλευθερίας, τὸ παραχώρησε σαράντα περίπου χρόνια ἀργότερα στοὺς χιῶτες λογίους ποὺ μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν Ἀνδρέα Ζ. Μάμουκα ἐτοίμαζαν τὴν ἐκδοση τῆς ἀλληλογραφίας τοῦ Κοραΐ).³⁷

Λοιπὸν, τὸ οἰκονομικὸ πρόβλημα γινόταν ὅλο καὶ πιὸ πιεστικὸ γιὰ τὸν Ρῶτα τοῦ ὁποίου οἱ κινήσεις ἔδειχναν πάνω ἀπ' ὅλα ὅτι, παράλληλα μὲ τὸ ἐμπόριο τῶν κοραϊκῶν ἐκδόσεων καὶ τὶς ὅποιες ἀποδόσεις του, προγραμματίζε νὰ ἐπενδύσει κεφάλαια στὴν ἀγορὰ ἀθηναϊκῆς γῆς καὶ ἰδίως στὴν ἀνέγερση ἰδιόκτητης κατοικίας γιὰ τὴ στέγαση τῆς οἰκογένειάς του ἢ καὶ τὴν ἐκμετάλλευσή της μὲ τὴν ἐκμίσθωσή της σὲ τρίτους καθὼς οἱ οἰκιστικὲς ἀνάγκες ἐξακολουθοῦσαν νὰ εἶναι μεγάλες

κρατοῦσες πολιτικὲς καὶ δημοσιονομικὲς συνθήκες (ἀπολυταρχία Ὁθωνα, κομματικοὶ ἀνταγωνισμοί, οἰκονομικὴ δυσπραγία κ.λπ.).

36. Εἶναι ἀπλῶς γνωστὲς ὡς τώρα δύο περιπτώσεις, στὰ 1859 καὶ 1862, κατὰ τὶς ὁποῖες ὁ Ξενοφών Ρῶτας προήδρευσε σὲ ἐπιτροπὲς στὸ Παρίσι γιὰ τὴν ἀνέγερση μνημείου τοῦ Κοραΐ στὴν Ἀθήνα μὲ ἐθνικὴ συνεισφορά, χωρὶς ὅμως νὰ εὐδοηθοῦν οἱ προσπάθειες, βλ. τὶς σχετικὲς ἀγγελίες ἀντίστοιχα στὰ Φίλ. Ἡλιού, «Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία 1800-1863. Προσθῆκες – Συμπληρώσεις», *Τετράδια Ἑργασίας* 4, Ἀθήνα, ΚΝΕ/ΕΙΕ, 1983, σ. 227 (ἀρ. 1240/Α3263) καὶ Τρ. Ε. Σκληβενίτης, «Ἀβιβλιογράφητα μονόφυλλα (1825-1863) τῶν Γενικῶν Ἀρχείων τοῦ Κράτους», *Τετράδια Ἑργασίας* 10, Ἀθήνα, ΚΝΕ/ΕΙΕ, 1988, σ. 49 (ἀρ. 238/Α3858). Πβ. Λουκία Δρούλια, «Ὁ συμβολισμὸς τῶν μνημείων. Μία πρόταση τοῦ Λύσ. Καυταντζόγλου γιὰ νὰ τιμηθεῖ ὁ Κοραΐς», *Πρακτικὰ Συνεδρίου «Κοραΐς καὶ Χίος»*, τ. Β', Ἀθήνα 1985, σ. 343-345 (τὰ κείμενα τῶν μονόφυλλων).

37. Ἀδ. Κοραΐ *Ἐπιστολαί*, ἔκδ. Ν. Μ. Δαμαλᾶ, τ. Α', Ἀθήνα 1885, σ. 7.

στην πολυενοδομική περιφέρεια τῆς πρωτεύουσας τῶν εἴκοσι χιλιάδων περίπου κατοίκων, δημοτῶν καὶ μὴ. Ἀλλωστε ἡ κατοχὴ ἀκίνητης περιουσίας μπορούσε νὰ ἐξασφαλίζει τὴ δυνατότητα προσφυγῆς, ἂν καὶ ὅποτε τὸ ἀπαιτοῦσαν οἱ περιστάσεις, σὲ δανεισμό στὸ ἰδιωτικὸ κύκλωμα τῶν πιστωτικῶν σχέσεων ποὺ κυριαρχοῦσε τότε, παρότι θὰ περιέμενε κανεὶς νὰ περιοριστοῦν οἱ δραστηριότητές του μετὰ τὴν ἐνεργοποίησή ἀπὸ τὸ 1842 τοῦ δανειστικοῦ λογαριασμοῦ τῆς νεοϊδρυμένης Ἐθνικῆς Τράπεζας, ποὺ χορηγοῦσε δάνεια μὲ ἀνταγωνιστικούς ὅρους (μακρὲς προθεσμίες ἐξόφλησης, ἐπιτόκιο 8-10%).³⁸ Χωρὶς τὴν ὑποθήκη κάποιου ἀκινήτου ὡς ἐγγύησης ἦταν ἐξαιρετικὰ δύσκολο στοὺς Ἕλληνες πολίτες νὰ ἔχουν πρόσβαση σὲ δάνεια προσφερόμενα ἀπὸ ἰδιῶτες μὲ συνήθως ὑψηλά, συχνὰ τοκογλυφικά, ἐπιτόκια, δηλαδὴ πάνω ἀπὸ τὸ θεωρούμενο ὡς νόμιμο 12%. Ἐτσι ὅμως ὁ δανεισμός, ὅσο ἀναγκαῖος καὶ ἂν ἦταν μέσα σὲ συνθήκες χρηματικῆς στενότητας, ἐνεῖχε τὸ στοιχεῖο τοῦ κινδύνου νὰ ἀπογυμνωθοῦν οἱ ὀφειλέτες ἀπὸ τὶς περιουσίες τους, ἀφοῦ δὲν μπορούσαν πάντοτε νὰ ἐξυπηρετοῦν τὰ μὲ ἀσφυκτικούς ὅρους χορηγούμενα δάνεια. Τὸ φαινόμενο τῆς τοκογλυφίας, μιὰ κοινωνικὴ πληγὴ ποὺ ἀπεικονιζόταν στοὺς δημοσιευόμενους στὶς δικαστικὲς στήλες τῶν ἐφημερίδων καθημερινοὺς ἀναγκαστικούς πλειστηριασμοὺς ἀκινήτων, καταγραφόταν στὶς ἀναλύσεις τῆς ἀρθρογραφίας τοῦ τύπου καταδικαστικὰ ὡς φαινόμενο αἰσχροκέρδειας καὶ συγκεντρώσεως τοῦ πλούτου σὲ λίγα πρόσωπα, ξένους καὶ γηγενεῖς, «ἀναιδῶς ἐμπορευομένους τὰς ἀνάγκας τῶν συμπολιτῶν των».³⁹ Παράλληλα ὅμως ὁ τύπος θὰ γινόταν τὸ ὄχημα γιὰ νὰ ἀκουστοῦν δημόσια προτάσεις στὴ

38. Ἡ Ἐθνικὴ Τράπεζα ἄρχισε τὶς ἐργασίες της τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1842 καὶ τὰ χρηματικὰ κεφάλαιά της χρησιμοποιοῦντο ἀπὸ τότε γιὰ δάνεια ὅχι μόνο πρὸς τὸ Δημόσιο ἀλλὰ καὶ σὲ ἰδιῶτες «ἐπὶ ἐνεχύρῳ» ἢ «ἐπὶ ὑποθήκῃ», βλ. σχετικούς πίνακες στὸ Ἰω. Α. Βαλαωρίτης, *Ἐθνικὴ Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος*, τ. Α', 1842-1902, Ἀθήνα 1902, φωτομηχανικὴ ἐπανάκδοση 1980, σ. 247, 252, 254. Γιὰ τὸν μακροχρόνιο ἀνταγωνισμό Τράπεζας – ἰδιωτῶν τοκιστῶν, βλ. Γ. Β. Δερτιλῆς, *Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους, 1830-1920*, τ. Α', 2005, σ. 172 κ.ἐ. Πβ. Εὐτυχία Δ. Λιάτα, *Τιμές καὶ ἀγαθὰ στὴν Ἀθήνα (1839-1846)*, Ἀθήνα, ΜΙΕΤ, 1984, σ. 35, 43.

39. Ὁ Φίλος τοῦ Λαοῦ, ἀρ. 123/18.4.1842, σ. 1. Καὶ στὸ θέατρο (Βυζάντιος, Χουρμούζης, Ραγκαβῆς) αἱ τοκογλυφία πάει καὶ ἔρχεται μέσα στὰ ἔργα τοῦ αἵωνα. Συνήθως, στὴ σκηνὴ ἔχουμε τοκογλύφους καὶ ἀνθρώπους ποὺ χρωστᾶνε στοὺς τοκογλύφους», Κ. Γεωργουσόπουλος, «Ἡ ἑλληνικὴ κοινωνία μέσα ἀπὸ τὸ θέατρο τοῦ 19ου αἵωνα», στὸ Δ. Γ. Τσαούσης (ἐπιμ.), *Ὅψεις τῆς ἐλληνικῆς κοινωνίας τοῦ 19ου αἵωνα*, Ἀθήνα 1984, σ. 134.

βάση ενός πολιτικοῦ προβληματισμοῦ γιὰ τὸν περιορισμὸ τῶν συνεπειῶν τῶν ἄδικων πιστωτικῶν σχέσεων, τὴν προστασία τῆς ἰδιοκτησίας καὶ τὴ λήψη νομοθετικῶν μέτρων ἀπὸ τὴν κυβέρνησιν ὕστερα μάλιστα ἀπὸ σχετικὲς ἀναφορὲς πολιτῶν πρὸς τὴ Βουλὴ.⁴⁰

Στὴν πραγματοποίησιν τῶν σχεδίων τοῦ Ρώτα, ποὺ ἀπὸ τὰ πρῶτα χρόνια τῆς διαμονῆς του στὴν Ἀθήνα θὰ εἶχε ἀσφαλῶς ἀποκτήσει πληροφόρησιν καὶ ἄμεση ἐμπειρία τῆς λειτουργίας τῆς οἰκονομίας καὶ τῶν κανόνων τῆς ἀγορᾶς, ἡ συμπαράστασις τῆς γυναίκας του Ζαχαράτης ὑπῆρξε καθοριστική, καθὼς διέθετε καὶ ἡ ἴδια κτηματικὴ περιουσία στὴν Τζιὰ καὶ ἀλλοῦ, ἡ ἐκποίησις τῆς ὁποίας ἐμελλε νὰ ἀποφέρει ἔσοδα ἀναγκαῖα γιὰ τὰ ἀγοραστικὰ καὶ οἰκοδομικὰ σχέδια τῆς οἰκογένειας. Μέσα ἀπὸ μιὰ σειρά συμβολαιογραφικῶν πράξεων ποὺ συντάχθησαν ἀπὸ τὸν ἀθηναῖο συμβολαιογράφου Κοσμὰ Κοκκίδη —τὸ ἀρχεῖο του ἀπόκειται στὰ Γενικὰ Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους (ΓΑΚ)— μπορούμε νὰ παρακολουθήσουμε τίς κινήσεις τοῦ ζεύγους προκειμένου νὰ πετύχει τοὺς στόχους αὐτοὺς ἀλλὰ καὶ τὰ ἀδιέξοδα τὰ ὁποῖα συνάντησε ὅταν ἀναγκάστηκε νὰ συναλλαγεῖ μὲ τὸ κύκλωμα τῶν πιστωτῶν. Ἐδῶ σημαντικὴ ἦταν ἡ συμβολὴ τῶν περιεχομένων τοῦ Ἀρχείου Ἰωάννη Κωλέττη τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, ἐνῶ ὁ ἀθηναῖκός κυρίως τύπος πρόσφερε ἐπίσης στὴν ἔρευνα συμπληρωματικὰ στοιχεῖα γιὰ τίς ὑποθέσεις τῆς οἰκογένειας Ρώτα ὅσο καὶ γιὰ τὰ δυσάρεστα ἐπακόλουθα τῶν συναλλαγῶν της.

Ἦδη ἓνα χρόνο μετὰ τὴν ἐγκατάστασιν στὴν Ἀθήνα, στὶς 10 Σεπτεμβρίου 1839, βλέπουμε τὸν Ι. Ρώτα νὰ πληρεξουσιοδοτεῖ τὴ σύζυγό του προκειμένου νὰ μεταβεῖ στὴν Τζιὰ καὶ νὰ πωλήσῃ ὁλόκληρη τὴν ἐκεῖ περιουσία τους κινήτῃ καὶ ἀκίνητῃ.⁴¹ Ἐνάμιση μῆνα ἀργότερα, στὶς 25 Ὀκτωβρίου, εἶχαν ἀλλάξει γνώμη γιὰ τὸ ταξίδι καὶ οἱ δύο σύζυγοι ἔδωσαν πληρεξουσιότητα γιὰ τὸν σκοπὸ αὐτὸ στὸν κάτοικο

40. Χωρὶς ἀποτέλεσμα ὑπῆρξε ἡ προσπάθεια ἐντοπισμοῦ στὴ βιβλιογραφία ἐξειδικευμένων μελετῶν γιὰ τὸ θέμα. Ἔτσι ὁ ἀναγνώστης παραπέμπεται ἐπιλεκτικὰ στὰ ἀκόλουθα δημοσιεύματα τῶν πηγῶν, ἄρθρα, ἐπιφυλλίδες, σχόλια, εἰδήσεις: *Ὁ Φίλος τοῦ Λαοῦ*, β.π., *Αἰών*, ἀρ. 244/19.3.1841, σ. [3-4] καὶ ἀρ. 246-247/28.3.1841, σ. [4], *Ἡ Ταχύπτερος Φήμη*, ἀρ. 419/3.7.1844, σ. 1 καὶ ἀρ. 474/1.3.1845, σ. 2, *Ἡ Ἑθνικὴ*, ἀρ. 68/16.11.1844, σ. 4, *Ἡ Νίκη*, ἀρ. 22/24.12.1844, σ. 3, ἀρ. 23/1.1.1845, σ. 2-3 καὶ ἀρ. 24/9.1.1845, σ. 3, *Ἐθνοκρατία*, ἀρ. 5/28.1.1845, σ. [1-2], *Ἀναμόρφωσις*, ἀρ. 114/1.10.1845, σ. [3] (ἀπολογία «ἐνὸς τοκιστοῦ»).

41. Ἀρχεῖο Κοσμὰ Κοκκίδη, ΓΑΚ, φάκ. 35, συμβόλαιο ἀρ. 10.565. Καὶ ἐδῶ ἐπίσης ὁ Ρώτας ἀναφέρεται ὡς «κάτοικος Κέας» μὲ τόπο διαμονῆς τὴν Ἀθήνα.

τοῦ νησιοῦ καὶ συγγενή τους Σπ. Α. Πάγκαλο, εἰδικότερα γιὰ τὴν πώληση («ἐπὶ πλειστηριασμοῦ») ὁκτώ ἰδιοκτησιῶν τους (τρία χωράφια, δύο ἀμπελότοποι, ἕνας κάμπος, μία «ἀμουδάρη», μία ἀποθήκη) σὲ διάφορες θέσεις τῆς Τζιᾶς.⁴² Τὸν ἴδιο χρόνο στὶς 4 Νοεμβρίου ἡ Ζαχαράτη Ρώτα κατέστησε ἐπίσης ἐπίτροπὸ τῆς στῆ Μύκονο τὸν Ἄλ. Γκίτση γιὰ νὰ πουλήσει μὲ δημοπρασία δύο κληρονομικὰ κτήματά της στὸ νησί.⁴³ Δὲν γνωρίζουμε πόσο γρήγορα καὶ μὲ ποιά τιμήματα πουλήθηκαν οἱ παραπάνω ἰδιοκτησίες τῶν Ρώτα. Τὸ μόνο βέβαιο εἶναι ὅτι στὶς 17 Φεβρουρίου 1840 ὁ ἴδιος ὁ πρῶτος τεργεστινὸς ἔμπορος ἦταν αὐτὸς ποὺ πούλησε στὴν Ἀθήνα τὸν ἀναφερόμενο στὸ πληρεξούσιο πρὸς τὸν Σπ. Πάγκαλο κάμπο του στὸ Βουλκάρι ἀντὶ 800 δραχμῶν μὲ ἀγοραστή τὸν γαμπρό του Μαρκάκη Κοζαδῖνο, κάτοικο Τζιᾶς.⁴⁴

Ἀλλὰ ὁ Νοέμβριος τοῦ 1839 θὰ σηματοδοτοῦσε τὴν πρώτη σημαντικὴ ἀγορὰ γῆς τῶν Ρώτα στὴν πρωτεύουσα, ποὺ ἀποτελέσει ἀργότερα τὴν αἰτία ὅλων τῶν δεινῶν τους. Ἡ Ζαχαράτη στὶς 17 τοῦ μηνὸς ἀγόρασε ἀπὸ τὴ «νεοφώτιστο» Ἑλένη Ἀργ. Ἀναστασίου ἕνα χωράφι δύο στρεμμάτων καὶ μιᾶς σποριᾶς κείμενο «κατὰ τὸν Ναὸν τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς» (σύνορα Α μὲ ὁδὸ, Β μὲ τὰ παλαιὰ τεῖχη, Δ μὲ χωράφι τοῦ Μαρχαροτούρη καὶ Ν μὲ τὰ ἴδια τεῖχη καὶ χωράφι τοῦ Ν. Βάθη) ἀντὶ 2000 δραχμῶν. Ἀπὸ αὐτὲς ἡ πωλήτρια ἔλαβε σὲ μετρητὰ 1750 δρχ. καὶ γιὰ τὶς ὑπόλοιπες 250 δρχ. ἡ Ζ. Ρώτα τῆς παραχώρησε ἀμπέλι δύο στρεμμάτων στῇ θέσῃ Ἰσιος τοῦ Δήμου Ἀθηνῶν ποὺ εἶχε ἀγοράσει ἀπὸ τὸν Γ. Π. Σκουζέ.⁴⁵ Ἐνα κομμάτι τοῦ παραπάνω χωραφιοῦ τῆς ὁδοῦ Βουλεβάρτου (σημ. Λεωφ. Ἀμαλίας) —ὅπως θὰ προσδιοριστεῖ σὲ ἐπόμενα συμβόλαια τὸ πρὸς Α σύνορό του—, συνολικῆς ἔκτασης 300 τετραγωνικῶν πήχων (τ.π.) καὶ ἀξίας 1200 δρχ., θὰ παραχωρηθεῖ τὴν 1η Ἀπριλίου 1840 (καὶ συμπληρωματικὰ στὶς 22) ἀπὸ

42. Κοκινάδα, Κρομίδα, Βουνό, Τράχηλας, Σαγᾶ, Βουλκάρι, Ἐπάνω Χώρα. Γιὰ τὶς ὀνομασίες καὶ τὸν τοπογραφικὸ προσδιορισμὸ τῶν θέσεων βλ. Ἰω. Α. Θωμόπουλος, «Μελέτη τοπωνυμικῆ τῆς νήσου Κέως», *Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Κυκλαδικῶν Μελετῶν* 3 (1963), 167-345.

43. Ἀρχεῖο Κ. Κοκινίδη, ὅ.π., φάκ. 36, συμβ. ἀρ. 10.995.

44. Ὁ.π., φάκ. 38, συμβ. ἀρ. 11.634. Τὸν κάμπο εἶχε προηγουμένως ἀγοράσει ὁ Ρώτας ἀπὸ τὸν ἀδελφὸ του Νεόφυτο. Ὁ τελευταῖος διετέλεσε ἀρχιδιάκονος τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἡγούμενος τῆς μονῆς Ἀγίας Μαρίνας Κέας.

45. Ὁ.π., φάκ. 36, συμβ. ἀρ. 11.067. Σὲ μεταγενέστερες πηγὲς ἡ ἐπιφάνεια τοῦ ἀγορασθέντος οἰκοπέδου καθορίζεται σὲ τετραγωνικοὺς πήχεις (1060).

τῇ Ζ. Πρώτα στὸν γεωργὸ Χρῆστο Τρακάδα σὲ ἀντάλλαγμα παραχώρησης πρὸς αὐτὴν ἑνὸς ιδιοκτητοῦ οἰκοπέδου τοῦ στὴν ὁδὸ Αἰόλου, ἑνορία Χρυσοσπηλιώτισσας, ἐπιφάνειας 240 τ.π. καὶ ἀξίας 4560 δρχ., ἔναντι 3360 δρχ. σὲ μετρητὰ (τὸ ὑπόλοιπο τοῦ ποσοῦ κάλυπτε ἡ ἀξία τῶν 300 τ.π.).⁴⁶ Ὅστος δὲν πέρασαν πολλὰς ἡμέρας καὶ ἡ ἔκταση τοῦ γηπέδου τῆς ὁδοῦ Βουλευαρίου ἀποκαταστάθηκε στὸ πρότερο ἐμβαδὸν τῆς. Ὁ Χρ. Τρακάδας στὶς 22 Ἀπριλίου πούλησε στὴ Ζ. Πρώτα τοὺς 300 τ.π. ἀντὶ 1300 δρχ., κάτι δηλαδὴ παραπάνω ἀπ' ὅσο εἶχε ἀρχικὰ συνεκτιμηθεῖ στὴν ἀνταλλαγὴ τῶν δύο οἰκοπέδων.⁴⁷ Ἔτσι ὡς τὸ τέλος τοῦ 1840 ἡ οἰκογένεια Πρώτα βρέθηκε νὰ ἔχει στὴν ιδιοκτησίᾳ τῆς στὴν Ἀθῆνα δύο ἀξιόλογα οἰκόπεδα, γιὰ τὴν ἀγορὰ τῶν ὁποίων εἶχε δαπανήσει 6410 δρχ.

Στὴ διάρκεια αὐτῆς τῆς περιόδου ἐπιβάρυναν τὸν Πρώτα, ἐκτὸς ἀπὸ τὴ δαπάνη τοῦ τυπώματος τῶν δύο Ἀπανθισμάτων, οἱ οἰκονομικὲς ὑποχρεώσεις πού ἀφοροῦσαν τὸ μέλλον δύο ἀπὸ τὰ παιδιά του, τὴν ἐπικείμενη τέλεση γάμου τῆς δεύτερης κόρης του καὶ τὴ συνέχιση τῶν σπουδῶν τοῦ μεγάλου γιοῦ του στὴ Γαλλία. Ἡ δεκαεννιάχρονη Ἐλευθερία ἐπρόκειτο νὰ παντρευτεῖ τὸν καθηγητὴ τῆς Ἱατρικῆς στὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν καὶ λόγιον Ἰωάννη Νικολαΐδην Λεβαδ(ι)έα (ἐκεῖνος ἐρχόταν σὲ δεύτερον γάμον ὕστερα ἀπὸ τὸν θάνατον τὸ 1839 τῆς πρώτης συζύγου του Ἐλένης, κόρης τοῦ ναυάρχου Ἰάκωβου Τομπάζη) καὶ οἱ γονεῖς τῆς τήρησαν τὸ ἔθιμον τῆς προικοδοσίας. Λοιπόν, στὶς 15 Μαΐου 1840 στὸ σπίτι τοῦ Δ. Παπισολάκη καὶ κατοικίας τῶν Πρώτα, συντάχθηκε τὸ προικοσύμφωνον τῆς μελλοννύμφης: 1000 δίστηλα Ἰσπανίας (6000 δρχ.), ρουχισμοί, ἐπιπλα, σκεύη, κοσμήματα, πιάνο καὶ ἑκ μέρους τοῦ Λεβαδέα 500 δίστηλα πρὸς τὴ μνηστή του.⁴⁸ Νὰ σημειωθεῖ ὅτι παρόνυμφος ἐπρόκειτο νὰ παραστεῖ ὁ Ἀλέξ. Ρ. Ραγκαβής.⁴⁹ Ἀλλὰ καὶ τὸ θέμα τῶν ἐξόδων φοίτη-

46. "Ο.π., φάκ. 39, συμβ. ἀρ. 11.919 καὶ 12.061.

47. "Ο.π., φάκ. 36, συμβ. ἀρ. 12.062.

48. "Ο.π., φάκ. 39, συμβ. ἀρ. 12.229.

49. "Ο.π., φάκ. 39, συμβ. ἀρ. 12.287. Στὸ συμβόλαιο, μὲ τὸ ὁποῖο πιστοποιοῦνται ἡ ἀγάμια τῶν μελλοννύμφων, ἡ ἀπουσία συγγένειας μεταξὺ τους κλπ., ὁ Λεβαδεὺς ἐμφανίζεται νὰ διανύει τὸ 35ο ἔτος τῆς ἡλικίας του καὶ ἡ Ἐλευθερία τὸ 18ο. Ὅμως ὁ πρῶτος σὲ «Κατάλογο καθηγητῶν τοῦ Πανεπιστημίου, 1837-1900» φέρεται γεννημένος τὸ 1800, ἄρα τὸ 1840 ἦταν 40 χρονῶν, βλ. Κώστας Λάμπας, *Πανεπιστήμιο καὶ φοιτητὲς στὴν Ἑλλάδα κατὰ τὸν 19ο αἰῶνα*, Ἀθήνα, ΙΑΕΝ, 2004, σ. 636. Ἀλλὰ καὶ ἡ δεύτερη γεννήθηκε ἀναμφίβολα στὴν Τζιὰ τὸ 1820 καὶ ἄρα πρέπει τὴν

σης και διαμονής του γιού του Ξενοφώντα στο Παρίσι άπασχολούσε τόν Ρώτα έδω και τέσσερα χρόνια πολ έτυχε νά συμπέσουν με την περίοδο τών οικονομικών πληγμάτων για την έμπορική του επιχείρηση και φυσικά τó ταμείο τής οικογένειας. Έτσι τώρα άποφάσισε νά άπευθυνθεί στη Γραμματεία τής Δημοσίου Έκπαιδεύσεως και εκείνη τόν παρέπεμψε στόν Ίω. Κωλέττη, πρεσβευτή τότε τής Έλλάδας στη γαλλική πρωτεύουσα, προκειμένου οί συστάσεις για την οικονομική συνδρομή του έλληνα φοιτητή τής Ιατρικής άπό την κυβέρνηση νά προέλθουν άπό άρμόδιο είσηγητή. Στις 7 Όκτωβρίου 1840 ό Ρώτας πήρε τó θάρρος νά γράψει στόν Κωλέττη, τόν όποιο δέν είχε γνωρίσει μέχρι τότε προσωπικά, έτρεφε όμως γι' αυτόν, όπως τόν διαβεβαίωνε, «άπεριόριστον σέβας», παρακαλώντας τον νά φανεϊ «κηδεμών και προστάτης» του γιού του ώστε νά τελειώσει τίς σπουδές του, μιá και ό ίδιος καταδιωγμένος άπό «βάσκανον μύραν» άδυνατούσε νά του στέλνει τά άναγκαία χρηματικά έμβάσματα.⁵⁰ Η έπιστολή γραμμένη σέ μελοδραματικούς για τίς άνατροπές τής δικής του τύχης τόνους άλλα και έξαιρετικά φιλοφρονητικούς για την προσωπικότητα του άποδέκτη της, (ό «φωτισμένος» κόσμος, του έγραφε, τόν θεωρεί «ώς στολήν και καύχημα τών Έλλήνων», ένω ή ευεργεσία του στην οικογένειά του «θέλει είσθαι και αυτή μιá εκ τών μυρίων, όσας επιδαψιλεύετε εις την Έλληνικήν νεολαίαν»),⁵¹ μαζι

έποχή τής μνηστείας της νά είχε ήδη συμπληρώσει τά 19 της χρόνια. Καθηγητής άπό τó 1837 τής Ύγιεινής, Διαιτητικής και Φυσιολογίας, σύμβουλος στη Γραμματεία (Ύπουργείο) Δημοσίου Έκπαιδεύσεως (ώς «δικτάτορα τής παιδείας», τόν κατήγγειλε ή έφ. Άθηνά, άρ. 1257 τής 4.10.1845, σ. 2), ό Ίω. Ν. Λεβαδεύς ύπήρξε και εκδότης του π. Ήώς (1836-1837) και μετείχε στην ιδρυτική όμάδα του π. Εύρωπαϊκός Έρανιστής (1840-1841) μαζί με άλλους λογίους (Φίλ. Ίωάννου, Άλέξ. Ρ. Ραγκαβής, Περ. Άργυρόπουλος, Κων. Παπαρρηγόπουλος κ.ά.). Έπίσης σέ συνεργασία με τούς Άλ. Ρ. Ραγκαβή και Α. Σαμουράκη έξέδωσε τó 1842 τó *Λεξικόν Γαλλοελληνικόν*. Πολύ άργότερα, στο δοκιμακό βιβλίό του *Κάτοπτρον τής κοινωνίας*, Άθήνα 1864, σ. 217, αίσθάνθηκε την άνάγκη νά άναφερθεί στις δύο συντροφους τής ζωής του σέ μιá εκ βαθέων έξομολόγηση. Η Έλευθερία είχε πεθάνει τó 1854 άπό την επιδημία τής χολέρας και ταφεί σέ οικογενειακό τάφο στο Α΄ Νεκροταφείο τής Άθήνας, ένω ό σύζυγός της τó 1870, βλ. Ε. Άγγελομάτη-Τσουγκαράκη, Δ. Τσουκλίδου-Πέννα, *Μητρών Α΄ Νεκροταφείου Άθηνών. Α΄ Ζώνη- Ιον Τμήμα*, Άθήνα 1972, σ. 259.

50. Άρχεϊον Ίωάννου Κωλέττη, Άκαδημία Άθηνών, φάκ. 64, 1840, άρ. 72. Τίς προηγούμενες κινήσεις του πρίν φτάσει στην άπόφαση νά γράψει στόν Κωλέττη ό Ρώτας τίς άφηγείται σ' αυτή την έπιστολή.

51. Πραγματικά είχαν γίνει γνωστές οί μέριμνες του Κωλέττη για τούς έλλη-

μέ μια δεύτερη «ίκετήριον» επίσης που τοῦ ἀπηύθυνε πρὶν ἀπὸ τὸν Ἰούλιο τοῦ 1841, ἔφεραν τὸ ποθούμενο ἀποτέλεσμα καὶ ὁ Ρώτας στὸ εὐχαριστήριο γράμμα τῆς 8ης Ἰουλίου δὲν θὰ φεισθεῖ νέων κολακευτικῶν κρίσεων γιὰ τὸ πρόσωπο τοῦ ἑλληνα διπλωμάτη καὶ πολιτικοῦ.⁵²

Καὶ ἐνῶ τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1840 ὁ Ρώτας σχεδίαζε νὰ προχωρήσει σὲ νέο ἐκδοτικὸ ἐγχείρημα, τῇ σύνταξῃ τετράγλωσσου λεξικοῦ (ἀρχαίου καὶ νέου ἑλληνικοῦ, γαλλικοῦ καὶ ἀγγλικοῦ), ὅπως τουλάχιστο ἔγραφε στὸν Νικόλαο Ζωσιμὰ στὴ Νίζνα τῆς Ρωσίας προτείνοντάς του νὰ ἐπιχορηγήσει τὴν ἐκδοσὴ καὶ ὑπολογίζοντας προφανῶς στὴν ἐμπορικὴ τῆς ἐπιτυχίᾳ («αὐταὶ αἱ τέσσαρες γλῶσσαι τὴν σήμερον εἶναι εἰς χρῆσιν μεγίστην ὅχι μόνον εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀλλὰ καὶ εἰς ὅλην τὴν λοιπὴν Εὐρώπην»), ὑπογράμμιζε),⁵³ τὸν Νοέμβριο τὸν βλέπουμε νὰ κάνει ἕνα ταξίδι στὴν Ἑρμούπολιν τῆς Σύρου. Σκοπὸ εἶχε νὰ διαπραγματευτεῖ με

νες σπουδαστὲς τοῦ Παρισιοῦ ἀφ’οὗτος μάλιστα τὶς περιέγραφαν δημόσια οἱ ἴδιοι, βλ. π.χ. τὸ γράμμα ἐνὸς σπουδαστῆ τῆς Νομικῆς στὸ Παρίσι ποὺ δημοσιεύτηκε στὴν ἐφημερίδα *Ἡ Μοῦσα* τῆς Σύρου, ἀρ. 3/24.11.1838, σ. 10: ξένος σὲ ξένη γῆ δὲν εἶχε ἄλλη «παραμυθίαν» παρὰ τὸ σπῖτι τοῦ Κωλέττη. «Αὐτὸν ἔκαμα ἀδελφόν, αὐτὸν φίλον, αὐτὸν πατέρα, αὐτὸν προστάτην». Ὁ ἀνώνυμος ἐπιστολογράφος πρέπει νὰ ᾔταν ὁ Νικόλαος Σαρίπολος, ὁ ὁποῖος στὰ *Αὐτοβιογραφικὰ Ἀπομνημονεύματά* του, Ἀθήνα 1889, σ. 23-24, ἐκφράζεται μετὰ συγκίνηση γιὰ τὴν πατρικὴ στοργὴ τοῦ Κωλέττη ἀπέναντί του καὶ τοὺς παραμυθητικὸς λόγους τοῦ ὅταν ἔλασε τὸν πατέρα του στὴν Κύπρον τὸν Αὐγουστο τοῦ 1838. Σ’ αὐτὸν θὰ ἀφιέρωνε ἕνα αὐθόρμητο ποίημα ποὺ ἔγραψε τὸν Ἰούλιον τοῦ 1843, καθὼς ὁ Κωλέττης ἐτοιμαζόταν νὰ ἐπιστρέψῃ στὴν Ἑλλάδα («πλὴν τὰ τέκνα σου ἀφῆνεις μοναχὰ των εἰς τὴν ξένην / ποῖος μέντωρ συμβουλεύων τὰς ἐλπίδας τῆς Πατρίδος / μένει πλέον εἰς Παρίσι Κοραῖ ἔσπερήμεν») κ.λπ., *Νικολάου Ι. Σαριπόλου Τὰ μετὰ θάνατον δημοσιευόμενα*, Ἀθήνα 1890, σ. 95-96. Πβ. τὶς ἀνάλογες εἰδήσεις ἀπὸ τὸ Παρίσι ποὺ εἶχαν δημοσιευτεῖ νωρίτερα στὴν ἐφημερίδα *Ἀθηνᾶ*, ἀρ. 460/7.8.1837, σ. 1890. Σὲ ἐνδειξὴ ἄλλωστε τῆς ἀναγνώρισης τῶν εὐεργεσιῶν του, ἠθικῶν καὶ ὕλικῶν, πρὸς αὐτὴν «Ἡ ἐν Παρισίοις Ἑλληνικὴ νεολαία» πρόσφερε τὸν καιρὸ τῆς ἀναχώρησής του χρυσὸ μετᾶλλιον «Ἰωάννη Κωλέττη ἀγαθῷ Πολίτῃ», βλ. *Ἐφημερίς τῶν Ἀγγελιῶν*, Σύρος, ἀρ. 119/11.10.1843, σ. [3].

52. Ἀρχεῖον Ἰω. Κωλέττη, ὁ.π., φάκ. 65, 1841, ἀρ. 104. Τὸ «ίκετήριον» γράμμα δὲν ἔχει σωθεῖ. Ἄν εἶχε τὸ γένος πολλοὺς ὁμοιούς του, «τότε ἤθελε θριαμβεύειν ἢ ἀρετῇ, ἤθελε τρέξῃν ἢ ἑλληνικὴ νεολαία στάδιον λαμπρόν, καὶ τὸ ἔθνος ἤθελε μετ’ ὀλίγον συναριθμηθῇ μετὰ τὰ ἄλλα φωτισμένα καὶ εὐτυχισμένα ἔθνη», τοῦ ἔγραφε στίς 8 Ἰουλίου, ἀκολουθώντας τοὺς κοραϊκοὺς κανόνες γραμματικῆς.

53. Γράμμα τῆς 15ης Σεπτ. 1840, Μικρὸ ἀρχεῖο Ρώτα, ΙΝΕ/ΕΙΕ. Ὁ Ρώτας ἀπαριθμοῦσε στὸν Ζωσιμὰ τὰ βοηθήματα ποὺ εἶχε στὴ διάθεσή του γιὰ τὴ σύνταξιν τοῦ Λεξικοῦ, τοῦ ἐξηγοῦσε τὰ οἰκονομικὰ καὶ τεχνικὰ θέματα τῆς ἐκδόσεως, τὸν ἀπαιτούμενο χρόνον γιὰ τὴν προετοιμασίαν της κ.λπ.

τὸν Δῆμο —Δήμαρχος ἦταν ὁ χιώτης Ν. Πρασσακάκης— τὴν πώληση ἐνὸς ἀπὸ τὰ πολυτιμότερα περιουσιακὰ τοῦ ἀποκτημάτα, τῆς βιβλιοθήκης του. Μὲ τὴ διαμεσολάβηση τοῦ ἐγκαταστημένου ἐκεῖ φίλου καὶ συνεπιτρόπου τοῦ Νικόλαου Βλαστοῦ καὶ τοῦ συμπατριώτη καὶ σύγγαμρου τοῦ γυμνασιάρχου Γεώργιου Σερούιου, ὁ Δῆμος Ἑρμοπολιτῶν ἐνδιαφέρθηκε νὰ ἀποκτήσει τὴ συλλογὴ τῶν βιβλίων, προορίζοντάς τα γιὰ τὸν ἐμπλουτισμὸ τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Γυμνασίου, σχεδιάζομενης νὰ μετεξελιχθεῖ σὲ δημόσια, τῶν ὁποίων τὸν κατάλογο εἶχε ἤδη στείλει ὁ Ρώτας πρὶν ἀπὸ τὸ ταξίδι στὸ νησί. Περιεῖχε 190 τίτλους ἐλληνικῶν καὶ ξένων ἐκδόσεων μὲ σύνολο 950 δερματόδετων καὶ χαρτόδετων τόμων.⁵⁴ Τὸ γεγονὸς ὅτι ἀναγκαζόταν νὰ ἀποχωριστεῖ ἀγαπημένα πράγματα μιᾶς ζωῆς γιὰ τὰ ὁποῖα δῆλωνε, ὅταν τὰ ἀποκοῦσε, ὅτι «τὸ μέλι καὶ γάλα τῶν γηρατειῶν μου θέλει εἶσθαι τῶν βιβλίων τούτων ἢ ἀνάγνωσις»,⁵⁵ σήμαινε ὅτι πιεζόταν ἐπείγοντως νὰ αὐξήσῃ τὸν οἰκονομικὸ ἀπὸ προϋπολογισμὸ ἔτσι ὥστε νὰ ἀνταποκριθεῖ στὸ οἰκονομικὸ κόστος τῶν ἐπόμενων σχεδιασμῶν ποὺ ἀφοροῦσαν τὴ διεύρυνση καὶ κυρίως τὴν ἀξιοποίηση τῆς ἔργειας περιουσίας τους στὴν Ἀθήνα. Καὶ πραγματικὰ ἀπὸ τὴν πώληση τῆς βιβλιοθήκης τὸν ἐπόμενο χρόνο, τὸ 1841, μαζὶ μὲ τὴν ἐπιπλοσκευὴ της ἀντὶ 10.000 δρχ., παρότι εἰσέπραξε τότε μόνον 2500 δρχ. (ἄλλο 1/4 ἐκταμιεύθηκε ἀπὸ τὸν Δῆμο στὰ τέλη τοῦ 1845, ἀφοῦ εἶχαν ἤδη παραβιαστεῖ οἱ ὅροι ἐξόφλησης καὶ ἡ ὑπόθεση εἶχε ὀδηγηθεῖ στὰ δικαστήρια, καί, τὸ κυριότερο, ἀφοῦ εἶχε πεθάνει ὁ Ρώτας), εἰσέρευσαν στὸ ταμεῖο τοῦ χρήματα ποὺ ἐξυπηρέτησαν τὶς ἐπόμενες κινήσεις του. Νὰ σημειωθεῖ ὅτι οὔτε αὐτὴ ἡ ἐνέργεια, νὰ ἀγοραστεῖ δηλαδὴ ἡ βιβλιοθήκη ἀπὸ τὸν Δῆμο τῆς Ἑρμοῦπολης, ἔμεινε ἀσχολίαστη ἀπὸ τὸν ἀθηναϊκὸ καὶ τὸν συριανὸ τύπο ὡς δεῖγμα φιλοπρόοδης στάσης ἀπέναντι στὴν παιδεία ἀλλὰ καὶ ὡς ἀφορμὴ νὰ προβληθεῖ ἡ ἀξία τῆς συλλογῆς καὶ τὸ πρότυπο τοῦ φιλόμουσου ἐμπόρου καὶ κατόχου της, ἐπιστήθιου φίλου τοῦ Ἀδαμάντιου Κοραῆ.⁵⁶

54. Ἑμμ. Ν. Φραγκίσκος, «Ἡ βιβλιοθήκη τοῦ ἐμπόρου φίλου τοῦ Κοραῆ Ἰάκ. Ρώτα», β.π., σ. 137-139 καὶ Ἀνδρέας Θ. Δρακάκης, «Ἰάκωβος Ρώτας ὁ τζιῶτης λόγιος τῆς ἐποχῆς τοῦ Διαφωτισμοῦ καὶ ἡ βιβλιοθήκη του», *Ἑπετηρὶς Ἑταιρείας Κυκλαδικῶν Μελετῶν* 13 (1985-90), 127 κ.έ. Περισσότερα γιὰ τὸ θέμα σὲ προσεχὴ ἐργασία μας.

55. Ἑμμ. Ν. Φραγκίσκος, β.π., σ. 137.

56. «Ὅλα τὰ παραπάνω στοιχεῖα θὰ δοῦν τὸ φῶς ἐμπεριστατωμένα στὴν προσεχῇ μελέτη μας.

Στὸ μεταξὺ μετὰ τὸν γάμο τῆς Ἐλευθερίας οἱ γονεῖς καὶ τὰ τρία ὑπόλοιπα παιδιά τους φαίνεται ὅτι μετακόμισαν στὴ διώροφη οἰκία τοῦ γαμπροῦ τους, στὴν ὁδὸ Ἀρχαιοτήτων 33, ὅπου γνωρίζουμε ὅτι κατοικοῦσε ὁ Ρώτας τουλάχιστο ἀπὸ τὶς ἀρχές τοῦ 1841, προφανῶς στὴν ἴδια ἐνορία τῶν Ἀγ. Ἀποστόλων ποὺ βρισκόταν καὶ ἡ οἰκία Δ. Παπιολάκη, δίπλα στὶς ρωμαϊκὲς ἀρχαιοτήτες. Ἐκεῖ ἀκριβῶς θὰ ἐγκαταστήσει τὴν ἀποθήκη μὲ τὰ ἀντίτυπα τῶν κοραϊκῶν ἐκδόσεων ποὺ εἶχαν φτάσει ἀπὸ τὸ Παρίσι καὶ ἐκεῖ καλοῦνταν νὰ κατευθύνονται οἱ βιβλιόφιλοι ἀγοραστές σὲ καθορισμένο καθημερινὸ ὥραριο (9-4 μ.μ.). Σὲ τυπωμένες διαφημιστικὲς ἀγγελίες, μὲ ἡμερομηνία 15 Φεβρουαρίου 1841, ποὺ καταχωρίστηκαν καὶ στὸν τύπο, περιεχόταν ὁ τιμοκατάλογος 22 ἐκδόσεων τοῦ Κοραῖ (+ ἡ λιθογραφημένη εἰκόνα του) τὸ ἀντίτιμο τῶν ὁποίων ἔπρεπε νὰ καταβάλλεται ἀμέσως σὲ μετρητά.⁵⁷ Πόσο ἀνταποκρίθηκε τὸ ἀγοραστικὸ κοινὸ δὲν εἶναι γνωστὸ, παρότι οἱ ἀθηναϊκὲς ἐφημερίδες σύστηναν στοὺς πολίτες νὰ ἐπωφεληθοῦν ἀπὸ τὴν παρουσία τῶν «εὐδώνητων» ἀντιτύπων τῶν ἔργων τοῦ Κοραῖ καὶ ἰδίως στὴ μαθητευομένη νεολαία («νὰ δράμῃ εἰς τὴν πηγὴν ταύτην, διὰ νὰ λάβῃ διὰ μικρῶν ἀτίμητον πλοῦτον ὑπὲρ ἑαυτῆς καὶ πατρίδος»), ὅπως τὴν προέτρεπε ἡ ἐφημερίδα *Αἰών*. Ὅμως τὸ γεγονὸς ὅτι πρὸς τὰ τέλη τοῦ χρόνου ὁ Ρώτας ξανατύπωνε νέα «Ἀγγελία» (22 Ὀκτ. 1841) μὲ μειωμένες τιμὲς τῶν ἐκδόσεων,⁵⁸ σήμαινε ὅτι ἀδημονοῦσε νὰ συγκεντρώσει ρευστὸ ἢ ὅτι δὲν εἶχε ἱκανοποιηθεῖ ἀπὸ τὸ μέχρις ἐκείνη τῆ στιγμῆς ἐκδηλωμένο ἐνδιαφέρον τῶν ἀθηναίων καὶ λοιπῶν ἀγοραστῶν. Ὅμως, ἂν ἀναλογιστοῦμε ὅτι σὲ ἓνα μεταγενέστερο ἔντυπο τιμοκατάλογο τοῦ 1845, λείπουν ὀκτὼ ἀπὸ τοὺς περιεχόμενους στὶς προηγούμενες «Ἀγγελίες» τίτλους βιβλίων καὶ μένουν ἀσυμπλήρωτα τὰ στοιχεῖα τιμολόγησης γιὰ ἄλλους δύο, πρέπει νὰ συμπεράνουμε ὅτι στὸ μεταξὺ οἱ συγκεκριμένες ἐκδόσεις εἶχαν ἐξαντληθεῖ.⁵⁹

57. Βλ. *Ἀθηνᾶ*, ἀρ. 797/4.3.1841, σ. 3344, *Αἰών*, ἀρ. 240/5.3.1841, σ. [3], *Ἡ Ταχύπτερος Φήμη*, ἀρ. 85/5.3.1841, σ. 340.

58. *Ἡ Ταχύπτερος Φήμη*, ἀρ. 152/3.11.1841, σ. 614. Ἡ ἐκπτώση κυμαινόταν ἀπὸ 1 δραχμὴ γιὰ τὶς μονότομες ἐκδόσεις ἕως 15 δρχ. γιὰ τὶς πολύτομες (*Ἰατρικὰ*).

59. Πρόκειται γιὰ τὶς ἐκδόσεις, σύμφωνα μὲ τὴν ἀναγραφὴ τῶν καταλόγων τοῦ 1841, «Λυκούργου κατὰ Λεωκράτους», «Ξενοφῶντος Ἀπομνημονεύματα καὶ Πλάτωνος Γοργίας», «Μάρκου Αὐρηλίου», «Ἰπποκράτους καὶ Γαληνοῦ», «Βεγκκερία μετὰφρασις», «Παναζῆς», «Βίος Κοραῖ», «Διάλογος Βενετίας», «Ραψωδία Ἰλιάδος Α.Β.Γ.Δ.», «Συμβουλὴ τριῶν Ἐπισκόπων».

Ὡς τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1841, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν πώληση τῆς βιβλιοθήκης, εἶναι γνωστὲς τέσσερις ἀκόμη ἀγοραπωλησίες ποὺ ἔγιναν ἀπὸ τοὺς δύο συζύγους καὶ ἀφοροῦσαν ἀκίνητα τόσο στὴν Ἀθήνα ὅσο καὶ τὴν Τζιά. Στὴν πρώτη χρονολογικά, ὁ Ρώτας τὸν Φεβρουάριο ἀπαίτησε ἀπὸ τὸν ξυλουργὸ Δημήτριο Ντέρβα νὰ τοῦ παραχωρήσει κατὰ γνωμάτευση τοῦ ἀρχιτέκτονα τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν ἓνα τεμάχιο γῆς 88 τ.π. μὲ τὴν ἐπ' αὐτοῦ οἰκοδομὴ «κατὰ τὴν μακρὰν Στοάν», δηλαδὴ τὴν περιοχὴ τοῦ Θησείου–Κεραμεικοῦ, ἔναντι ποσοῦ 2336 δρχ., τὸ ὁποῖο παρακατέθεσε στὸν συμβολαιογράφου καὶ τὸν Ἰούνιο ἐξόφλησε τὸν Ντέρβα.⁶⁰ Στὴ δευτέρῃ, ἡ Ζαχαράτη πούλησε στὶς 8 Μαρτίου ἓνα νερόμυλο στὴ θέση Μυλοπόταμος τῆς Τζιάς στὸν ἄνδρα τῆς ἀδελφῆς τῆς Κατίγκως γυμνασιάρχη Γ. Σερούι ἀντὶ 2800 δρχ.⁶¹ Στὴν τρίτῃ, ἡ ἴδια πούλησε στὶς 5 Σεπτεμβρίου στὸν γαμπρὸ τῆς Ἰω. Νικολαΐδου Λεβαθεῖα τὸ ιδιόκτητο οἰκόπεδο τῆς ὁδοῦ Αἰόλου (βλ. τὸ συμβόλαιο μὲ τὸν Χρ. Τρακάδα τοῦ 1840), ἐκτάσεως 305 τ.π. (συμπεριελήφθηκαν στοὺς ἀρχικοὺς 240 καὶ 65 $\frac{7}{10}$ τ.π. ἀκόμη παραχωρημένοι ἀπὸ τὸν Δῆμο Ἀθηνῶν) ἔναντι ποσοῦ 4500 δρχ., ποὺ ἐξοφλήθηκε τὸν Δεκέμβριο τοῦ 1842.⁶² Τέλος, στὶς 26 Αὐγούστου ὁ Ρώτας πούλησε τὸ σπίτι του στὴν Ἐπάνω Χώρα τῆς Τζιάς στὸν παπὰ Βασίλειο Κοζαδίνου, χωρεπίσκοπο, στὴν τιμὴ τῶν 2700 δρχ., σπίτι ποὺ γνωρίζουμε ὅτι τὸ εἶχε χτίσει κατὰ τὴ διαμονὴ του στὸ νησί τὸ 1820–1821,⁶³ ἓνα ἀπὸ τὰ τελευταῖα σημεῖα ἀναφορᾶς γιὰ τοὺς δεσμούς του μὲ τὰ πάτρια ἐδάφη. Γιὰ μεγαλύτερη μάλιστα κατοχύρωση τῶν τίτλων τῆς νέας ιδιοκτησίας του ὁ Β. Κοζαδίνος δημοσίευσσε «Εἰδοποίησιν» μὲ

60. Ἀρχεῖο Κ. Κοκκίδη, ΓΑΚ, φάκ. 43, συμβ. ἀρ. 14.120/20.2.1841.

61. "Ο.π., φάκ. 44, συμβ. ἀρ. 14.216.

62. "Ο.π., φάκ. 46, συμβ. ἀρ. 15.352.

63. "Ο.π., φάκ. 46, συμβ. ἀρ. 15.260. Ἡ πληροφορία γιὰ τὴν ἀνοικοδόμησιν τοῦ σπιτιοῦ προέρχεται ἀπὸ ἀνέκδοτη γαλλικὴ ἐπιστολὴ τοῦ Ρώτα, Τεργέστη 15 Νοεμβρίου 1821, πρὸς τὸν πρέσβη τῆς Ὀλλανδίας στὴν Κωνσταντινούπολη Gaspar de Testa, Κρατικὰ Ἀρχεῖα Χάγης, Πρεσβεία Τουρκίας 1813–1830, ἀρ. 176. Ὁφείλω εὐχαριστίες στὸν ἱστορικὸ Β.–J. Slot γιὰ τὸ σχετικὸ μὲ τὸν Ρώτα ὕλικὸ ποὺ μοῦ εἶχε ἐμπιστευθεῖ πρὸ χρόνων ἀπὸ τὰ Ἀρχεῖα τῆς Χάγης. Θὰ ἄξιζε νὰ γίνῃ περαιτέρω ἔρευνα γιὰ νὰ διαπιστωθεῖ ἂν ἓνα σπίτι στὴν Ἐπάνω Χώρα, ὅπου στὴ δεκαετία τοῦ 1980 ὑπῆρχε ἐντοιχισμένο στὸ δῶμα τοῦ οἰκόσημο, δεῖγμα βενετσιάνικης καταγωγῆς τοῦ κτήτορα (ὁ παπποὺς τοῦ Ρώτα ἦταν Βενετσιάνος), εἶναι τὸ μεταβιβασμένο στὸν χωρεπίσκοπο Βασίλειο. Φωτογραφία τοῦ οἰκοσήμου βλ. στὸ βιβλίο τῆς Λίνας Μενδώνη, *Κωνσταντίνου Μάνθου Ἀρχαιολογία καὶ ἱστορία τῆς νήσου Κέας*, [Κέα], Βουρκαριανή, 1991, πίν. Ἰδ.

τὴν ὁποία προσκαλοῦσε ὅσους εἶχαν ὁποιοσδήποτε ἀξιώσεις ἐπ' αὐτῆς νὰ ἐνεργήσουν μέσα στὶς νόμιμες προθεσμίες.⁶⁴ Μὲ τὰ ἔσοδα τῶν πωλήσεων καὶ ὅσα χρηματικά ποσὰ διέθετε ὡς τότε τὸ ταμεῖο τῆς οἰκογένειας ἀλλὰ καὶ ἀσφαλῶς μὲ τὴν προοπτική, ἂν χρειάζοταν, προσφυγῆς σὲ δανεισμὸ ξεκίνησαν οἱ Ρώτα τὶς ἐργασίες ἀνέγερσης διώροφης οἰκίας στὸ οἰκόπεδο τῆς ὁδοῦ Βουλευβαρίου κοντὰ στὸν ναὸ τοῦ Ὀλυμπίου Διός.

Ἐνα μέρος τοῦ ἱστορικοῦ τῆς ἀνέγερσης ἀποκαλύπτεται σὲ τρία συμβόλαια ποὺ συντάχθηκαν μὲ συμβαλλόμενους εἰδικούς τεχνίτες οἱ ὁποῖοι ἀνέλαβαν τὴν ἀποπεράτωση τοῦ κτηρίου μετὰ τὴν κατασκευὴ τοῦ σκελετοῦ καὶ τῆς τοιχοποιίας του. Δὲν μᾶς ἔχει παραδοθεῖ τὸ ὄνομα τοῦ ἀρχιτέκτονα οὔτε αὐτὸ τοῦ ἐργολάβου ἀνέγερσης, παρὰ μόνο τὰ ὀνόματα τῶν τριῶν εἰδικῶν τεχνιτῶν, ὁ πρῶτος ἀπὸ τοὺς ὁποίους θὰ μπορούσε νὰ εἶχε σχεδιάσει καὶ τὸ κτήριο, ποῦ, ὅπως διασώθηκε στὶς ἀπεικονίσεις του, δὲν παρουσίαζε μορφολογικὰ ἰδιαίτερο ἀρχιτεκτονικὸ ἐνδιαφέρον, ἐπρόκειτο ἐξωτερικὰ γιὰ ἓνα λιτὸ ὀθωνικὸ κτίσμα, «πενιχρὰ οἰκία» θὰ χαρακτηριζόταν ἀπὸ τοὺς συγχρόνους.⁶⁵ Ὁ λόγος γιὰ τὸν τέκτονα Δημ. Δαμιανὸ ὁ ὁποῖος στὶς 23 Ὀκτωβρίου 1841 ἀνέλαβε τὴν ἐργολαβία τῆς ξυλείας (πατώματα, κουφώματα, σκάλες, χαγιάτια, κεραμίδια κ.λπ.) μὲ τὰ ὑλικά εἰς βάρος τοῦ ἰδιοκτήτη καὶ προθεσμία ἀποπεράτωσης τῆς ἐργασίας τοὺς τρεῖς μῆνες (στὸ συμβόλαιο διακανονίζονταν τὰ ἐργατικά ἡμερομίσθια καὶ ἡ ἀμοιβὴ τῆς ἐπιστάσεως).⁶⁶ Στὸν Δαμιανὸ ἀνατέθηκε καὶ ἡ ἐπιστάσις τοῦ σοβαντίσματος τῆς οἰκοδομῆς (ἐξαιροῦνταν ἡ μάντρα τῆς αὐλῆς), τὴν ἐργολαβία τοῦ ὁποίου ἀνέλαβε στὶς 22 Νοεμβρίου 1841 ὁ χρῆστος Γεώργ. Μπούκης ἐναντι 2100 δρχ. πληρωτέων κατὰ δόσεις καὶ μὲ προθεσμία παράδοσης ἐπίσης τὸ τρίμηνο.⁶⁷ Τέλος στὶς 27 Δεκεμβρίου τοῦ ἴδιου ἔτους ὑπῆρξε συμφωνία μὲ τὸν τρίτο τεχνίτη, τὸν βαφέα καὶ ζωγράφο Ant. Belles, ποὺ ἔπρεπε μέσα σὲ τρεῖς μῆνες νὰ βάψει τὸ σπίτι μὲ ἐλαιοβαφές πρώτης ποιότητος καὶ μὲ χρώματα τῆς ἀρεσκείας τοῦ ἰδιοκτήτη καὶ νὰ ζω-

64. Βλ. Αἰών, ἀρ. 297/1.10.1841, σ. 4.

65. Βλ. ἐδῶ σ. 208.

66. Ἀρχεῖο Κ. Κοκκίδη, ὁ.π., φάκ. 47, συμβ. ἀρ. 15.698. Γιὰ τὴν ἐργασία τῆς ξυλείας ὁ Ρώτας θὰ πλήρωνε 700 δρχ. καὶ γιὰ τὴν ἐπιστάσις 4 δρχ. γιὰ κάθε ἐργασιμὴ ἡμέρα.

67. Ὁ.π., φάκ. 47, συμβ. ἀρ. 15.864.

γραφίσει τις δύο σάλες και τὰ δύο «σαλότα» σύμφωνα με τις προτιμήσεις επίσης τοῦ ιδιοκτήτη. Ἡ τιμὴ τῆς ἐργασίας ἀνερχόταν στὶς 1500 δρχ. καταβλητέες με δόσεις.⁶⁸ Ἐτσι ὡς τὸν Μάρτιο τοῦ 1842 ὅλες οἱ ἐργασίες πρέπει νὰ εἶχαν τελειώσει καὶ τὸ σπίτι νὰ ἦταν κατοικήσιμο.

Ὅμως ἡ οἰκογένεια τῶν Ρώτα εἶχε προφανῶς σοβαροὺς λόγους γιὰ νὰ μὴ τὸ ἐγκαινιάσει τότε. Ἐπρεπε πρωταρχικὰ νὰ ἐξοφλήσει τις οἰκονομικὲς ὑποχρεώσεις της ἀπέναντι στοὺς ἐργολάβους, καὶ ὕστερα νὰ τελεσιδικήσει ἡ ἀγωγή γιὰ τις ἀξιώσεις ποὺ εἶχαν ἐγείρει ἐπὶ τοῦ οἰκοπέδου τῆς Ζαχαράτης οἱ ἀθηναῖοι δημότες Ἰω. Χριστόπουλος καὶ Θεόδ. Μαρκάκης ἀπὸ τὸν προηγούμενο χρόνο⁶⁹ (συνόρευσε με αὐτὸ πρὸς Ν ἡ δική τους ιδιοκτησία). Ἐξαιτίας μάλιστα τῆς παρέμβασης τοῦ πρώτου στὴ Διοίκηση τῆς Ἐθνικῆς Τράπεζας στὶς 17 Ἰουνίου 1842 με αἴτημα νὰ μὴ δεχτεῖ τὴν ὑποθήκευση τῆς νεόδμητης οἰκίας της ὡς μὴ «ἐλευθέρως ὑποχρεώσεων» γιὰ τὸ δάνειο τῶν 15.000 δρχ. ποὺ εἶχε ζητήσει ἡ Ζαχαράτη ἀπὸ τὴν Τράπεζα, ἀπέσυραν οἱ Ρώτα τὰ σχετικὰ δικαιολογητικὰ ἀπὸ τὸ χρηματοπιστωτικὸ ἴδρυμα.⁷⁰ Ἰσως ἐπειδὴ εἶχε ἐγκριθεῖ νωρίτερα, τὸν Μάιο, ἰσόποσο δάνειο μετὰ ἀπὸ αἴτηση τοῦ Ἰάκ. Ρώτα πρὸς τοὺς ἐκτελεστὲς τῆς διαθήκης τοῦ Γ. Ριζάρη καὶ διαχειριστὲς τῆς περιουσίας του με τόκο 10% καὶ ὑποθήκη τῆς οἰκίας τῆς ὁδοῦ Βουλευαρίου.⁷¹ Πιεζόμενοι οἰκονομικὰ οἱ δύο σύζυγοι ἀποφάσισαν ἀντὶ νὰ τὴν κατοικήσουν οἱ ἴδιοι — ἄλλωστε ἐξακολουθοῦσαν νὰ φιλοξενοῦνται στὸ σπίτι τοῦ γαμπροῦ τους τῆς ὁδοῦ Ἀρχαιοτήτων— νὰ τὴν ἐκμισθώσουν σὲ τρίτους. Πραγματικὰ, στὶς 28 Σεπτεμβρίου 1842 πρῶτος ἐνοικιαστῆς της ὑπῆρξε ὁ πρίγκηπας Γεώργιος Ὑψηλάντης, ἐπιζῶν ἀδελφὸς τοῦ Ἀλέξανδρου καὶ τοῦ Δημήτριου, ποὺ ἦλθε στὴν Ἀθήνα γιὰ νὰ περάσει τὸν χειμῶνα, νὰ τελέσει μνημόσυνο τῶν ἀδελφῶν του καὶ νὰ ἐπιστατήσῃ τὴν ἀνακομιδὴ τῶν ὀστέων τοῦ Δημήτριου. Νοίκιασε τὸ σπίτι γιὰ διάστημα ἑπτὰ μηνῶν καὶ μίσθωμα 3500 δρχ. ἀπὸ τις ὁποῖες κατέβαλε με τὴν ἑναρξή τῆς μίσθωσης τις μισὲς καὶ τις ὑπόλοιπες στὶς 6 Ἰανουαρίου 1843. Τὸ σπίτι ἐπιπλωμένο

68. "Ο.π., φάκ. 48, συμβ. ἀρ. 16.050.

69. "Ο.π., φάκ. 47, συμβ. ἀρ. 15.605/10.10.1841.

70. Ἱστορικὸ Ἀρχεῖο τῆς Ἐθνικῆς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος, Α1 Σ10 Ὑ46 Φ48, ὑπόθεση 29.

71. «Βιβλίον Πρακτικῶν τοῦ Πολυμελοῦς Συμβουλίου», τ. 1, συνεδρίαση 6 Μαΐου 1842, σ. 59 (Γραφεῖα Διοικήσεως Ριζαρείου Ἰδρύματος).

και με ἐγκατάσταση τρεχούμενου νεροῦ, ὅπως ὑποσχέθηκε κατὰ τὴ συντάξη τοῦ μισθωτήριου συμβολαίου ὁ Ρώτας,⁷² κατοικήθηκε ἀπὸ τὸν Ὑψηλάντη ὡς τὶς 6 Μαΐου 1843, μὴνα ποὺ ἀναχώρησε γιὰ λουτρὰ στὴ Νεάπολη τῆς Ἰταλίας.⁷³

Στὸ τέλος Ἰανουαρίου 1843 ἡ Ζαχαράτη Ρώτα μετὰ τὴ συναίνεση τοῦ συζύγου τῆς δανείστηκε στὴν κατοικία τους τῆς ὁδοῦ Ἀρχαιοτήτων ἀπὸ τὸν ἀρεοπαγίτη Δημ. Σκορδίλη 1000 δραχμὲς ἀποδοτέες μετὰ ἕξι μῆνες μετὰ τόκο 1% μηνιαίως καὶ ὑποθήκη τῆς οἰκίας τῆς ὁδοῦ Βουλεβάρου.⁷⁴ Τὸ δάνειο ἐξυπηρετήθηκε κανονικὰ καὶ ἦταν τὸ πρῶτο, ἀπ' ὅσο γνωρίζουμε, τὸ ὁποῖο συνῆψαν οἱ Ρώτα μετὰ ἰδιῶτες ἀποσπώντας τὸ μικρότερο, λόγῳ προφανῶς φιλικῆς σχέσης, ἐπιτόκιο τῆς ἀγορᾶς. Ὡς τὰ τέλη Ἰουνίου στὸ ἐπίκεντρο τῶν ἐνεργειῶν τους θὰ βρίσκεται πάντα τὸ νεόδμητο σπιτί τους. Θὰ προνοήσουν κατ' ἀρχὰς νὰ βάλουν ἀπὸ νωρίς, πέντε μῆνες πρὶν ἀπὸ τὴ λήξη τοῦ μισθωτήριου τοῦ Γ. Ὑψηλάντη, ἀγγελία στὸν τύπο γιὰ τὴν προσεχῆ ἐνοικιάσή του, ὕστερα θὰ προχωρήσουν στὴν κατασκευὴ νέας προσθήκης στὸ κτήριο καὶ τρίτον θὰ δημοπρατήσουν τὰ ἐπιπλά του. Καὶ ἐνῶ στὰ συμβόλαια τοῦ 1841 μετὰ τοὺς εἰδικoὺς τεχνίτες ποὺ ἀποπεράτωσαν τὴν οἰκοδομὴ μπορούσε κανεὶς νὰ ἀποκτήσει ἀποσπασματικὰ τὴν ἀρχιτεκτονικὴ εἰκόνα τῆς, τὴν ἀρχὴν τοῦ 1843,⁷⁵ γιὰ τὴν προσεχῆ ἐνοικιάσή της, ἔχουμε ἀναλυτικὴ περιγραφὴ τῆς μαζὶ καὶ τοῦ περιβάλλοντος χώρου τῆς. Συνίστατο ἀπὸ ὑπόγειο (τέσσερα μεγάλα δωμάτια καὶ τρεῖς ἀποθήκες), πρῶτο ὄροφο (δύο αἵθουσες, δύο μεγάλα δωμάτια, τρία μικρά, μαγειρεῖο, πλυσταριὸ καὶ W.C.), καὶ δεῦτερο ὄροφο (διαρρυθμισμένο σὰν τὸν πρῶτο χωρὶς ὅμως πλυσταριό). Εἶχε περιτοιχισμένη αὐλὴ μετὰ δύο αὐλόθυρες, δύο πηγάδια μετὰ ἄφθονο νερὸ καὶ βρύση, καθὼς καὶ ἀποθήκη γιὰ ὄχημα. Ὡστόσο οἱ ἰδιοκτῆτες τῆς ἡμιτριώροφης οἰκίας ἀντὶ νὰ τὴ νοικιάσουν μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Γ. Ὑψηλάντη, ὅπως τὸ εἶχαν προδημοσιοποιήσει, ἀπο-

72. Ἀρχεῖο Κ. Κοκκίδη, ὁ.π., φάκ. 54, συμβ. ἀρ. 17.782. Τὸ μηνιαῖο ἐνοίκιο τῶν 500 δρχ. ἦταν ὑψηλό, ἀλλὰ πρέπει νὰ λάβουμε ὑπ' ὄψιν ὅτι ἀφοροῦσε ὁλόκληρο τὸ ἡμιτριώροφο οἶκον. Γιὰ μιὰ εἰκόνα τῆς διακύμανσης τῶν ἐνοικίων στὴν Ἀθήνα ἐκεῖνη τὴν περίοδο βλ. Εὐτυχία Δ. Λιάτα, *Τιμές καὶ ἀγαθὰ στὴν Ἀθήνα*, ὁ.π., σ. 85.

73. Βλ. Ἀθηνᾶ, ἀρ. 1018/22.5.1843, σ. 6013.

74. Ἀρχεῖο Κ. Κοκκίδη, ὁ.π., φάκ. 58, συμβ. ἀρ. 18.648/30.1.1843.

75. Βλ. Ἑλληνικὸς Παρατηρητής, ἀρ. 49/24.2)8.3.1843, σ. 4 (μετὰ γαλλικὴ μετάφραση).

φάσισαν νὰ τὴν ἐπεκτείνουν πρῶτα κτηριακά. Μὲ τὸν γνωστὸ τους τέκτονα Δημ. Δαμιανὸ καὶ τὸν Δέδε Ι. Δέδε ὡς ἐργολάβους «τῆς προσθήκης καὶ μεταρρυθμίσεώς» τῆς ἐνσωματώθηκε στὴν πίσω πλευρὰ τῆς, τῇ δυτικῇ, νέο κτίσμα μὲ αἶθουσα (σάλα) καὶ κλιμακοστάσιο σὲ σχέδια καὶ ὑπὸ τῇ διεύθυνση τοῦ γάλλου ἀρχιτέκτονα André Couchaud, ὁ ὁποῖος ἐκείνη τὴν ἐποχὴ σχεδίασε καὶ ἐχτιζε στὴν Ἀθήνα τὴν πρώτη πτέρυγα τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς, ἴσως καὶ τὸν ναὸ τῆς, καὶ νωρίτερα εἶχε ἀναμιχθεῖ στὴν οἰκοδόμηση τοῦ θερινοῦ ἀνακτόρου τῆς Δούκισσας τῆς Πλακεντίας Σοφίας de Marbois στὴ Ροδοδάφνη τῆς Πεντέλης.⁷⁶ Ὅροι τῆς συμφωνίας μὲ τοὺς ἐργολάβους ἦταν νὰ παραδοθεῖ ἡ οἰκοδομικὴ προσθήκη μέσα σὲ δύο μῆνες, δηλαδὴ ὡς τὰ μέσα Ἰουλίου τοῦ 1843 —χωρὶς τὸ βάψιμο καὶ τὸν ζωγραφικὸ τῆς διακόσμου ποὺ θὰ ἐπιβάρυναν ἰδιαίτερώς τὸν ἰδιοκτήτη— ἔναντι 5800 δρχ. πληρωτέων μὲ τὸ τέλος τῆς ἐργολαβίας ἢ ἐφόσον εὐκολύνονταν οἱ Ρῶτα, νὰ προκαταβάλουν ἀπὸ αὐτὲς 2000 δρχ. τὸν πρῶτο μῆνα.⁷⁷ Δὲν ἔχουμε πληροφορία γιὰ τὴν ἀμοιβή τοῦ ἀρχιτέκτονα. Ἀντίθετα, γνωρίζουμε ὅτι ὁ Couchaud προθυμοποιήθηκε νὰ τοὺς ἐξυπηρετήσῃ χρηματικά, ἀφοῦ στὶς 10 Ἰουνίου 1843 τοὺς δάνεισε ποσὸ 2000 δραχμῶν, ἐξοφλήτέο μὲ τόκο 1% ὕστερα ἀπὸ ἕνα χρόνον (ἐξοφλήθηκε τελικὰ τὸν Δεκέμβριο τοῦ 1844),⁷⁸ ποὺ πιθανὸν προοριζόταν νὰ δοθεῖ ὡς προκαταβολὴ στοὺς ἐργολάβους. Στὶς 13 τοῦ ἴδιου μῆνα προγραμματίστηκε νὰ γίνῃ ἡ δημοπρασίαι τῶν ἐπιπλῶν μὲ τὰ ὁποῖα εἶχαν νοικιάσει προηγουμένως τὸ σπίτι. «Τὴν ἐρχομένην Κυριακὴν 13 Ἰουνίου, ὥραν ἐνάτην πρὸ μεσημβρίας», ἔλεγε ἡ δημοσιευμένη στὸν τύπο ἀγγελία,⁷⁹ «εἰς τὴν οἰκίαν Ι. Ρῶτα, πλησίον τῆς Πύλης Ἀδριανοῦ, ὅπου ἐκατῶκει ὁ κ. Γ. Ὑψηλάντης, ἐκτίθενται εἰς δημοπρασίαν ἐπιπλὰ διάφορα ποιότητος ἐξαιρέ-

76. Γιὰ τὸν Couchaud καὶ τὶς ἐπαγγελματικὲς καὶ ἐπιστημονικὲς δραστηριότητές του στὴν Ἑλλάδα βλ. Ἐμμ. Ν. Φραγκίσκος, Δ. Κ. Βυζάντιος καὶ Βαβυλωνία. Ἑρμηνευτικὲς δοκιμὲς καὶ μαρτύρια βίου, στὰ Τετράδια ἐργασίας 20, Ἀθήνα, ΙΝΕ/ΕΙΕ, 2008, σ. 85-86, καὶ Ὁλγα Φουντουλάκη, «André Couchaud, ὁ ἀρχιτέκτων τοῦ Καστέλου τῆς Ροδοδάφνης στὴν Πεντέλη», π. Ἀρχαιολογία τχ. 112 (Σεπτ. 2009), 87-93.

77. Ἀρχεῖο Κ. Κοκκίδη, β.π., φάκ. 60, συμβ. ἀρ. 19.300/15.5.1843.

78. Ὁ.π., φάκ. 64, συμβ. ἀρ. 19.485. Δινόταν δικαίωμα στὸν δανειστὴ νὰ πληρωθεῖ τὸ ποσὸ ἀπὸ τὰ πρῶτα ἐκμισθώματα τοῦ σπιτιοῦ καὶ μάλιστα ἀπευθείας ἀπὸ τὸν ἐνοικιαστὴ μέχρι τὴν τελικὴ ἐξόφληση.

79. Ὁ Τηλέγραφος, ἀρ. 17/10.6.1843, σ. 2.

του και εις μετρίαν τιμήν». Άγνωστο τί χρηματικό ποσό συγκεντρώθηκε από την έκποίηση της οικόσκευής ενόψει της τακτοποίησης των άμεσων υποχρεώσεων των Ρώτα τον μήνα Ιούλιο, της αποπληρωμής του δανείου του άρεοπαγίτη Δ. Σκορδίλη και του ύπόλοιπου της όφειλης στους εργολάβους, ένδεχομένως και της τακτοποίησης άλλων έκκρεμοτήτων.

Όστόσο ή ημέρα που θα σημάδευε τις οικονομικές τύχες της οικογένειας και θα καθιστούσε τον άρχηγό της τραγικό θύμα των πιστωτικών συναλλαγών ήταν ή έπομένη άκριβώς της δημοπρασίας των επίπλων. Άφότου ένα χρόνο πριν, το 1842, ό Ρώτας δανείστηκε από τους διαχειριστές της περιουσίας του Γ. Ριζάρη 15.000 δραχμές με τόκο 10% έτησίως (λείπουν προς το παρόν στοιχεία για τον τρόπο διακανονισμού της έξόφλησής τους και το πότε αυτή ολοκληρώθηκε), στις 14 Ιουνίου 1843 ή Ζαχαράτη Ρώτα συνήψε νέο μεγάλο δάνειο, αυτή τη φορά με ιδιώτη, ύψους 23.000 δραχμών, συμπληρωμένο στις 26 Ιουλίου με 3000 επιπλέον δραχμές.⁸⁰ Η συμφωνία προέβλεπε έπιτόκιο 12%, προθεσμία άπόδοσής τους ένα έτος, προπληρωμή των τόκων κάθε έξάμηνο και υποθήκη της οίκίας της όδοϋ Βουλεβαρίου. Δανειστής ήταν ό βαρώνος Κάρολος Γουστάβος Πόλαντ (von Pohland), σύμβουλος πρεσβείας, που είχε ήδη άναχωρήσει από την Αθήνα και έγκατασταθει στη Δρέσδη⁸¹ έχοντας αφήσει πληρεξούσιο έπίτροπό του τον έμποροτραπεζίτη Ιούλιο Έσλην και Σία (Co Eslen), από τον όποιο εισέπραττε τά έντοκα ποσά που ό δεύτερος δάνειζε σε διαφόρους έπ' όνόματί του. Γενικός Πράκτορας της Άδριατικής Άσφαλιστικής Ένώσεως της Τεργέστης, κύριος ύστερα έκπρόσωπος της ιδρυμένης με ΒΔ στην Αθήνα «Άδριατικής Άσφαλιστικής Έταιρείας», στην όποία είχε παραχωρηθεί το άποκλειστικό προνόμιο πυρασφάλισης, μέλος όθωνικών έπιτροπών για τη σύνταξη των νόμων περι τέλωνείων όσο και της έπιτροπής για την προε-

80. Τα συμβόλαια ύπ' άρ. 748/14.6.1843 και 963/26.7.1843 συντάχθηκαν από τον άθηναίο συμβολαιογράφο Κ. Δασκαλόπουλο και σ' αυτά παραπέμπουν μεταγενέστερες πράξεις του Κ. Κοκκίδη καθώς και άλλα δημοσιευμένα στον τύπο δικαστικά έγγραφα (έκθέσεις πλειστηριασμού).

81. Στην Αθήνα τον βρίσκουμε στον κύκλο του γερμανού ιερέα του Όθωνα Λύτ, όπου σύχναζε και ό Χάνς Κρίστιαν Άντερσεν κατά την έπίσκεψή του στην Ελλάδα. Η κυρία Λύτ στά άπομνημονεύματά της τον χαρακτήριζε «συμβαθέστατο», βλ. Χριστιάνα Λύτ, *μιά Δανέζα στην αύλή του Όθωνα*, μτφρ. Άριστέα Παπανικολάου-Κρίστενσεν, Αθήνα 1981, σ. 52.

τοιμασία τῶν ἐργασιῶν τῆς Ἑθνικῆς Τράπεζας,⁸² ὁ Ἑσλιν μετεῖχε καὶ ὁ ἴδιος σὲ τοκογλυφικὲς δραστηριότητες, ἔτσι ὥστε τὸ ὄνομά του νὰ περιλαμβάνεται σὲ καταγγελτικὰ δημοσιεύματα τῆς ἐποχῆς γιὰ τοὺς «ἐμποροκηφῆνες» ποὺ «ἔπесαν πρὸ χρόνων ὡς Ἀρπυιαὶ εἰς Ἀθήνας καὶ βυζαίνουν ὅ,τι καὶ ἂν μᾶς μένη ἀπὸ τοὺς Μεγάλους», ποὺ «ὑπερεπλούτησαν ἀπὸ τὸν αἵματηρόν μας ἰδρώτα» καὶ ποὺ «θυμῶνουν καὶ ὀργίζονται ὁσάκις ἡ δὲν δανειζόμεθα ἀπ' αὐτοὺς μὲ 24 τοῖς ἑκατόν, ἢ ὅταν δὲν γεμίζομεν τὸ ταμεῖόν τους καθημέραν μὲ τὴν ἀγορὰν ὅλων τους τῶν φραγκοπατζαουρῶν» σύμφωνα μὲ τὸ αἰχμηρὸ κοινωνικὸ σχόλιο τοῦ γιαιτροῦ καὶ δημοσιογράφου Παναγιώτη Σοφιανόπουλου στὴν ἐφημερίδα τοῦ Σωκράτης τὸ 1839.⁸³ Ἀλλὰ τὸν ρόλο τοῦ Ἑσλιν στὴν ὑπόθεση τῶν Ρῶτα θὰ τὸν παρακολουθήσουμε ἀπὸ τὸ 1844 καὶ ἐξῆς ὅταν ἄρχισαν νὰ ἀθετοῦνται οἱ ὅροι τῆς συμφωνίας γιὰ τὸ δάνειο τῶν 26.000 δραχμῶν.

Στὸ μεταξὺ πλησίαζαν τὰ γεγονότα τῆς πολιτικῆς μεταβολῆς τῆς 3ης Σεπτεμβρίου 1843 καὶ χωρὶς ἀμφιβολία ὁ Ρῶτας καὶ ἡ οἰκογένειά του θὰ ἔζησαν τὴν ἡλεκτρισμένη ἀτμόσφαιρα ὅσων συνέβησαν τίς παραμονὲς καὶ ἀνήμερα τῆς Ἐπανάστασης, τότε ποὺ μὲ ἐπικεφαλῆς τοὺς στρατιωτικοὺς οἱ Ἕλληνες πολῖτες ἀπαίτησαν νὰ περιοριστοῦν οἱ ἐξουσίες τοῦ θρόνου μὲ τὴν παραχώρηση Συντάγματος καὶ τὴν εἰσαγωγὴ κοινοβουλευτικῶν θεσμῶν. Ἄν οἱ Ρῶτα εἶχαν μετακομίσει στὸ δικό τους σπιτί πρὶν ἀπὸ τὸν Σεπτέμβριο (τῆς οἰκίας τοῦ γαιτροῦ τους Ἰω. Νικολαΐδη Λεβαδέως στὴν ὁδὸ Ἀρχαιοτήτων, ὅπου διέμεναν, βρίσκουμε νὰ δημοσιεύεται ἀγγελία ἐνοικιάσῃς τῆς στίς 25 αὐτοῦ τοῦ μήνα),⁸⁴

82. Γιὰ τὸ τελευταῖο βλ. Ἰω. Α. Βαλαωρίτης, *ὁ.π.*, σ. 8. Γιὰ τίς ὑπόλοιπες δραστηριότητες, α) πρακτόρευση Ἀδριατικῆς Ἀσφαλιστικῆς Ἐνώσεως Τεργέστης βλ. Ἀθηνᾶ, ἀρ. 606/12.4.1839, σ. 3393 καὶ Ὁ Ἑλληνικὸς Ταχυδρόμος, ἀρ. 34/1.6.1839, σ. 140, β) ἱδρυση Ἀδριατικῆς Ἀσφαλιστικῆς Ἐταιρείας, Ἐφημερίς τῆς Κυβερνήσεως, ἀρ. 11/20.5.1842, σ. 64, γ) σύνταξη νέου τιμολογίου τελωνείων Ἐφημερίς τῆς Κυβερνήσεως, ἀρ. 9/17.5.1840, σ. 51, δ) τροποποίηση νόμου περὶ τελωνείων, Αἰών, ἀρ. 391/25.10.1842, σ. 3.

83. Ὁ Σωκράτης, ἀρ. 24/25.6.1839, σ. 99. Μὲ τὸν ὅρο «φραγκοπατζαουῖρες» ὁ Σοφιανόπουλος ἐννοοῦσε μᾶλλον τὰ τραπεζικὰ «παλιόχρατα» (πατσαβοῦρες) τῶν ξένων. Στίς συμβολαιογραφικὲς πράξεις τοῦ Κ. Κοκκίδη ἀλλὰ καὶ στὰ δικαστικὰ τῶν ἐφημερίδων μπορεῖ κανεὶς νὰ ἐντοπίσει σειρὰ ἀπὸ δάνεια ἢ ἐκπληστηριασμοὺς ἀκινήτων στοὺς ὁποίους προέβη ὁ Ἑσλιν καὶ Σία (ἀνάμεσά τους καὶ τῆς ἐνυπόθηκῆς οἰκίας τοῦ Κων. Παπαρρηγόπουλου, κατόπιν Γ. Ἀφθονίδη, χτισμένης τὸ 1842 στὴν ὁδὸ Βουλευταρίου, στὴ γειτονιά τῆς Ρωσικῆς Ἐκκλησίας τοῦ Λυκοδήμου).

84. Ἡ Ταχύπερος Φήμη, ἀρ. 343/25.9.1843, σ. [4].

άσφαλως θα έγιναν άμεσοι μάρτυρες τής εμφάνισης τή νύχτα τής 2ης πρὸς 3η Σεπτεμβρίου ἀπὸ τὸ μέρος τοῦ ναοῦ τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς τής διλογίας τῶν ἀκροβολιστῶν ποὺ κραύγαζαν «Ζήτω τὸ Σύνταγμα»,⁸⁵ θὰ συμμετέσχαν στὴν ἐνθουσιώδη λαϊκὴ συγκέντρωση μπροστὰ ἀπὸ τὰ ἀνάκτορα καθὼς καὶ λίγο ἀργότερα στὴν πανηγυρικὴ ἐκδήλωση τὴν ὀργανωμένη ἀπὸ τὴν πόλη τῶν Ἀθηνῶν γιὰ τὴν ἀπονομὴ στὸν Δημήτριον Καλλέργη, πρωταγωνιστὴ τής Ἐπανάστασης, πολύτιμου σπαθιοῦ πρὸς ἀνάμνηση τῶν μεγάλων συμβάντων τής 3ης Σεπτεμβρίου. Στὸ Ἀρχεῖο τοῦ τελευταίου σώζονται δύο μονόφυλλα καὶ ἕξι δίφυλλα μὲ κατάλογο ὑπογραφῶν 470 περίπου πολιτῶν, ἀθηναίων καὶ μὴ, λογίων, δημοσιογράφων, στρατιωτικῶν, κληρικῶν κ.λπ.,⁸⁶ τεκμήριο ἐκφρασης εὐγνωμοσύνης «διὰ τὸν ἄγιον καβαλλάρην Δημήτριον Καλλέργην» σύμφωνα μὲ τὴν ἀφιέρωση τοῦ Παναγιώτη Σούτσου δίπλα ἀπὸ τὴ δική του ὑπογραφή. Στὸν κατάλογο ἐντοπίζονται καὶ οἱ ὑπογραφές τοῦ Ἰάκ. Ρῶτα καὶ τοῦ εἰκοσάχρονου πιά γιοῦ του Πλάτωνα, φοιτητῇ τής Νομικῆς.

Ἡ ἐπιστροφή τοῦ Ἀλέξανδρου Μαυροκορδάτου στὴν Ἀθήνα ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη καὶ τὴν ἐκεῖ ἐλληνικὴ πρεσβεία καὶ ἡ ἀνάληψη τής ἀντιπροεδρίας τής Ἐθνοσυνέλευσης ποὺ θὰ κατάρτιζε τὸ νέο Σύνταγμα, ἴσως νὰ γέννησε στὸν Ρῶτα ἐλπίδες ὅτι θὰ μπορούσε νὰ τὸν βρεῖ ὑποστηρικτὴ στὴν οἰκονομικὴ περιπέτεια ποὺ περνοῦσε. Τὸν γνώριζε ἤδη ἀπὸ τὴν Τεργέστη ἀπὸ τὸ 1837, ὅπου διέμενε οἰκογενειακὰ ἔχοντας μετακινήθεῖ ἐκεῖ ἀπὸ τὴ διπλωματικὴ θέση του στὸ Μόναχο καὶ ἀσφαλως θὰ ξανασυναντήθηκαν στὴν Ἀθήνα τὸ 1841, ὅταν διορίστηκε ἀπὸ τὸν Ὅθωνα πρωθυπουργὸς σ' ἐκείνη τὴ βραχύβια θητεία του τὸ θέρος τοῦ χρόνου αὐτοῦ. Τοῦ δώρισε πάντως τότε ἀπὸ ἓνα ἀντίτυπο τῶν δύο Ἀπανθισμάτων τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Κοραῖ «ὡς δεῖγμα τής βαθείας μου ὑπολήψεως», ὅπως τοῦ ἔγραφε στὸ συνοδευτικὸ γράμμα του ποὺ ἔβριθε ἐγκωμίων πρὸς τὸ πρόσωπό του.⁸⁷ Εἶναι ἀμάρ-

85. Αἰών, ἀρ. 468/8.9.1843, σ. 1.

86. Μουσεῖο Μπενάκη, φάκ. Β, 382/88.

87. Γράμμα τής 8ης Αὐγ. 1841, Ἱστορικὸν Ἀρχεῖον Ἀλ. Μαυροκορδάτου, ΓΑΚ, φάκ. 21, ἀρ. 006, 117. «Μεταξὺ ὅλων τῶν ἐπισήμων ἀνδρῶν, ὅσοι τὴν σήμερον διαπρέπουσιν εἰς τὴν πολιτικὴν σφαίραν, ἡ Ἐκλαμπρότης σου ἀναλάμπεις ὡς ὁ φαεινὸς ἀστὴρ [...]. Διὰ τοῦτο ὅλη ἡ φωτισμένη Εὐρώπη σὲ τιμᾷ σήμερον ὡς ἥρωα τής ἀναγεννήσεως τής Ἑλλάδος. Καὶ ὅλον τὸ Ἑλληνικὸν γένος σὲ θεωρεῖ ὡς μόνον σωτήρα τής εὐνομίας καὶ ἐλευθερίας του», τοῦ ἔγραφε μεταξὺ ἄλλων, παραπέμποντάς τον καὶ σὲ μιὰ σελίδα τοῦ Α' Ἀπανθίσματος ὅπου ὁ Κοραῖς, ὅπως τοῦ ἔλεγε,

τυρο ἂν τελικὰ τὸν ἐπισκέφθηκε τὸ 1843 στὸ γραφεῖο του καὶ μὲ ποιοὶ σκοπὸ, ἀλλὰ τὴν πιθανότητα νὰ συνέβη κάτι τέτοιο δὲν πρέπει νὰ τὴν ἀποκλείσουμε βασισμένοι στὸ ὑστερόγραφο μιᾶς ἐπιστολῆς ποὺ ἔστειλε στὸν Μαυροκορδάτο ἀπὸ τὴ Σύρο στίς 3 Ὀκτωβρίου 1843 ὁ σύγγαμπος τοῦ Ρώτα γυμνασιάρχης Γ. Σερούιος.⁸⁸ «Μεταξὺ μυρίων ἄλλων», τοῦ ἔγραφε, «μὲ ποικιλοχρόους ὀφθαλμύλους πηγαίνοντες εἰς ἐπίσκεψίν σας, ἐὰν ἄπαξ ἔλθῃ καὶ ὁ κ. Ἰάκωβος Ρώτας ὡς ἀληθοῦς πατὴρ τῆς πατρίδος πρὸς τὸν ἥρωα τῆς πατρίδος καταδέχθητε νὰ τὸν ἐρωτήσετε, πῶς διάγει ἐν Ἀθήναις ὁκτὼ ἤδη ἔτη. Καὶ ἂν ἔχετε ψυχὴν Ἀλεξάνδρου, βεβαίως δὲν θέλετε ἀκούσει ἀστενακτὴ τὴν ἱερεμιάδα ἀνθρώπου ὁποῖος ὑπῆρξεν ὁ Ρώτας, ὡς γνωστὸν σας καὶ ποῦ, καὶ πότε, καὶ πῶς καὶ πρὸς ποίους!!!». Ἐξαιρώντας τὸ προφανὲς παραθύρημα τοῦ Σερούιου ὡς πρὸς τὸ χρονικὸ διάστημα παραμονῆς τοῦ σύγγαμπου τοῦ στὴν πρωτεύουσα τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους, στὸ ἐπιστολικὸ ὑστερόγραφο καταγράφονταν οἱ δύο καίριοι σταθμοὶ τοῦ βίου του, ἀφενὸς τὸ πατριωτικὸ του παρελθὸν («ἥρωα τῆς πατρίδος» τὸν ἀποκαλεῖ ὁ ἐπιστολογράφος καὶ τὰ σχετικὰ ὑπονοούμενά του μποροῦσε εὐκόλως νὰ τὰ ἀποκωδικοποιήσῃ ὁ Μαυροκορδάτος) καὶ αφετέρου τὸ δραματικὸ γι' αὐτὸν παρὸν ἐξαιτίας τῶν οἰκονομικῶν ἀντιξοότητων ποὺ ἀντιμετώπιζε («ἱερεμιάδα» θὰ ἄκουγε ὁ πρῶην πρωθυπουργὸς ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ ἐπισκέπτη του). Ἀλλὰ καὶ ἡ μετάκληση καὶ ἄφιξη στὴν Ἀθήνα ἀπὸ τὸ Παρίσι τοῦ Ἰωάννη Κωλέττη στίς 18 Ὀκτωβρίου ὕστερα ἀπὸ ὀκταετὴ ὑπηρεσίαν στὴν πρεσβείαν τῆς Ἑλλάδας, ὅπως καὶ λίγο ἀργότερα ἡ εἰσοδὸς του στὴν κυβέρνηση τοῦ Ἀνδρέα Μεταξᾶ μαζί μὲ τὸν Ἀλ. Μαυροκορδάτο, ἀσφαλῶς θὰ χαροποίησε τὸν Ρώτα ποῦ, ὅπως εἶδαμε, εἶχε ἀλληλογραφήσῃ μαζί του χρωστώντας του εὐγνωμοσύνη γιὰ τὴ συμπαράστασή του στὸ οἰκονομικὸ θέμα τῶν σπουδῶν τοῦ γιοῦ του Ξενοφώντα. Χωρὶς ἄλλο θὰ ἔσπευσε καὶ αὐτὸς νὰ τὸν γνωρίσῃ προσωπικὰ καὶ νὰ τὸν συγχαρεῖ στὴν κατοικία του, ἀνοικτὴ στοὺς ἐπισκέπτες ποὺ τὴν κατέκλυζαν καθημερινὰ συγχαίροντάς τον γιὰ τὴν ἐπάνοδό του στὴν Ἑλλάδα.⁸⁹ Δὲν εἶναι γνω-

ἔδειχνε σεβασμὸ γιὰ τὸ πρόσωπό του (πρὶν φυσικὰ ἀντιστραφεῖ ἡ στάση του ἀπέναντί του).

88. Βλ. Βασ. Φρ. Τωμαδάκης, *Γεώργιος Σερούιος (ἢ Σέρβιος) (1783-1849). Βίος καὶ ἔργον*, Ἀθήνα 1977, σ. 191.

89. Βλ. ἐφ. Ὁ Ζέφυρος, ἀρ. 157/25.10.1843, σ. 4. Τὸ γαλλικὸ πολεμικὸ

στο ποῦ διέμενε τότε ὁ Κωλέττης, ἀλλὰ δὲν ἀποκλείεται νὰ κατοίκησε στὸ σπίτι τοῦ γαμπροῦ τοῦ Ρώτα Ἰω. Νικολαΐδη Λεβαδέως στὴν ὁδὸ Ἀρχαιοτήτων 33, ποῦ νοικιαζόταν, ὅπως εἶπαμε, ἀπὸ τὴς 25 Σεπτεμβρίου καθὼς οἱ πρῶην ἑνοικοί του, ὁ ἰδιοκτήτης του μὲ τὴ γυναίκα του Ἐλευθερία καὶ ἡ οἰκογένεια τοῦ πεθεροῦ του, εἶχαν μετακομίσει στὴν ὁδὸ Βουλευαρίου. Ἀλλωστε μὲ τὸν Λεβαδέα γνωρίζουμε ὅτι θὰ συνεργαζόταν ἀργότερα στενὰ στὰ ἐκπαιδευτικὰ θέματα καὶ μάλιστα πρὶν καὶ κατὰ τὴν πρωθυπουργία του ἀπὸ τὸν Αὐγουστο τοῦ 1844 θὰ συγκατοικοῦσαν οἱ δύο σὲ διαφορετικούς ὁρόφους τοῦ ἴδιου κτηρίου ποῦ δὲν ἦταν ἄλλο ἀπὸ τὸ ἰδιόκτητο ἀκριβῶς ἀκίνητο τῶν Ρώτα. Ἐπομένως ἡ σημερινὴ φερόμενη ὡς «οἰκία Κωλέττη» τῆς ὁδοῦ Πολυγνώτου 13 στὴς παρυφές τῶν ἀρχαιοτήτων τῆς ρωμαϊκῆς καὶ ἀθηναϊκῆς Ἀγορᾶς,⁹⁰ πρέπει νὰ ἀποτελέσει ἀπλῶς τὴν πρώτη κατοικία του γιὰ διάστημα λιγότερο τοῦ ἐνὸς χρόνου (μένει βέβαια νὰ ἐξακριβωθεῖ ἂν ἀνῆκε στὸν Ἰω. Λεβαδέα καὶ ἂν ὁ σημερινὸς δρόμος ὀνομαζόταν τὴ δεκαετία τοῦ 1840 ὁδὸς Ἀρχαιοτήτων).

Μὲ τὴν ἐναρξὴ τοῦ 1844 ὁ Ρώτας θὰ πουλήσει στὸν συγγενή τους Σπ. Α. Πάγκαλο ἕναν κῆπο στὴ θέση Κουρέντι, στὴ φερώνυμη πηγὴ (κρήνη) τῆς Χώρας τῆς Τζιᾶς, ἀπὸ τὰ ἐναπομείναντα ἐκεῖ περιουσιακά του στοιχεῖα ἀντὶ 1500 δρχ.⁹¹ καὶ ταυτόχρονα θὰ καταχωρίσει στὸν τύ-

---

«Κάστωρ» ποῦ μετέφερε ἀπὸ τὴν Τουλὸν τὸν Κωλέττη ἔφτασε πρῶτα στὴ Σύρο ὅπου τοῦ ἐτοιμάστηκε θερμὴ ὑποδοχή. Ὁ ἴδιος ἐπισκέφθηκε τὰ ἱδρύματα τῆς Ἑρμούπολης, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τὸ Γυμνάσιο. Ἐκεῖ ἀσφαλῶς ὁ γυμνασιάρχης Σερούιος θὰ τοῦ ἐδειξε τὴ βιβλιοθήκη μὲ τὴς προσκτήσεις τῶν βιβλίων τοῦ σύγγαμμου τοῦ Ρώτα, ἐρέθισμα ποῦ θὰ ἀνακάλυψε στὴ μνήμη τὴν περίπτωσή τοῦ σπουδαστῆ τῆς ἱατρικῆς Ξενοφῶντα στὸ Παρίσι καὶ ἴσως θὰ ἔδωσε ἀφορμὴ ἐνημέρωσης γιὰ τὴ δεινὴ οἰκονομικὴ κατὰστασι τοῦ πατέρα του, βλ. *Ἐφημερίς τῶν Ἀγγελιδῶν*, Σύρος, ἀρ. 121/23.10.1843, σ. [2].

90. Σόλων Π. Κυδωνιάτης, *Ἀθῆναι. Παρελθὸν καὶ μέλλον*, Ἀθήνα 1985, τ. Α', σ. 306 (μὲ φωτογραφίες τῶν ἐξωτερικῶν ὤψεων). Κατὰ τὸν Δημ. Καμπούρογλου, ἰδιοκτήτης του τὸ 1839 ἦταν ὁ ὑπουργὸς Ἐξωτερικῶν Κων. Ζωγράφος, βλ. Κώστας Μπίρης, *Αἱ Ἀθῆναι ἀπὸ τοῦ 19ου εἰς τὸν 20ὸν αἰῶνα*, Ἀθήνα 1966, σ. 433, σημ. 418α1. Στὸ ὁθωνικὸ αὐτὸ κτίσμα, ἰδιοκτησίας τοῦ Ὑπουργείου Πολιτισμοῦ, στράφηκαν τελευταῖα τὰ φῶτα τῆς δημοσιότητας ἐξαιτίας τῆς προγραμματισμένης μεταφορᾶς ἐκεῖ, ὕστερα ἀπὸ τὴς ἐργασίες ἀνακαίνισής του, τοῦ Ἀρχείου Κ. Καβάφη ποῦ ἀνήκει στὴν κυριότητα τοῦ «Σπουδαστηρίου Νέου Ἑλληνισμοῦ».

91. Ἀρχεῖο Κ. Κοκκίδη, ὁ.π., φάκ. 67, συμβ. ἀρ. 20.656. Γιὰ τὸν κῆπο εἶχε προηγουμένως συνταχθεῖ πωλητήριο συμβόλαιο μὲ ἀγοραστὴ τὸν κάτοικο τῆς

πο ένοικιαστήριο τοῦ σπιτιοῦ τῆς ὁδοῦ Βουλεβαρίου.⁹² Βιαζόταν νά εἰσρεῦσουν στοῦ ταμεῖο του χρήματα ἐνώπιον τῶν ποικίλων οἰκονομικῶν ὑποχρεώσεων καί τῶν ἀναγκῶν διαβίωσης τῆς οἰκογένειας. Στίς 20 Ἀπριλίου ξαναδημοσιεύτηκε ἡ ἀγγελία,⁹³ ἐνῶ οἱ Ρῶτα ἐξακολουθοῦσαν νά διαμένουν στοῦ δικό τους σπίτι, ἀπ' ὅπου τόν Φεβρουάριο τοῦ 1844 θά ἀπόλαυσαν ἀσφαλῶς τὸ θέαμα τῆς συνάθροισης χιλιάδων λαοῦ, τοῦ βασιλικοῦ ζεύγους καί τοῦ στρατιωτικοῦ Διοικητῆ Δ. Καλλέργη στὸν χῶρο τῶν Στυλῶν τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς γιὰ τὸν ἑορτασμό τῆς Καθαρῆς Δευτέρας, κατὰ τὸ τηρούμενο ἔθιμο.⁹⁴ Δικαιούμαστε ὅμως νά ἀμφιβάλλουμε κατὰ πόσο εἶχαν συμμετοχὴ στὴν εὐωχία τῆς ἡμέρας καί κατὰ πόσο συμμερίζονταν τὴν εὐφροσύνη τῆς πολυπληθοῦς ὁμήγυρης τῶν Ἀθηναίων, τῇ στιγμῇ ποὺ γινώριζαν ὅτι ὁ δανειστής τους δόκτωρ Κ. Γ. Πόλαντ μέσω τοῦ ἐκπροσώπου του Ἰούλιου Ἑσλιν καί Σία θά ἐπέσπευδε ἐκεῖνο τὸν μῆνα πλειστηριασμό τῆς ἐνυπόθηκης οἰκίας τους προκειμένου νά πληρωθεῖ ἀπὸ τὸ ἐκπλειστηρίασμα τίς 26.000 δρχ. τοῦ δανείου του τῶν 14 Ἰουνίου καί 26 Ἰουλίου 1843 μαζὶ μὲ τοὺς τόκους του. Καί ἦταν ἀκριβῶς ἡ ἀδυναμία τῶν Ρῶτα νά προκαταβάλουν τοὺς τόκους τῆς δεύτερης ἐξαμηνίας ποὺ θά κινούσε τὴ διαδικασία τοῦ πλειστηριαμοῦ.⁹⁵ Πραγματικὰ στίς 19 Φεβρουαρίου δικαστικὸς κλητῆρας τοῦ Πρωτοδικείου Ἀθηνῶν θά συντάξει ἐκθεση ἀναγκαστικῆς κατασχέσεως τῆς ἰδιοκτησίας τῆς ὀφειλέτριας Ζαχαράτης Ρῶτα, ποὺ θά δημοσιοποιηθεῖ καί στὸν τύπο μὲ τὸ αἰτιολογικὸ της καί τὴ λεπτομερὴ περιγραφὴ τοῦ ἀκινήτου, καί στίς 23 θά προσδιορίσει τὸν πλειστηριασμό του γιὰ τὴν Κυριακὴ 16 Ἀπριλίου. Τὸ ἀκίνητο μὲ τὰ παραρτήματά του ἐκτιμήθηκε ἀπὸ εἰδικὸ ἐκτιμητὴ γιὰ 40.120

Τζιῆς Ἰω. Α. Βαρθολομαῖο ποὺ ἀκυρώθηκε στίς 17 Ἰανουαρίου, καθὼς ὁ τελευταῖος δὲν πληρώσε τὸ συμφωνημένο τίμημα τῶν 1300 δρχ., ὁ.π., φάκ. 67, συμβ. ἀρ. 20.613/3.1.1844. Μὲ τὸ νέο συμβόλαιο ὁ κῆπος πουλήθηκε 200 δρχ. παραπάνω καί μᾶλλον σ' αὐτὸ ὀφειλόταν ἡ ἀκύρωση τοῦ προηγούμενου.

92. *Ἡ Τραχύπτερος Φήμη*, ἀρ. 376/20.1.1844, σ. [4].

93. *Ο.π.*, ἀρ. 400/20.4.1844, σ. [4].

94. *Ο.π.*, ἀρ. 381/9.2.1844, σ. 2. Πβ. *Χριστιάνα Λύτ. Μιὰ Δανέζα στὴν αὐλὴ τοῦ Ὁθωνα*, ὁ.π., σ. 110-111.

95. Ἀναφορὰ στὸν λόγο τῆς ἐπίσπευσης τοῦ πλειστηριαμοῦ βλ. στοῦ παρακάτω συμβόλαιο ἀρ. 20.929/15.3.1844 καί σὲ ἐπόμενα τοῦ Κ. Κοκκίδη καθὼς καί στοῦ δικαστικὸ ἐγγράφο τὸ δημοσιευμένο στὸν τύπο, βλ. ἐπόμενη σημείωση.

δραχμές άργυρές.⁹⁶ Από την περιγραφή του δικαστικού κλητήρα, οι διαφορές της οποίας από εκείνη της άγγελίας της ένοικίας της 1843 όφείλονται προφανώς στην άκριβέστερη αποτύπωση των μερών της οικόδομής αλλά και στην ένσωμάτωση σ' αυτήν ένδιάμεσα της κτηριακής προσθήκης, κρατάμε όρισμένες χαρακτηριστικές λεπτομέρειες: α) τó οικόπεδο (τά σύνορά του συνέπιπταν με αυτά της άγοράς του) είχε έκταση 1060 τ.π., από τους όποιους τó οίκημα καταλάμβανε 760, β) τó τελευταίο ήταν άσβεστόκτιστο (λιθόκτιστο, σέ άλλο έγγραφο) και κεραμοσκεπές, γ) ύπρχαν δύο έξωτερικές είσοδοι στον μανδρότοιχο, μία στην άνατολική πλευρά επί της όδοϋ Βουλεβαρίου που όδηγοϋσε σέ μικρή αύλή και από εκεί στό ύπόγειο και στό έπάνω πάτωμα και μία δεύτερη στη βορινή πλευρά που όδηγοϋσε επίσης σέ αύλή με κήπο, συνδεδεμένη με την προηγούμενη, και μέσω μαρμάρινης έξωτερικής σκάλας και ξύλινης έσωτερικής στό πρώτο πάτωμα, δ) τó ύπόγειο είχε άνατολικά, δηλαδή επί της όδοϋ Βουλεβαρίου, πέντε παράθυρα και βόρεια τρία, τó πρώτο πάτωμα περιφερειακά επίσης όκτώ και τó έπάνω δεκατρία παράθυρα (δέν άναφέρεται ή ύπαρξη έξωστών), ε) στην κεραμοσκεπή στέγη του κτηρίου στό πίσω δυτικό μέρος ύπρχε δώμα (λιακωτό) στό όποιο έβγαινε κανείς από δωμάτιο του έπάνω πατώματος και ς) τó κλιμακοστάσιο για τόν δεύτερο όροφο είχε τρεΐς στροφές και ήταν μαρμάρινο ως την πρώτη, ξύλινο στίς ύπόλοιπες με σύνολο 39 σκαλοπατιών (ή λεπτομέρεια αυτή έχει, όπως θά δοϋμε, τή σημασία της για την ιστορία του οικόδομήματος).

Τελικά με συμβολαιογραφικό έγγραφο της 15ης Μαρτίου 1844⁹⁷ ό πλειστηριασμός θά άναβαλλόταν για τίς 14 'Ιουνίου όποτε έληγε ή προθεσμία πληρωμής του κεφαλαίου των 26.000 δρχ., ύπό τόν όρο νά πληρωθούν μέχρι τότε οι τόκοι του β' και γ' έξαμήνου (3120 δρχ.). Στην περίπτωση αυτή οι δανειστές ύπόσχονταν ότι θά παρέτειναν την προθεσμία έξόφλησης του δανείου ως τίς 14 Δεκεμβρίου. Προφανώς εκπληρώθηκαν οι όροι και τηρήθηκε ή δέσμευση της παράτασης και κατόπιν αυτού την 1η 'Ιουλίου ύπογράφηκε νέο συμβόλαιο πρós διασφάλιση των ποσών των τόκων (3324,40 δρχ.) με τó όποιο ό Ρώτας ύποθήκευσε σέ δεύτερη ύποθήκη την οίκία τους και ό πλειστηριασμός άνα-

96. Άθηνά, άρ. 1100/1.3.1844, παράρτημα, και 'Η Έθνική, άρ. 37/18.6.1844, παράρτημα.

97. Άρχείο Κ. Κοκκίδη, έ.π., φάκ. 68, άρ. 20.929.

βλήθηκε για τις 14 'Ιουνίου 1845.⁹⁸ Δεν θά ἦταν αὐτὴ ἡ τελευταία ἀναβολή. Στὸ μεταξὺ οἱ δύο σύζυγοι εἶχαν ἀποκτήσει νομικὴ συνδρομὴ ὀρίζοντας γενικὸ καὶ εἰδικὸ πληρεξούσιό τους τὸν δικηγόρο Μαρίνο Μαρίνογλου.⁹⁹

Μετὰ τὶς βουλευτικὰς ἐκλογὰς τοῦ 1844 ὁ 'Ιω. Κωλέττης σχημάτισε τὸν Αὐγουστο κυβέρνηση ἔχοντας ἀνακηρυχθεῖ πρῶτος ἐκλεγμένος συνταγματικὸς πρωθυπουργὸς τῆς Ἑλλάδας. Εἶναι βέβαιον ὅτι τότε ὁ «ὑπουργικὸς οἶκος» του ἔδρευε στὸ κτήριο τῆς ὁδοῦ Βουλευαρίου, («εἷς τινὰ εὐρύχωρον οἰκίαν τοῦ κυρίου Ρῶτα, ὅπου εἶναι ἡ ὕστερη τῆς πόλεως Ἀθηνῶν», ὅπως ἔγραφε σὲ γράμμα του ὁ ἔμπορος Χριστόδουλος Εὐθυμίου στίς 17 Αὐγούστου 1844.¹⁰⁰ Ὅμως ἡ μετακόμιση ἐκεῖ ἀπὸ τὴν προηγούμενη κατοικία του πιθανὸν εἶχε συντελεστεῖ νωρίτερα, τουλάχιστο ἀπὸ τὸν 'Ιούλιο, σύμφωνα μὲ μιὰ ἐνδειξὴ ποὺ μᾶς προσφέρει ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Ρῶτα τῆς 14ης 'Ιουνίου 1845 στὸν Κωλέττη, ἕνα χρόνο δηλαδὴ ἀργότερα.¹⁰¹ Σ' αὐτὴ, λοιπὸν, ἀναφερόμενος στὸ ληξιπρόθεσμο τῆς ὀφειλῆς στὸν Ἑσλὴν τῶν τόκων τοῦ δανείου (3629,73 δρχ.) θύμιζε στὸν πρωθυπουργὸ ὅτι ἔπρεπε νὰ καταβάλλει τὸν 'Ιούλιο τὸ μέρος ποὺ τοῦ ἀναλογοῦσε (1680 δρχ.) — σύμφωνα προφανῶς μὲ τὸ λανθάνον συμφωνητικὸ ἐνοικίασης ποὺ εἶχαν ὑπογράψει— «ὥς ἀκολουθήσατε πέρησιν», δηλαδὴ τὸν 'Ιούλιο τοῦ 1844· οἱ δύο ἄλλοι ἐνοικοὶ τοῦ σπιτιοῦ, ὁ γαμπρός του 'Ιω. Ν. Λεβαδεὺς καὶ ὁ ἴδιος θὰ κατέβαλλαν 500 δρχ. καὶ 1449,73 ἀντίστοιχα. Συγκατοικοῦσαν ἐπομένως ἀπὸ τότε οἱ τρεῖς οἰκογένειες στὴν ἡμιτριώροφη οἰκοδομὴ. Σὲ ποιὸν ὄροφο βρισκόταν ἡ πρωθυπουργικὴ κατοικία ὅσα στοιχεῖα διαθέτουμε δὲν ἀφήνουν καμιά ἀμφιβολία: στὸν ἐπάνω. Γνωρίζουμε π.χ. ἀπὸ δημοσιεύματα τοῦ τύπου ὅτι τὸν καθηγητὴ 'Ιω. Ν. Λεβαδέα τὸν ἀποκαλοῦσαν «ὑποκατινὸν τοῦ γείτονος».¹⁰² Ἀλλὰ οἱ τρεῖς σύγχρονες περιγραφὰς ποὺ μᾶς ἔχουν παραδοθεῖ ἀναφορικὰ μὲ τὶς συνθήκες τοῦ ἐπισκεπτήριου τοῦ κοινοῦ στὸ πρωθυπουργικὸ γραφεῖο, ἀποτελοῦν ἀδιάσειστο, σχεδὸν φωτογραφικὸ, τεκμήριο.

98. "Ο.π., φάκ. 71, συμβ. ἀρ. 21.502.

99. "Ο.π., φάκ. 69, συμβ. ἀρ. 21.169/27.4.1844.

100. Εὐτυχία Λιάτα, *Τιμὲς καὶ ἀγαθὰ*, ὁ.π., σ. 83. Παραλήπτης τοῦ γράμματός ὁ Π. Μανοβάρδας.

101. Ἀρχεῖο 'Ιω. Κωλέττη, ὁ.π., φάκ. 85, ἀρ. 1050.

102. Ὁ Πρωινὸς Κῆρυξ, ἀρ. 140/9.4.1845, σ. 4.

«Ἐν τῇ παρὰ τὸν ναὸν τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς οἰκίᾳ αὐτοῦ, ἐβλεπες ἀπὸ βαθεὸς ὄρθρου σειρὰν ἐξηπλωμένων φουστανελλοφόρων, ἀπὸ τῶν προθύρων τῶν βαθμίδων τῆς κλίμακος καὶ τῶν προδόμων μέχρι τῆς θύρας τοῦ ὑπουργικοῦ κοιτῶνος. Τοσούτῳ δὲ πυκνὸς ἦν ὁ σωρὸς, ὥστε ὁ ἀναβαίνων ἢ καταβαίνων ἐταλαντεύετο ποῦ νὰ πατήσῃ»,

ἀνέφερε μεταξὺ ἄλλων στὶς *Ἱστορικὲς ἀναμνήσεις* τοῦ ὁ Νικόλαος Δραγούμης.¹⁰³ Σαφέστερα, ὅχι χωρὶς δόση εἰρωνείας, ὁ Παναγιώτης Σοῦτσος περιέγραφε ἔτσι τὶς ὥρες τοῦ ἐπισκεπτῆριου τοῦ κοινοῦ στὴν ἐφημερίδα τοῦ *Συνένωσις*:¹⁰⁴

«Ἐμβαίνων τις εἰς τὸν οἶκον τοῦ πρωθυπουργοῦ, βλέπει ἐκ τῶν ἔξω θυρῶν κατὰ στίχους σεσωρευμένους ἄνδρας, γυναῖκας, παιδιὰ· ἀναβαίνει τὰς τεσσαράκοντα βαθμίδας, καὶ δεξιόθεν καὶ ἀριστερόθεν καθ' ὅλας τὰς βαθμίδας κάθονται ἀπὸ τοῦ ὄρθρου ἐξαπλωμένα πάντα φύλα καὶ πάντα γένη [...]. Εἰς τοὺς μεγάλους θαλάμους τοῦ, ἄλλοι κάθονται καὶ ἄλλοι ἴστανται ὀρθοί, ὑποψήφιοι Γερουσιασταί, ὑποψήφιοι Διοικηταί, ὑποψήφιοι ὑπουργικοὶ σύμβουλοι, πάρεδροι, Γραμματεῖς καὶ γραφεῖς, πάντες ὑποψήφιοι καὶ πάντες περιμένοντες ὁ Κύριος Κωλέττης νὰ κόψῃ τοὺς πέντε ἄρτους καὶ τοὺς δύο ἰχθῦς τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους καὶ με αὐτοὺς θαυματουργῶν νὰ τοὺς χορτάσῃ ὅλους»

κ.λπ. Τὴν περιπέτεια τῆς δικῆς του ἐπίσκεψης, προκειμένου νὰ διεκπεραιώσῃ ἓνα αἴτημα τοῦ ἐπιστολογράφου του, ἐξιστοροῦσε στὸ παραπάνω γράμμα τοῦ ὁ ἔμπορος Χριστόδουλος Εὐθυμίου, ὁ μόνος ἀπὸ τοὺς τρεῖς πού, ὅπως εἶδαμε, ὑπέμνησε τὴ σχέση τῆς πρωθυπουργικῆς κατοικίας με τὸν Ρῶτα:

«Ἐξαναπῆγα [...] μὰ διὰ τὸ μέγα πλῆθος τῶν ἀνθρώπων ὅπου ἐκεῖ εἰσρέει εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ πάσης τάξεως ἀπὸ τὰς 9 ὥρας τὸ ταχὺ ἕως τὶς 2 ὥρας μετὰ τὸ μεσονύκτιον καταντᾷ ἡ ἀντάμοσίς του δυσκολοτάτη [...] ἀποφάσισα καὶ ἐπῆγα μόνος μου ἀπὸ τὴν ἕκτην 6 ὥραν. Δὲν ἐμβήκα εἰς τὴν σάλαν ὅπου τὸν ἐπερίμειναν πεντήκοντα ἄτομα ἄρρεν καὶ θύλη καὶ ἄλλα ἑκατὸν εἰς τὴν αὐλήν. Εὐθασεν εἰς τὴν εὐδόμην 7 ὥραν, εὐρέθειν εἰς τὸ κορφόσκαλον»

κ.λπ. Μὲ αὐτὴ τὴν κοσμοπλημμύρα καὶ τὸν συνωστισμό οὔτε ὁ Ρῶτας παρὰ τὶς ἀπόπειρές του εἶχε τὴ δυνατότητα ἀμεσης προσωπικῆς πρὸ-

103. *Ἱστορικαὶ Ἀναμνήσεις*, τ. Β', Ἀθήνα, Ἑρμῆς, 1973, σ. 106.

104. Ἀρ. 13/5.10.1844, σ. [1 κ.έ.].

σβασης στὸν ὑψηλὸ ἐνοικιαστὴ καὶ συγκάτοικό του,¹⁰⁵ ἔτσι ὥστε ἀναγκασθένταν νὰ ἐπικοινωνοῦν μαζί του ἐγγράφως.

Τὸ φάσμα προφανῶς τοῦ πλειστηριασμοῦ καὶ τῶν προθεσμιῶν ἐξόφλησης τῶν τόκων τοῦ μεγάλου δανείου τὸν ὠθοῦσαν στὶς συνήθεις συναλλακτικὲς πρακτικὲς, δανεισμοὺς καὶ ἐκποιήσεις περιουσιακῶν στοιχείων ὅσα τοὺς εἶχαν ἀπομείνει. Ὡς τὸ τέλος τοῦ 1844 τὸν βλέπουμε νὰ συνάπτει νέα δάνεια μὲ ἰδιῶτες, ὅπως τὸν Αὐγουστο, ποὺ δανείστηκε ἄτοκα 1800 δραχμὲς ἀργυρὲς ἀπὸ τὸν κερκυραῖο ἔμπορο Πέτρο Οἰκονόμου ἀποδοτέες σὲ διάστημα 18 μηνῶν σὲ δύο ἴσες δόσεις,¹⁰⁶ καὶ τὸν Δεκέμβριο νὰ πετυχαίνει παράταση ἑνὸς ἔτους γιὰ τὴν ἐξόφληση μὲ ἐτήσιο τόκο 12% καὶ ὑποθήκη τῆς οἰκίας του ἑνὸς ὑπόλοιπου 1857 δραχμῶν, κεφαλαίου καὶ τόκων, ἀπὸ προγενέστερο δάνειο, ποὺ τοῦ εἶχε χορηγηθεῖ ἀπὸ τὸν τέκτονα καὶ κτηματία Βασ. Τσάκωνα (δὲν γνωρίζουμε τὸ συνολικὸ ποσὸ οὔτε πότε τὸ ἔλαβε), ὑποθηκεύοντας σὲ δεύτερη ὑποθήκη τὸ σπίτι.¹⁰⁷ Παράλληλα τὸν Αὐγουστο θὰ πωλήσει στὸν σύγγαμπρό του Γ. Σερούιο τὸ 1/4 περιβολιοῦ στὴ θέση Μυλοπόταμος τῆς Τζιᾶς, κληρονομικὸ μερίδιο ἀπὸ τὸν πατέρα τῆς συζύγου του Ζαχαράτης, ἀντὶ 400 δρχ.¹⁰⁸ Κοντὰ σ' αὐτὰ τὸν περιέμεναν καὶ νέες οἰκογενειακὲς ὑποχρεώσεις, ὅπως ὁ γάμος τῆς τρίτης κόρης του, τῆς δεκαεπτάχρονης Σοφίας, μὲ τὸν Κωνσταντῖνο Ἀφθονίδη, καθηγητὴ Ἀνατολικῶν γλωσσῶν στὸ Πανεπιστήμιο,¹⁰⁹ συμμεταφραστὴ καὶ συνεκδότῃ μὲ τὸν Π. Θ. Χοῦδὰ τοῦ ἐγχειρίδιου τῆς *Πολιτικῆς Δικονομίας* τοῦ γάλλου νομομαθῆ Berriat-Saint-Prix (Ἀθήνα 1845). Ἦταν γιὸς τοῦ κωνσταντινουπολίτη κτηματία Γεώργιου Ἀφθονίδη, ἰδιοκτήτη στὴ συνέχεια μεγάλων ἀκινήτων στὴν πρωτεύουσα ὅπου εἶχε ἐγκατασταθεῖ

105. Βλ. παρακάτω. Πβ. καὶ τὴν περίπτωση τοῦ Δημ. Κ. Βυζάντιου: «ἀπειράκις ἤλθον διὰ νὰ ἀπολαύσω καὶ αὖθις τὴν προσωπικὴν Σας ἔντευξιν, ἀλλὰ δὲν ἐπέτυχον, ἐκτὸς τῆς ἐσπέρας ἐκείνης» κ.λπ., Ἑμμ. Ν. Φραγκίσκος, «Συμπληρωματικὰ στὴν ἀλληλογραφία τοῦ Δ. Κ. Βυζάντιου μὲ τὸν Ἰω. Κωλέττη», στὸν παρόντα τόμο τοῦ Ἑρανιστῆ (Παρασχολήματα).

106. Ἀρχεῖο Κ. Κοκκίδη, ὁ.π., φάκ. 72, συμβ. ἀρ. 21.679/7.8.1844.

107. Ὁ.π., φάκ. 75, συμβ. ἀρ. 22.377/5.12.1844.

108. Ὁ.π., φάκ. 72, συμβ. ἀρ. 21.779/24.8.1844. Τὸν Γ. Σερούιο θὰ πληρεξουσιοδοτήσει ὁ Ρώτας τὸν Ὀκτώβριο γιὰ νὰ παραλάβει τὸ ἀνάλογο μερίδιο ἀπὸ τὰ χρήματα ποὺ ὀφείλε ἡ Παγώνα Φετιλίδου, κάτοικος Σύρου, στὴ Ζαχαράτη καὶ τὶς τρεῖς ἀδελφές της, ὁ.π., φάκ. 73, συμβ. ἀρ. 22.045/11.10.1844.

109. Κώστας Λάμπας, *Πανεπιστήμιο καὶ φοιτητές*, ὁ.π., σ. 92-93, σημ.

μέ την οικογένειά του από τὸ 1834 καὶ τοῦ ὁποίου τὴν κόρη εἶχε συζευχθεῖ ὁ Κωνσταντῖνος Παπαρρηγόπουλος.¹¹⁰ Ἐνόψει τῆς τέλεσης τοῦ γάμου, προγραμματισμένου γιὰ τὸ ἐπόμενο ἔτος 1846, ὁ Ρώτας ὑπέγραψε στὶς 29 Ἰανουαρίου 1845 προικοσύμφωνο τῆς Σοφίας: 2000 δίστηλα Ἰσπανίας, δηλαδὴ 12.000 δρχ. (τὰ μισὰ συμφώνησε νὰ τὰ καταβάλει στὸν γαμπρό του ἕξι μῆνες μετὰ τὸν γάμο), πιάνο, ἐπιπλοσκευὴ καὶ ρουχισμός.¹¹¹ Δὲν πρόλαβε νὰ παραστεῖ στὸν γάμο γιατί πέθανε στὸ μεταξὺ καὶ ἡ προικὴ ὀφειλὴ στὸν Ἀφθονίδη ἐπρόκειτο νὰ ρυθμιστεῖ, ὅπως θὰ δοῦμε, μὲ ἄλλο τρόπο. Στὶς ἐπείγουσες οἰκογενειακὰς ὑποχρεώσεις πρέπει ἐπίσης νὰ ἐνταχθοῦν οἱ προετοιμασίες καὶ τὰ ἔξοδα γιὰ τὸ ταξίδι τῆς μεγάλης κόρης του, τῆς τριανταδιάχρονης Μαρίας στὴν Κωνσταντινούπολη —στὸ ὁποῖο κατὰ πάσα πιθανότητα τὴ συνόδευσε τότε καὶ ὁ ἀδελφός της Πλάτων, ἀπόφοιτος πλέον τῆς Νομικῆς—, προκειμένου νὰ ἀναλάβει ὕστερα ἀπὸ πρόσκληση τῶν ἐφόρων του τὴ διεύθυνση τοῦ ἐλληνικοῦ παρθεναγωγείου Σταυροδρομίου. Κατὰ τὴν ἐπίσημη παρουσίᾳς της στὸ ἐκπαιδευτήριον τὸν Ἰούνιον τοῦ 1845 ἡ Μαρία Ρώτα στὴν ἀντιφώνησή της δὲν παρέλειψε νὰ ἀναφερθεῖ στὸν ρόλο ποὺ ἔπαιζαν οἱ γονεῖς της στὴν ἀγωγή καὶ τὴ μόρφωσή της:

«Ἀφ' ἧς στιγμῆς εὐηρεστήθητε νὰ μὲ προσκαλέσητε, Σεβαστοὶ ἔφοροι, εἰς τὴν διεύθυνσιν τοῦ προσφιλοῦς τούτου καταστήματος, ὠμολόγησα τὴν ἀπειρίαν μου, ὅς ὑπεσχέθην ὅμως μὲ καρδίαν χριστιανικῶς μορφωμένην, τὴν ὁποίαν ἀπέκτησα ἀπὸ τὰ παραδείγματα καὶ τὴν ἄσκον ἐπιστάσιν τῶν σεβαστῶν γονέων μου.»¹¹²

Καὶ ἐνῶ τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1845 οἱ τελευταῖοι θὰ ἐνδιαφεροῦν νὰ κληρονομήσουν τὸ 1/3 τῆς περιουσίας μιᾶς ἀπὸ τὶς τέσσερις ἀδελφές τῆς Ζαχαράτης Ρώτα ποὺ εἶχε πεθάνει στὴν Τζιὰ χήρα καὶ ἄτεκνη,¹¹³ τὸν Ἰούνιον θὰ ἔφτανε ὁ καιρὸς τῆς πληρωμῆς τῶν τόκων στὸν Ἑσλὴν προκειμένου νὰ μὴν ἐκπλειστηριάσει τὸ ἀκίνητο τῆς ὁδοῦ Βουλευαρίου. Εἶδαμε ὅτι στὶς 14 ἐκείνου τοῦ μῆνα ὁ Ρώτας ζητοῦσε ἀπὸ τὸν Ἰω. Κω-

110. Κ. Θ. Δημαράς, *Κωνσταντῖνος Παπαρρηγόπουλος*, Ἀθήνα, ΜΙΕΤ, 1986, σ. 118.

111. Ἀρχεῖο Κ. Κοκκίδη, ὁ.π., φάκ. 76, συμβ. ἀρ. 22.616/29.1.1845.

112. Ἀθηνᾶ, ἀρ. 1231/4.7.1845, σ. 3-4.

113. Πληρεξουσιότητα γι' αὐτὸ ἀνέθεσαν στὸν ἐξάδελφο τῆς Ζ. Ρώτα Νικ. Μ. Παγγαλό, Ἀρχεῖο Κ. Κοκκίδη, ὁ.π., φάκ. 77, συμβ. ἀρ. 22.939/2.4.1845. Κληρονομούμενη ἀδελφὴ ἦταν ἡ Μαριδίτσα Γ. Παγγάλου, πβ. σημ. 118, 127.

λέττη νὰ συνεισφέρει τὸ μερίδιο χρημάτων ποὺ τοῦ ἀναλογοῦσε γιὰ τὴ συμπλήρωση τοῦ ὀφειλόμενου ποσοῦ, ἀλλὰ τὸν παρκαλοῦσε συγχρόνως νὰ βοηθήσει καὶ τὸν ἴδιο γιὰ τὸ δικό του ἀντίστοιχο μερίδιο. Τοῦ ἀνέφερε δηλαδὴ ὅτι ἔδωσε στὸν Ἰω. Ν. Λεβαδέα, σύμβουλό του τότε στὸ Ὑπουργεῖο Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως (ὁ πρωθυπουργὸς εἶχε κρατήσει καὶ τὸν τομέα τῆς παιδείας) σημείωση τῶν πρὸς πώληση βιβλίων τοῦ Κοραῆ ἀξίας πάνω ἀπὸ 15.000 δρχ. καὶ ὅτι στὴν περίπτωση ποὺ ἡ Βασιλικὴ (Δημόσια) Βιβλιοθήκη ἀγόραζε βιβλία δύο ἕως τριῶν χιλιάδων δραχμῶν, ὅπως τοῦ εἶχε πεῖ ὁ πρωθυπουργός, «τότε», συμπέραινε, «οἰκονομοῦμαι καὶ λυτρώνω τὸν οἶκόν μου ἀπὸ τὸν κίνδυνον τῆς δημοπρασίας». Θὰ τοῦ χρωστοῦσε αἰώνια εὐγνωμοσύνη ἂν ἔδινε ἐντολὴ παράδοσης τοῦ ἀναγκαίου ἀριθμοῦ ἀντιτύπων.¹¹⁴ Στὰ ἀρχεῖα τοῦ ὀθωνικοῦ Ὑπουργείου Παιδείας τῶν ΓΑΚ σώζεται ἔντυπη «Ἀγγελία» πώλησης ἀπὸ τὸν τόπο τῆς κατοικίας του «πλησίον τοῦ ναοῦ τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς» 14 ἐκδόσεων τοῦ Κοραῆ καθὼς καὶ τῶν δύο Ἀπανθισμάτων τῶν ἐπιστολῶν του,¹¹⁵ ὅπου ὁ Ρώτας ἔχει σημειώσει ἰδιοχείρως μὲ ἡμερομηνία 1 Ἰουλίου 1845 τὴν ποσότητά τῶν τόμων κάθε βιβλίου (συμποσοῦνταν σὲ 4617) καὶ τὸ κόστος τους μὲ τίς ἴδιες μειωμένες τιμὲς τοῦ Ὀκτωβρίου τοῦ 1841 (σύνολο 18.833 δρχ.), καὶ ἔκπτωση 25% (14.124,75 δρχ.) γιὰ τὴν ἀγορά τους ἀπὸ τὸ Ὑπουργεῖο. Γιὰ δύο ἀπὸ τίς ἐκδόσεις, τὴν τετράτομη *Ἰλιάδα* καὶ τὴ *Συμβουλὴ* τριῶν ἐπισκόπων, δὲν δίνονταν ἀριθμητικὰ στοιχεῖα, φαίνεται πὼς εἶχαν ἐξαντληθεῖ. Στὶς ἀμέσως ἐπόμενες ἡμέρες, στὶς 3 Ἰουλίου, ἔστειλε στὸν Κωλέττη ἕνα ἱκετήριο τελεσίγραφου:

«Ἐξοχώτατε, Πολλάκις ἤλθον νὰ σᾶς ὁμιλήσω διὰ τὴν ὑπόθεσιν τῆς οἰκίας, ἀλλὰ δὲν ἠτύχησα νὰ λάβω ἀκρόασιν. Ὁ δὲ τραπεζίτης κύριος Ἐσλιν μὲ βιάζει νὰ τὸν μετρήσω τὰς 3500 δραχμάς, εἰ δὲ μὴ αὔριον ἀφεύκτως ἐκθέτει τὸν οἶκον εἰς δημοπρασίαν. Ἐλπίζω εἰς τὴν γενναίότητά σας, ὅτι δὲν θέλετε μ' ἐγκαταλείψειν εἰς τὴν στυγεράν ἀνάγκην νὰ παραδεχθῶ ἄλλην πρότασιν, ἥτις ἤθελε μὲ ἀπαλλάξειν ἀπὸ τὸν κίνδυνον τοῦτον.»¹¹⁶

114. Ἀρχεῖον Ἰω. Κωλέττη, ὁ.π., φάκ. 85, ἀρ. 1050.

115. Φάκ. 67, βλ. Τριαντ. Ε. Σκλαβενίτης, *Ἡ Σχολικὴ Βιβλιοθήκη τὸ 19ο αἶώνα. Ἡ Βιβλιοθήκη τοῦ Γυμνασίου Ναυπλίου (1833-1935)*, Ἀθήνα, ΚΝΕ/ΕΙΕ, 1995, σ. 67, σημ. 105.

116. Ἀρχεῖον Ἰω. Κωλέττη, ὁ.π., φάκ. 87, ἀρ. 1284.

ΑΓΓΕΛΙΑ

Τὰ ἀκολουθα ἀντίτυπα τῶν ἐκδόσεων Κοραῆ πωλοῦνται ἀπὸ τὸν Ἰάκωβον Ῥώτα, κατοικοῦντα εἰς τὴν ἰδίαν οἰκίαν, πλησίον τοῦ ναοῦ τοῦ Ὀλυμπίου Διός, εἰς τὴν τιμὴν ὡς ἑπεται, διὰ τῶν ἐτοιμῶν μετρητῶν.

Στράβωνος τόμους 4	Τόμ. 449 διὰ Δραχμὰς	20	2245
Ἀτακτα τόμ. 7.	• 1316	30	6586
Πολιτικά Ἀριστοτέλους τόμ. 1	• 100	4	400
Ἠθικά Νικομάχεια τοῦ αὐτοῦ τόμ. 1.	• 100	4	400
Ξενοφώντος Ἀπομνημονεύματα καὶ Πλάτωνος			
Γοργίας τόμ. 1.	• 100	4	400
Πλουτάρχου Πολιτικά τόμ. 1.	• 240	4	960
Ὀνησιάρχου τόμ. 1.	• 300	2	600
Ἐπικτήτου Ἐγχειρίδιον τόμ. 1.	• 60	2	120
Ἀρρίανου Διατριβαί τόμ. 2.	• 500	4	2000
Ραψώδια Ἰλιάδος Α. Β. Γ. Δ.	—	4	—
Συμβουλὴ τριῶν Ἐπισκόπων τόμ. 1.	—	1	—
Συνέδικμος Ἱερατικός τόμ. 1.	• 400	—	1600
Προλεγόμενα τόμ. 1	• 642	—	2568
Ξενοκράτους καὶ Γαληνοῦ τόμ. 1.	• 160	1	160
Α'. Ἀπάνθισμα Ἐπιστολῶν Κοραῆ	• 50	4	200
Β'. " " " "	• 200	3	600

Σύνολον 18833
 συμμετρεῖται 25% • 4708.25

Σύνολον 14124.75
 Ἰω. α' Ἰουλίου 1855

Ἄραγε ποιά μπορούσε νὰ ἦταν ἡ ἄλλη πρόταση ποὺ θὰ ἀπάλλαζε τὸν Ρώτα ἀπὸ τὸν κίνδυνον τοῦ πλειστηριασμοῦ; Ἀφοροῦσε τὸ θέμα τῆς διάθεσης τῶν ἐκδόσεων τοῦ Κοραῆ ἄλλοῦ, ἂν δὲν ἔβρισκε ἀνταπόκριση στὸ αἶτημα γιὰ ἀγορὰ τους ἀπὸ τὸ Ὑπουργεῖο Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως; Καὶ γιατί ἡ ἐπιλογὴ αὐτῆς τῆς λύσης θὰ πῆγαζε ἀπὸ στυγερή, δηλαδὴ μισητὴ ἀνάγκη; Ἡ αἰνιγματικὴ διατύπωση τοῦ ἀποστολέα τοῦ κατεπείγοντος μηνύματος δὲν ἀφήνει περιθώρια γιὰ ὅποιες ἐρμηνεῖες. Ὅπως δὴ ποτε, βρέθηκε τότε τρόπος πληρωμῆς τῶν τόκων καὶ σ' αὐτὸ συνέβαλε μερικὰ τὸ ποσὸ ποὺ ἀπέδωσε στὸν Ρώτα ἡ προμήθεια ἀπὸ τὸ Ὑπουργεῖο μέσα στὸν Ἰούλιο, γιὰ νὰ διανεμηθοῦν στὰ σχολεῖα, ἐνὸς ἀριθμοῦ τόμων. Ἡ εἰσήγηση τοῦ Ἰω. Κωλέττη στὸν Ὁθωνα ἦταν νὰ ἀγοραστοῦν πενήντα ἀντίτυπα ἀπὸ κάθε ἐκδοσὴ τοῦ καταλόγου τῆς «Ἀγγελίας»,¹¹⁷ ὁπότε ὁ Ρώτας θὰ εἰσέπραττε περισσότερες ἀπὸ 3000 δραχμὲς συμπεριλαμβαν-

117. Τριαντ. Ε. Σκλαβενίτης, ὁ.π., σ. 67.

νομένης τῆς ἔκπτωσης τοῦ 25%. Ὅμως δὲν φαίνεται νὰ ἀγοράστηκαν τε-
λικὰ παρὰ μόνον ἑπτὰ¹¹⁸ συνολικῆς ἀξίας, κατὰ τοὺς ὑπολογισμούς μας,
1100 δρχ. (μὲ τὴν ἔκπτωση 825 δρχ.). Ἐτσι ἡ ἀλλιῶς παρατάθηκε ἡ
ἡμερομηνία τοῦ πλειστηριασμοῦ καὶ ἕνα χρόνο ἀργότερα, τὸν Ἰούλιο τοῦ
1846, ξαναδημοσιεύτηκε, ὅπως θὰ δοῦμε, ἔκθεση τοῦ δικαστικοῦ κλητή-
ρα σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ἐπρόκειτο νὰ διενεργηθεῖ αὐτὸς τὸν μῆνα
Αὐγούστο. Μόνο ποὺ τότε ὁ Ἰάκωβος Ρώτας δὲν ζοῦσε πιά.

Τελευταῖο χρονικὸ ὁρόσημο τῆς ὑπαρξῆς του στὴ ζωὴ ἀποτελεῖ,
ἀπὸ τὰ μέχρι τώρα δεδομένα, ἡ 3ῃ Ἰουλίου 1845, ἡμέρα ποὺ ἔστειλε τὸ
ἱκετήριο γράμμα στὸν Ἰω. Κωλέττη, καὶ πρώτη ἐμμεση ἀναφορὰ στὸν
θάνατό του ἐντοπίζεται σὲ ἕνα συμβολαιογραφικὸ ἔγγραφο τῆς 6ης
Νοεμβρίου 1845 στὸ ὁποῖο ἡ Ζαχαράτη χαρακτηρίζεται «χήρα Ἰακώ-
βου Ρώτα» καὶ μὲ τὸ ὁποῖο καθιστοῦσε ἐπίτροπό της πληρεξούσιο
στὴν Τζιὰ τὸν Νικ. Κοζαδῖνο, ἀνιψιὸ τοῦ μακαρίτη συντρόφου της, γιὰ
νὰ παρασταθεῖ στὴ διανομὴ τῆς κληρονομιάς τῆς ἀδελφῆς της Μαρδί-
τζας Παγκάλου καὶ νὰ ἐκποιήσῃ τὸ μερίδιό της.¹¹⁹ Ἐπομένως ὁ Ρώτας
ἔφυγε ἀπὸ τὴ ζωὴ σὲ ἡλικία 67 περίπου ἐτῶν στὸ τετράμηνο Ἰουλίου –
Ὀκτωβρίου. Τὰ ἀντίτυπα τῶν ἐκδόσεων τοῦ Κοραῆ τὰ προμηθεύτηκε
ἡ κυβέρνηση τὸν Ἰούλιο προφανῶς ζῶντος τοῦ Ρώτα. Τὸ ἀξιοπεριεργό
εἶναι ὅτι ὁ θάνατός του σὲ ἀντίθεση μὲ τὴ ζωὴ του πέρασε ἐντελῶς
ἀπαράτητος. Καμιὰ νύξη στὸν τύπο, ὅσο στῆθηκε δυνατὸ νὰ διακρι-
βθεῖ, καμιὰ νεκρολογία, ὅταν στίς σελίδες τῶν ἐφημερίδων ἀφιερώ-
νονταν λογῆς σημειώματα στοὺς θανάτους προσώπων λιγότερο σημα-
ντικῶν ἀπὸ ἐκεῖνον. Κανένας ἀπὸ τοὺς τόσους ἀθηναίους γνωστοὺς καὶ
φίλους του, τοὺς περισσότερους ἀπὸ τὸ παρελθόν, κρατικoὺς λειτουρ-
γοὺς, πολιτικούς, λογίους, καθηγητὲς Πανεπιστημίου, δημοσιογρά-
φους κ.ἄ., δὲν τίμησε δημόσια τὴ μνήμη του. Καὶ μόνο ὁ Παναγιώτης
Σοφινάπουλος, ὁ ὁποῖος παλαιότερα εἶχε ἀσχοληθεῖ ἐπανειλημμένα
μὲ τὴν ἔκδοση τοῦ πρώτου Ἀπανθίσματος ἐπιστολῶν τοῦ Ἀδ. Κοραῆ
ἀντλώντας ἀπὸ ἐκεῖ ὕλη γιὰ τὸν Σωκράτη, τὸ ἐντυπο ποὺ ἐξέδιδε, καὶ
ὁ ὁποῖος εἶχε προγραμματίσει ἀνάμεσα σὲ δεκάδες ἄλλα ζεύγη βιογρα-
φιῶν, κατὰ τὸ πρότυπο τῶν *Βίων Παράλληλων* τοῦ Πλούταρχου, νὰ
καταχωρίσῃ στίς σελίδες τῆς ἐφημερίδας του καὶ τίς βιογραφίες τοῦ
ζεῦγους Ἀλέξ. Βασιλείου – Ἰάκ. Ρώτα, τῶν δύο δηλαδὴ στενῶν φίλων

118. Ὁ.π., σ. 67.

119. Ἀρχεῖο Κ. Κοκκίδη, ὁ.π., φάκ. 81, συμβ. ἀρ. 24.178.

και συνεργατών του Κοραή,¹²⁰ μόνον αυτός στο πρώτο φύλλο του Σωκράτη του 1846, άρχετο δηλαδή καιρό μετά τον θάνατό του, δημοσιεύσε το ακόλουθο σχόλιο:

«Ο Ίακωβος Ρώτας. Τὰ Συγγράμματα τοῦ Κοραῆ ἀνεζωπύρῃσαν τὸν ἀκαταδάμαστον τῆς Ἐλευθερίας ἔρωτα καὶ τὸ ἀποσβεσμένον τόσους Αἰῶνας αἴσθημα τῆς Ἀρετῆς εἰς τοὺς Νέους Ἑλληνας [...]. Τῶν ἐναρέτων τοῦ παρελθόντος αἰῶνος Ἀλλογενῶν ὑπῆρξε [...] Δημιουργὸς ὁ Ρουσώ· τῶν δὲ Νέων Ἑλλήνων ὁ Κοραῆς. Εἰς τούτων τῶν ἐναρέτων Ὁμογενῶν, ὁ πρῶτιστος, ἐστάθη ὁ Ἀοίδιμος Ίακωβος Ρώτας, τὸν ὁποῖον οὗτ' ὁ Ὑψηλοκέφαλος Μεταξῆς, οὗτ' ὁ Χαμηλοκέφαλος Μαυροκορδάτος, οὗτ' ὁ Τρισδιάστατος, ἤγουν ὑψηλοκέφαλος, πλατυκέφαλος καὶ βαθυκέφαλος Κωλέττης, μὴ θελήσαντες, ἢ μὴ φροντίσαντες νὰ γνωρίσωσι πόσης καὶ ὁποίας ἀξίας καὶ ὠφελείας ὑπῆρχεν, ἀφῆκαν ν' ἀποθάνῃ τῆς πείνας, ἕνας τόσον σοφός, ἐπωφελὴς καὶ ἐνάρετος Ἀνὴρ! Ἐπαναλαμβάνομεν, ὅτι καὶ οἱ τρεῖς οὗτοι πρωθυπουργοὶ τῆς Ἑλλάδος ἐχρημάτισαν καὶ εἶναι ΠΑΛ... Ἄν ὁ κύριος Κωλέττης ἦτον ἄνθρωπος τοῦ Φωτός, ἔπρεπε νὰ διορίσῃ τὸν Σοφὸν Ρώταν Ὑπουργὸν τῆς Παιδείας προσωρινόν, καὶ ὁ Βασιλεὺς Ἰσοβίως!»¹²¹

Ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ ἰδιότυπο ὕφος τοῦ συντάκτη τοῦ σχολίου καὶ τὶς οὐτοπικὲς ὑποδείξεις του γιὰ τὴν τύχη ποὺ ἔπρεπε νὰ εἶχε ἐπιφυλαχθεῖ ἀπὸ τὴν ἐπίσημη πολιτεία στὸν Ρῶτα, μένουμε στὰ αἴτια τοῦ θανάτου του ποὺ μὲ ἔμφαση ἐπικαλεῖται ὁ ἀρθρογράφος. Δὲν ἐπρόκειτο γιὰ θάνατο ἀπὸ παθολογικὰ αἴτια ἀλλὰ ἀπὸ στέρηση τῶν μέσων ἐπιβίωσης. Ὅσο καὶ ἂν ἡ ἐκδοχὴ αὐτὴ φαίνεται ὑπερβολικὴ, μήπως στὴν ἴδια θέση δὲν βρέθηκαν τότε καὶ ἄλλοι κάτοικοι τῆς πρωτεύουσας τοῦ ἐλληνικοῦ βασιλείου, θύματα τῆς ἀστάθειας τῶν δημόσιων οἰκονομικῶν καὶ τῆς ἀσφυξίας τοῦ κυκλώματος τῶν πιστωτικῶν σχέσεων, ἐξαιτίας τῶν ὁποίων κλονίστηκε ἡ ψυχικὴ τους ὑγεία καὶ ἐπιταχύνθη-

120. Ὁ Σωκράτης, ἀρ. 4/15.2.1842, σ. 14. Μόνο τὰ ζεύγη Θ. Κολοκοτρώνης – Ὁδ. Ἀνδρίτζος, Ὁθων – αὐτοκρ. Μετζίτης, Ν. Βάμβας – Κ. Οἰκονόμος, Γ. Κουτουριώτης – κόμης Ἀρμανσπέργης βιογραφήθηκαν τελικὰ.

121. Ὁ.π., ἀρ. 1/1.1.1846, σ. [2-3]. Στὴν ἱατρικὴ παιδεία τοῦ Σοφιανόπουλου καὶ ἔχι σὲ πρόθεση ἀστείμου πρέπει νὰ ἀποδοθοῦν οἱ ἀναφορὲς στὶς ἀνατομικὲς διαστάσεις τῆς κεφαλῆς τῶν τριῶν πολιτικῶν. Οἱ διαστάσεις θεωροῦνταν ἱατρικὰ δηλωτικὲς τοῦ βαθμοῦ τῆς ἀνθρώπινης διανοητικότητος. Ὅσο γιὰ τὸν περικομμένο ἀπὸ εὐνόητους λόγους κεφαλαιογράμματο χαρακτηρισμὸ «ΠΑΛ», πῶς του κρυβόταν προφανῶς κάποιο ὕβριστικὸ προσωνύμιο.

κε ὁ θάνατός τους; Ἡ περίπτωση π.χ. τοῦ ἀγωνιστῆ τοῦ '21 στρατηγοῦ Ἰωάννη Βλάχου, πατέρα ἑπτὰ ἀνήλικων παιδιῶν, ποὺ πέθανε τὸν Δεκέμβριο τοῦ 1842 ἀπὸ «ἀθυμίαν ψυχικὴν», θὰ μπορούσε νὰ ἀντικαθρεφτίζει ἀπόλυτα τὴν περίπτωση τοῦ Ρῶτα. «Πλὴν τῶν δανείων», διαβάζουμε σὲ νεκρολογία στὴν ἐφημερίδα *Αἰών*, λίγες ἡμέρες μετὰ τὸν θάνατό του, «οἱ βαρεῖς τόκοι οὐχὶ μόνον τοῦ ἀπερρόφων ὅλους τοὺς κόπους, ἀλλ' ἠϋξانون ἐτησίως τὸ κεφάλαιον τῶν χρεῶν του, ὥστε ἀδύνατον θέλει εἶσθαι νὰ ἐξοφλήσωσι ταῦτα ὅλα τὰ κτήματά του ἐκποιούμενα». Στὴν ἐπιτύμβια πλάκα ἢ κατάλληλη ἐπιγραφή ποὺ θὰ μπορούσε νὰ χαραχτεῖ θὰ ἦταν: «Ἐνθάδε κεῖμαι, θύμα γενόμενος τῆς ἀδικίας».¹²² Ἡ διαφορὰ βέβαια τῶν δύο περιπτώσεων ἐγκρίνεται στὸν ἀπόηχο ποὺ εἶχε ὁ θάνατός τους στὴν ἀθηναϊκὴ κοινωνία, στὸ γεγονὸς δηλαδὴ ὅτι ἐκεῖνος τοῦ Ἰω. Βλάχου ἔλαβε δημοσιότητα, ἢ κηδεῖα τοῦ τελέστηκε στὴ Μητρόπολη τῆς Ἀγ. Εἰρήνης, ἐκφωνήθηκαν ἐπικηδεῖοι λόγοι, γράφτηκαν νεκρολογίες. Ἀντίθετα, ὅπως εἴπαμε, ἡ εἰδήση τοῦ θανάτου τοῦ Ρῶτα ἀποσιωπήθηκε, δὲν πέρασε στὶς στήλες τοῦ τύπου, ἀκόμη καὶ σὲ ἀπομνημονεύματα ἢ ἰδιωτικὲς ἀλληλογραφίες τῆς ἐποχῆς, σύμφωνα μὲ μιὰ πρώτη ἔρευνα, ἀπουσιάζει κάθε μνεία καὶ σχόλιο σ' αὐτόν. Γιατί ἄραγε;

Μέχρι νὰ διαλευκανθεῖ τὸ μυστήριον, θὰ διακινδυνεύσουμε μιὰ ὑπόθεση, ποὺ μπορεῖ τελικὰ νὰ μὴν ἀφίσταται ἀπὸ τὴν πραγματικότητα. Εἶναι δηλαδὴ ἐνδεχόμενο, μολονότι ὁ ἴδιος διαπνεόταν ἀπὸ χριστιανικὰ φρονήματα καὶ πίστη στὸν Θεό, νὰ ἀποτόλμησε νὰ προβεῖ σ' ἐκείνη τὴν πράξη ποὺ πέρασε ἀπὸ τὴ σκέψη τοῦ Κοραῆ ὅταν βρέθηκε καὶ αὐτὸς μπροστὰ σὲ παρόμοιες βιοτικὲς καὶ ψυχολογικὲς δυσκολίες, καὶ ποὺ ἐκτὸς ἀπὸ τὴ θρησκευτικὴ καταδίκη ἐπέσυρε καὶ τὴν κοινωνικὴ ἀποδοκιμασία, ἐννοοῦμε τὴν ἐκούσια ἔξοδο ἀπὸ τὴ ζωή. Σὲ ἓνα τέτοιο ἄλλωστε διάβημα εἶχε συνεργοὺς τὶς παλαιότατες παραδόσεις τοῦ νησιοῦ του. Μὲ ἐνδιαφέροντα γιὰ τὴν ἱστορία τῆς Τζιᾶς —νεώτερος εἶχε καταγράψει καὶ δημοσιεύσει ἀνώνυμα στὸν «Λόγιο Ἑρμῆ» ἀρχαῖες ἐπιγραφές της—,¹²³ ἀναγνώστης ἀσφαλῶς τοῦ Αἰλιανοῦ καὶ τοῦ Στρά-

122. *Αἰών*, ἀρ. 408/1.1.1843, σ. 4.

123. Βλ. Λίνα Μενδώνη, «Ἀρχαία Κέα. Ἱστοριογραφία καὶ ἀρχαιολογικὲς ἔρευνες» στὸν τόμο *Κέα – Κύθνος: Ἱστορία καὶ Ἀρχαιολογία*. Πρακτικὰ τοῦ Διεθνοῦς Συμποσίου Κέα – Κύθνος, 22-25 Ἰουνίου 1994, ἐπιμ. Α. Γ. Μενδώνη – Α. Ι. Μαζαράκης Αἰνιάν, *Μελετήματα* 27 (1998), 19-20, 31.

βωνα στίς εκδόσεις του μεγάλου φίλου του αλλά και αργότερα του περιηγητικού *Voyages et recherches dans la Grèce* (Παρίσι 1826) του δανού ανασκαφέα αρχαιολογικών της χώρων P. O. Brøndsted, νεότερου αποκτήματος της βιβλιοθήκης του, θά είχε εξάπαντος εντοπίσει στα κείμενά τους την αναφορά στο περίφημο «Νόμιμον τῶν Κείων».¹²⁴ Τὸ ἔθιμο αὐτὸ τῶν ἀρχαίων συμπατριωτῶν του ἀφοροῦσε τοὺς γέροντες καὶ διεπόταν ἀπὸ τὸ ἀξίωμα «ὁ μὴ δυνάμενος ζῆν καλῶς, οὐ ζῆ κακῶς». "Όταν, λοιπόν, οἱ πάνω ἀπὸ τὰ ἐξήντα Κεῖοι συνειδητοποιοῦσαν ὅτι ἦταν ἄχρηστοι «πρὸς τὰ ἔργα τὰ τῇ πατρίδι λυσιτελοῦντα», ἢ πρὶν κινδυνεύσουν νὰ ἀσθενήσουν καὶ νὰ μείνουν ἀνάπηροι, ἔφευγαν ἀπὸ τῇ ζωῇ πίνοντας κώνειο. Καθὼς δὲν ἀπασχολοῦσαν πιά τὸν Ρῶτα ἔγνοιες γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τῶν παιδιῶν του, ἡ ἀφόρητη πείση καὶ οἱ ἀπογοητεύσεις ἀπὸ τὸ ἀδιέξοδο τῶν οἰκονομικῶν προβλημάτων καὶ τὰ παρεπόμενά τους γιὰ τὴν ψυχικὴ, ἴσως καὶ τὴ σωματικὴ του ὑγεία, ἡ διάψευση τῶν ἐλπίδων γιὰ δυνατότητες προσφορᾶς στὸν τόπο, δὲν ἀποκλείεται νὰ τὸν ὀδήγησαν στὴ λύση τοῦ ἐκούσιου θανάτου, σύμφωνα δηλαδὴ μὲ τίς ἐπιταγές τοῦ «Νομίμου τῶν Κείων».¹²⁵

Στὴ λύση ἄλλωστε αὐτὴ τὸν ἐπόμενο χρόνο, τέλει Σεπτεμβρίου τοῦ 1846, θὰ κατέφευγε ἀπὸ οἰκονομικοὺς καὶ ψυχολογικοὺς ἐπίσης λόγους («ἔπεσε σὲ μεγάλον χρέος» γράφει στὰ *Ἀπομνημονεύματά* του ὁ Μακρυγιάννης)¹²⁶ ὁ Ἀνδρέας Λόντος, ἡγετικὴ μορφή τοῦ 1821, ἀπὸ τοὺς πρωταγωνιστὲς τῆς μεταπολίτευσης τῆς 3ης Σεπτεμβρίου, κατ' ἐπανάληψιν ὑπουργὸς στίς τότε κυβερνήσεις. Πολιτεία καὶ Ἐκκλησία

124. Αἰλιανοῦ *Ποικίλης Ἱστορίας* βιβλίον Γ', κεφ. λζ', στὸ *Πρόδρομος Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης*, 1805, σ. 59, πβ. Ἡρακλείδου Ποντικοῦ, *Περὶ Πολιτειῶν*, β.π., σ. 210, Στράβωνος *Γεωγραφικῶν*, βιβλ. Ι, κεφ. Ε', § 6, τ. Β', 1817, σ. 293, καὶ *Voyages et recherches*, σ. 63-64, 78 κ.έ. Γιὰ τὴν ἀπόκτηση τοῦ περιηγητικοῦ ἀπὸ τὸν Ρῶτα τὸ 1830 βλ. Δημ. Βαρθαλίτης, «Ὁ σχολάρχης Στέφανος Γρηγ. Στέφανος καὶ μιὰ ἀνέκδοτη ἐπιστολὴ του» στὸν τόμο Γ. Βαλέτας, *Ἀφιέρωμα στὴν πνευματικὴ Κέα*, Ἀθήνα 1986, σ. 92, πβ. Κωνσταντίνου Μάνθου, *Ἀρχαιολογία καὶ ἱστορία τῆς νήσου Κέας*, ἐπιμ. Λίνα Μενδώνη, Βουρκαριανὴ 1991, σ. 17.

125. Πβ. τὴν ἀπόγνωση καὶ τὴν ἄρνηση τῆς ζωῆς ποὺ τὸν κατέλαβε νεότερο ὅταν ἔχασε τὸ στερνοπαίδι του Ἀχιλλέα τὸ 1835 («Ὅλα τὰ λαμπρὰ τοῦ κόσμου τοῦτου μὲ φαίνονται μαῦρα καὶ σκοτεινά, δὲν αἰσθάνομαι ζωὴν, οὐδὲ τὴν θέλω πλέον»), βλ. ἐδῶ σημ. 2.

126. *Μακρυγιάννη Ἀπομνημονεύματα*. Εἰσαγωγὴ - Σχόλια Σπύρου Ι. Ἀσδραχῆ, Ἀθήνα 1957, σ. 528.

ἀπαγόρευσαν τὴν ταφή τοῦ αὐτόχειρα μὲ θρησκευτικὴ τελετουργία καθὼς καὶ τὴν ἀπόδοση τιμῶν καὶ στὸν ἀθηναϊκὸ τύπο σχολιάστηκε ποικιλότροπα τὸ συνταρακτικὸ γεγονὸς καὶ ἡ στάση τῆς κυβέρνησης καὶ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου.¹²⁷ Παρότι τέθηκε θέμα ἀμφισβήτησης τῆς γνωμάτευσης γιὰ τὸ ἂν ὑπῆρξε αὐτοχειρία, εἶναι περισσότερο ἀπὸ βέβαιον ὅτι ἔφυγε ἀπὸ τὴ ζωὴ ἔχοντας χρησιμοποίησει τὴν κἀννη τοῦ ὅπλου του. Στὴν περίπτωσή τοῦ Ρώτα ὁ θάνατός του, ἂν καὶ ἐφόσον τὸν ὁδήγησε ἐκεῖ αὐτοκαταστροφικὸ κίνητρο, ὑποθέτουμε ὅτι δὲν θὰ εἶχε τὸν ἐπιδεικτικὸ χαρακτήρα τοῦ βίαιου θανάτου ἐνὸς στρατιωτικοῦ καὶ δημόσιου προσώπου, κάτι ποὺ δὲν ἦταν εὐκόλο νὰ ἀποκρυβεῖ. Ἐκείνος μᾶλλον θὰ ἐπέλεξε ἕναν πιὸ ἀφανὴ καὶ ἀθόρυβο τρόπο ποὺ θὰ ἐπέτρεψε τὴ συγκάλυψη καὶ τὴν προστασία ἀπὸ τὴν ἀδηφάγα δημοσιότητα. Μὴν ξεχνᾶμε ὅτι ὁ Ρώτας ἦταν ὁ στενὸς συνεργάτης τοῦ πνευματικοῦ ἡγέτη τοῦ νέου Ἑλληνισμοῦ καὶ κύριος διαμεσολαβητὴς τῆς κοραϊκῆς κληρονομίᾳς στὸ ἐλεύθερο κράτος ἀλλὰ καὶ παράλληλα ὁ ἰδιοκτήτης καὶ ἔνοικος τοῦ σπιτιοῦ ποὺ στεγάριζε τὴν πρωθυπουργικὴ κατοικία. Τὸ ὄνομα τοῦ Ἰω. Κωλέττη μὲ κανένα τρόπο δὲν ἔπρεπε νὰ ἀναμιχθεῖ σὲ μιὰ τέτοια θλιβερὴ ἀρνητικῆς γενικῆς ἀποδοχῆς ὑπόθεση. Ἀκόμη καὶ ὁ Π. Σοφιανόπουλος στὴν ἀναφορά του στὸν νεκρὸ μερικὸς μῆνες μετὰ τὴν ἀποβίωσή του ἔμοιαζε σὰν νὰ ἤθελε νὰ ἀποκαταστήσει τὴ μνήμη του ἀποδίδοντας εὐθύνες στοὺς πολιτικούς καὶ ἰδιαίτερα στὸν πρωθυπουργὸ Κωλέττη γιὰ τὴν ἄδοξη τύχη ἐνὸς τόσον «σοφοῦ, ἐπωφελοῦς καὶ ἐναρέτου ἀνδρός» χωρὶς ὅμως νὰ ὑπαινιχθεῖ καὶ τὸν τρόπο ποὺ πέθανε παρὰ μόνον τὸ αἶτιο, τὴν ἔσχατη ἀνέχεια, ποὺ τὸν ὁδήγησε στὸν θάνατο.

Ὅπως καὶ νὰ ἔχει τὸ πράγμα, ὁ Ρώτας φεύγοντας ἀπὸ τὴ ζωὴ ἄφησε ὅλες τὶς οἰκονομικὲς ἐκκρεμότητες, μικρὲς καὶ μεγάλες, νὰ τὶς διεκπεραιώσει ἡ γυναίκα του Ζαχαράτη μὲ τοὺς πληρεξούσιους δικηγόρους της. Ἔτσι τὸν Δεκέμβριο τοῦ 1845 θὰ πετύχει ἐξάμηνη παράταση γιὰ τὴν ἐξόφληση τοῦ χρέους τῶν 2079 δρχ., κεφαλαίου καὶ τόκων, πρὸς τὸν τέκτονα Βασ. Τσάκωνα μὲ τοὺς ἴδιους ὅρους τοῦ προηγούμενου συμβολαίου (Δεκέμβριος 1844)¹²⁸ καὶ τὸν Μάρτιο τοῦ 1846 θὰ που-

127. Βλ. Ἀνδρέας Ἐμμ. Κεραμίδας, *Αἱ οἰκονομικαὶ δυσχέρειαι τοῦ ἀγωνιστοῦ Ἀνδρέα Λόντου καὶ τὸ τέλος αὐτοῦ (ἐπὶ τῇ βάσει ἀνεκδότων στοιχείων)*, Ἀθήνα, Πάντειος ΑΣΠΕ, 1973.

128. Ἀρχεῖο Κ. Κοκκίδη, ὁ.π., φάκ. 82, συμβ. ἀρ. 24.392/18.12.1845.

λήσει και πάλι στὸν συγγενή της κτηματία και βουλευτή Σπ. Πάγκαλο τὸ 1/3 περιβολιοῦ (κήπου) στὸν Μυλοπόταμο τῆς Τζιᾶς, τὸ μερίδιό της δηλαδή ἀπὸ τὴν κληρονομία τῆς ἀδελφῆς της Μαρδίτζας Γ. Παγκάλου, στὴν τιμὴ τῶν 600 δρχ. (ὡς μάρτυρας παρέστη και ὁ δικηγόρος Ν. Ι. Σαρίπολος).¹²⁹ Καὶ ἐνῶ τοὺς ἐπόμενους μῆνες ἡ Ζαχαράτη θὰ ἐγκατασταθεῖ στὴν Κωνσταντινούπολη, κοντὰ στὰ παιδιὰ της Μαρία καὶ Πλάτωνα, στὴν Ἀθήνα ὁ πληρεξούσιος δικηγόρος της, πρῶην ἀρεοπαγίτης καὶ σημαντικὸς λόγιος, Μάρκος Ρενιέρης θὰ χειριστεῖ δύο ἐκκρεμεῖς ὑποθέσεις της.¹³⁰ Ἀφενὸς τακτοποιήθηκε ἓνα μέρος ἀπὸ τὴν προικῶα ὀφειλὴ τῶν 12.000 δρχ. πρὸς τὸν Κων. Ἀφθονίδη, σύζυγο τῆς Σοφίας Ρῶτα μὲ συμβιβασμό. Ἡ Ζαχαράτη παραχώρησε στὸν γαμπρό της τὸ περὶ τὴν οἰκία τῆς ὁδοῦ Βουλευαρίου οἰκόπεδό της ἐπιφανείας 4831 τετραγωνικῶν πήχεων, ἁξίας 4831 δρχ., ποσὸ ποὺ ἐξέπεσε ἀπὸ τὴν ὀφειλόμενες τοῦ προικοσύμφωνου.¹³¹ Ἀφετέρου δόθηκε τέλος, ὅχι πάντως εὐτυχές, στὸ θέμα τοῦ πλειστηριασμοῦ τοῦ σπιτιοῦ τῶν Ρῶτα ἀπὸ τὸν Ἑσλὴν καὶ Σία. Σὲ δημοσιευμένη δικαστικὴ εἰδοποίηση τῆς 18ης Ἰουλίου 1846 προσδιορίστηκε αὐτὸς γιὰ τὴν Κυριακὴ 8 Αὐγούστου μὲ τιμὴ πρῶτης προσφορᾶς τὴν 18.200 δρχ.¹³² Πράγματι, διενεργήθηκε τότε κανονικὰ χωρὶς νὰ ἀναβληθεῖ αὐτὴ τὴ φορὰ καὶ τὸ ἀκίνητο κατακυρώθηκε καὶ περιῆλθε στὴν κατοχὴ τῶν ἴδιων τῶν πιστωτῶν. Ὅμως στὴν 14 Σεπτεμβρίου ὁ Ἑσλὴν καὶ Σία ἐν ὀνόματι τοῦ ἐντολέα του Κ. Γ. Πόλαντ («μὴ θέλων νὰ ὠφελῇθῃ ἕνεκα τῶν περιστάσεων μὲ ζημίαν σεβασμίας οἰκογενείας») ὑποσχέθηκε νὰ ἀποκαταστήσει τὴ Ζ. Ρῶτα στὴν πρώτη οἰκία της ἐφόσον ὡς τὴν 14 Ἰανουαρίου 1847 ἐξοφλήσει τὸ ποσὸ τῶν 29.120 δρχ., κεφαλαίου καὶ τόκων.¹³³ Μέχρι τὴν ἐκπνοὴ τῆς προθεσμίας ἡ πλευρὰ τῆς οἰκογένειας Ρῶτα δὲν εἶχε ἀνταποκριθεῖ στὴν πρόσκληση,

129. Ὁ.π., φάκ. 84, συμβ. ἀρ. 401/18.3.1846. Τὸ 1/3 κήπου στὴν Τζιὰ ἀπὸ τὴν κληρονομία τῆς ἀδελφῆς της, προφανῶς σὲ ἄλλη θέση, θὰ διοριστεῖ τὸν Φεβρουάριο τοῦ 1848 ἐπιτροπὸς της πληρεξούσιος νὰ τὸ πουλήσει ὁ γαμπρὸς της Κων. Ἀφθονίδης, ὁ.π., φάκ. 99, συμβ. ἀρ. 3803/28.2.1848.

130. Ἡ παρουσία τῆς Ζ. Ρῶτα στὴν Κωνσταντινούπολη τεκμαίρεται ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ὁ Ρενιέρης ἐνεργῶς μὲ βάση ἐπιτροπικὸ ποῦ εἶχε συνταχθεῖ ἐνώπιον τοῦ ἐκεῖ Γεν. Ἑλληνικοῦ Προξενείου στὴν 25 Ἰουνίου 1846.

131. Ἀρχεῖο Κ. Κογκίδη, ὁ.π., φάκ. 88, συμβ. ἀρ. 1374/12.9.1846. Βλ. γι' αὐτὸ καὶ τὴ σημ. 137.

132. Ἐφ. Ἐθνοκρατία, ἀρ. 75/19.7.1846, σ. [3-4].

133. Ἀρχεῖο Κ. Κογκίδη, ὁ.π., φάκ. 89, συμβ. ἀρ. 1384/14.9.1846.

ἀλλὰ λίγο ἀργότερα, στὶς 7 Ἀπριλίου 1847, βλέπουμε νὰ παρεμβαίνει ἓνα ἀπὸ τὰ ἀπόδημα μέλη της, ὁ γιατρὸς Ξενοφὼν ἀπὸ τὸ Παρίσι, καὶ μέσω τοῦ δικηγόρου καὶ πρωτοεξαδέλφου του Ποθητοῦ Πάγκαλου, νὰ διακανονίζει τὴν ὑπόθεση μὲ πράξη ἀγορᾶς τοῦ σπιτιοῦ τὸ τελικὸ τίμημα τοῦ ὁποίου τὸ 1852, ὅποτε ἐξοφλήθηκε τὸ συμβόλαιο, μαζί μὲ τοὺς ἐτήσιους τόκους 12% εἶχε ἀνέλθει πάνω ἀπὸ 40.000 δρχ.¹³⁴ Ὁ ἴδιος δικηγόρος ἐν ὀνόματι τοῦ ἐντολέα του στὶς 28 Μαΐου θὰ ἐκμισθώσει στὸν πρωθυπουργὸ Ἰω. Κωλέττη ὁλόκληρη πιά τὴν ἡμιτριώροφη οἰκία τῆς ὁδοῦ Βουλεβάρτου («ἄνω καὶ κάτω μεθ' ὅλων τῶν παραρτημάτων της») γιὰ ἓνα ἔτος μὲ μηνιαῖο μίσθωμα 200 δρχ. πληρωτέων ἀνὰ τριμηνία παρχωρώντας τὸ δικαίωμα στὸν ἐνοικιαστὴ νὰ κάνει τὶς κτηριακὲς διαρρυθμίσεις καὶ προσθήκες πού ἐπιθυμοῦσε μὲ ἐξ ἡμισείας ἐπιβάρυνση τῆς δαπάνης, ὅπως νὰ κατασκευαστεῖ δωμάτιο στὴν ταράτσα μὲ πόρτα καὶ σκάλα γιὰ τὴν ἐπικοινωνία μὲ τὴν ὑπόλοιπη οἰκία¹³⁵ (τὸ χτίσιμο πάντως ἐνὸς δωματίου πού διακρίνεται στὸ δῶμα του σὲ ὀρισμένες φωτογραφίες τοῦ σπιτιοῦ, δὲν ἀνάγεται χρονικὰ στὴν ἐποχὴ αὐτή). Ὡστόσο τρεῖς μῆνες ἀργότερα, στὶς 31 Αὐγούστου, ὁ Κωλέττης πέθανε ἀπὸ πάθηση τῶν νεφρῶν στὴν «ἀντικρὺ τῶν στηλῶν τοῦ ναοῦ τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς μονήρη παράλληλον οἰκίαν». Ἐκεῖ τὸν ἐπισκέφθηκε ὁ Ὅθωνας κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ἀρρώστιας του καὶ ἐκεῖ θὰ ἔλθουν νὰ τὸν κλάψουν νεκρὸ οἱ ἡπειρώτισσες μοιρολογίστρες.

«Εἰς τὴν πενιχρὰν ταύτην οἰκίαν, ἀπὸ ἐρείπια περικυκλουμένην, κατοικεῖ Μέγας τις νοῦς [...] ἐκ τῆς οἰκίας αὐτῆς διευθύνεται ἐν Κράτος· καὶ ἐκ τῆς οἰκίας αὐτῆς συνδέονται Εὐρωπαϊκαὶ συμμαχίαι, καὶ διευθύνονται Ἀνακτοβουλλίων στοχασμοί· καὶ ἐκ τῆς οἰκίας αὐτῆς ἀκούεται γενναία φωνή, ἥτις λέγει εἰς μεγάλας τινὰς Δυνάμεις Σταματήσατε! καὶ αὗται σταματοῦσιν ἐνώπιόν της πραγματικῶς· καὶ ἐκ τῆς οἰκίας αὐτῆς παρέχεται ἐγγύησις περὶ τῆς γενικῆς εἰρήνης τοῦ κόσμου· καὶ ἐντὸς τέλος πάντων τῆς οἰκίας αὐτῆς μελετᾶται αὐτὸ τὸ μέλλον τῆς Ἀνατολῆς»,

134. Ὁ.π., φάκ. 92, συμβ. ἀρ. 2330. Ἡ παρισινὴ διεύθυνση κατοικίας τοῦ Ξ. Πῶτα ἦταν ὁδὸς Picpus no 78. Τὸ σπίτι ἀγοράστηκε ἀντὶ 32.366,35 δρχ. μὲ προκαταβολὴ 8543,65 δρχ. καὶ διακανονισμὸ δύο δόσεων, τόκο 12% καὶ ὑποθήκη τῆς οἰκίας γιὰ τὶς ὑπόλοιπες. Τὴν τελευταία δόση εἰσέπραξε ἀπὸ τὸν Ὑεσλιν ἐνεργώντας γιὰ λογαριασμὸ τοῦ Κ. Γ. Πόλαντ ὁ Παῦλος Σκουλούδης.

135. Ὁ.π., φάκ. 93, συμβ. ἀρ. 2578.

έγραφε μεταξὺ ἄλλων στὸ κύριο ἄρθρο της («Μέγα Πολιτικὸν Συμβάν») ἡ φιλοκωλεττική ἐφημερίδα Ὁ Θρίαμβος τοῦ Συντάγματος μὲ ἀφορμὴ τὸν θάνατο τοῦ πρωθυπουργοῦ.¹³⁶

Στις ἀρχές τοῦ 1848 ὁ Ξενοφὼν Ρώτας βρέθηκε γιὰ λίγο περαστικός ἀπὸ τὴν Ἀθήνα. Ἐπιστρέφοντας στὸ Παρίσι τὸν Μάρτιο τοῦ 1848 κατέστησε πληρεξούσιους ἐπιτρόπους του γιὰ νὰ διαχειρίζονται τὰ ζητήματα τῆς ἡμιτριώροφης οἰκίας ἐκείνους ποὺ συνετέλεσαν στὸν θάνατο τοῦ πατέρα του, τοὺς ἀδελφούς Ἑσλὴν.¹³⁷ Εἶχε βέβαια τοὺς λόγους του γιὰ νὰ τὸ κάνει. Πρῶτα-πρῶτα οἱ ἐντολοδόχοι τοῦ Κ. Γ. Πόλαντ, μὲ τὴν πράξη πώλησής της ἐξακολουθοῦσαν νὰ διατηροῦν δικαιώματα ἐπ' αὐτῆς μέχρι τὴν πλήρη ἐξόφληση τοῦ τίμηματος ἀπὸ τὸν ἀγοραστή. Ὑστερα, τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1848 προχώρησαν σὲ δύο φιλικές κινήσεις μὲ οἰκονομικὸ ἀντίκτυπο: ἀφενὸς ἀπέδωσαν στὸν γιατρὸ Ρώτα χωρὶς ἄλλη ἀποζημίωση καὶ τὸ παρακείμενο ἐνυπόθηκο οἰκόπεδο τῶν 4831 τ.π., ἰδιοκτησίας τῆς μητέρας του, τὸ ὁποῖο εἶχε κατακυρωθεῖ σὲ πλειστηριασμὸ στοὺς ἴδιους τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1847¹³⁸ (αὐτὸ σημαίνει ὅτι τελικὰ τὸ οἰκόπεδο δὲν παραχωρήθηκε στὸν Κων. Ἀφθονίδη τὸ 1846 κατὰ τὸν συμβιβασμὸ του γιὰ τὴν προικιῶα ὀφειλὴ) καὶ ἀφετέρου μεταβίβασαν σ' ἐκεῖνον τὶς ἀπαιτήσεις κατὰ τῶν κληρονόμων τοῦ Ἰω. Κωλέττη γιὰ μισθώματα ὀκτῶ μηνῶν (Αὐγούστος 1846 – Ἀπρίλιος 1847) ὕψους 2400 δρχ., ποὺ δὲν εἶχαν μέχρι τότε πληρωθεῖ, εἶχαν ὅμως συμπεριληφθεῖ στὸ τίμημα τῆς πώλησης.¹³⁹ Ἀπὸ τότε καὶ γιὰ τριάντα πέντε χρόνια δὲν γνωρίζουμε τίποτε γιὰ τὶς τύχες τοῦ σπιτιοῦ τῶν Ρώτα, ποιοὶ τὸ κατοίκησαν, ποιὲς καὶ πότε ἔγιναν οἱ ἀρχιτεκτονικὲς μετατροπές του (π.χ. ἡ προσθήκη ἐξώστη στὴν ἀνατολικὴ ὄψη τοῦ ἐπάνω ὀρόφου ἢ τὸ χτίσιμο δωματίου στὸ δῶμα). Γνωρίζουμε ὅμως ὅτι τὸ 1882 τὸ σπίτι ἀποξενώθηκε ἀπὸ τὴν οἰκογένεια, πωλήθηκε ἀπὸ τὸν Ξ. Ρώτα στὸν γιατρὸ, μετέπειτα καθηγητῆ, Νικόλαο Γ. Μακκά,¹⁴⁰ ὅτι ἀπὸ τὸ 1919 ὡς τὸ 1931 ὑπῆρξε ἔδρα τοῦ

136. Ἀρ. 78/21.9.1847, σ. 1.

137. Ἀρχεῖο Κ. Κοκκίδη, ὅ.π., φάκ. 99, συμβ. ἀρ. 3802/28.2.1848 καὶ ἀρ. 3806/29.2.1848. Στὸ πρῶτο πληρεξούσιος ἐπίτροπος ὀρίζόταν ὁ Ἰούλιος καὶ Σία καὶ στὸ δεύτερο, μία ἡμέρα ἀργότερα, ὁ ἀδελφός του Γουλιέλμος.

138. Ὁ.π., φάκ. 98, συμβ. ἀρ. 3625/14.1.1848.

139. Ὁ.π., φάκ. 98, συμβ. ἀρ. 3653/23.1.1848.

140. Συμβ. ἀρ. 27819/11.2.1882 τοῦ ἀθηναίου συμβολαιογράφου Γεράσιμου Ἀφεντάκη. Ὡς πληρεξούσιος τοῦ Ξ. Ρώτα, ἱππότη τῆς Λεγεῶνος τῆς Τιμῆς, ὁδὸς

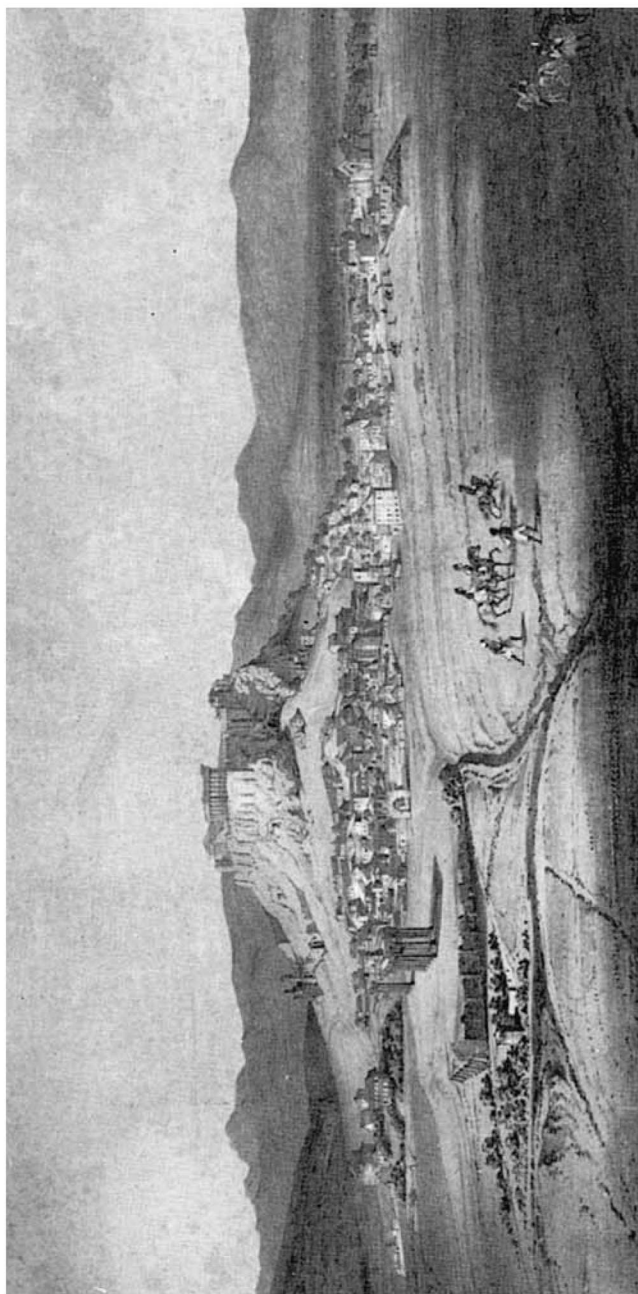
Λυκείου τῶν Ἑλληνίδων τῆς Καλλιρρόης Παρέν,¹⁴¹ καὶ ὅτι μεταπολεμικὰ στέγασε τὴ «Λέσχη ἐργαζομένου κοριτσιοῦ». Ὅμως τοῦ ἱστορικοῦ αὐτοῦ κτηρίου εἶχε ξεχαστεῖ τὸ παρελθόν, πολὺ περισσότερο ἢ σχέση του μὲ τοὺς Ρώτα. Οἱ ἀθηναιογράφοι ἱστορικοὶ τοῦ 19ου καὶ 20οῦ αἰῶνα εἴτε ἀγνοοῦν ἐντελῶς τὴν ὑπαρξή του εἴτε τὸ καταγράφουν ἀπλῶς ὡς «οἰκία Κωλέττη».¹⁴² Ὅπως δὲποτε, στὶς ἀρχὲς τῆς δεκαετίας τοῦ 1970, ἐν μέσῳ τῆς λαίλαπας τῶν κατεδαφίσεων, οἱ κληρονόμοι τοῦ σπιτιοῦ τῆς Λεωφ. Ἀμαλίας ἀρ. 40, γειτονικοῦ μὲ τὸ σωζόμενο κτήριο τοῦ πρώην «Ἐργαστηρίου ἀπόρων γυναικῶν» —τὰ διαχώριζε τὸ στενὸ τῆς ὁδοῦ Περιάνδρου— ἀπέναντι ἀκριβῶς ἀπὸ τὸ σημεῖο ἐκβολῆς τῆς Λεωφ. Ὀλγας, θὰ τὸ δώσουν μὲ ἀντιπαροχὴ γιὰ νὰ χτιστεῖ στὴ θέση του μιὰ μοντέρνα ἀπὸ μέταλλο καὶ γυαλὶ φαιόχρωμη οἰκοδομή, ποὺ σήμερα στεγάζει δημόσια οἰκονομικὴ ὑπηρεσία.

ΕΜΜ. Ν. ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ

de Berri ἀρ. 45, παρέστη κατὰ τὴ σύνταξή του ὁ γιατρὸς Ποθητὸς Ρεβελάκης καὶ τὸ σπῆτι πουλήθηκε ἀντὶ 50.000 δρχ., ἀπὸ τίς ὁποῖες καταβλήθηκαν τότε οἱ μισὲς καὶ οἱ ὑπόλοιπες συμφωνήθηκε νὰ πληρωθοῦν σὲ δύο μῆνες ἅτοκα ἢ μὲ ἐτήσιο τόκο 8% σὲ περίπτωση ὑπερμερείας.

141. Ἑλένη Μπόμπου-Πρωτοπαπᾶ, *Τὸ Λύκειο τῶν Ἑλληνίδων 1911-1991*, Ἀθήνα 1993, σ. 93, 166. Τὸ σπῆτι ἀναφέρεται ὡς οἰκία Μακκῆ.

142. Βλ. π.χ. Ἀντ. Μηλιαράκης, «Αἱ πρὸ πεντηκονταετίας μεγάλοι τῶν Ἀθηνῶν οἰκίαι», *Ἑστία* 19 (1885), ἀρ. 470, σ. 23-27 καὶ Ἀγγελικὴ Κόκκου, «Τὰ πρῶτα ἀθηναϊκὰ σπῆτια (1832-1860)», π. *Ἀρχαιολογία* 2 (Φεβρ. 1982), 50-64, ὅπου καμιά ἀναφορὰ στὸ σπῆτι. Ὁ Κώστας Μπίρης στὸ κλασικὸ ἔργο του *Αἱ Ἀθῆναι ἀπὸ τοῦ 19ου εἰς τὸν 20ὸν αἰῶνα*, ἑ.π., σ. 44-45 (χάρτης Ἀθηνῶν), σ. 99 (φωτογραφία τοῦ κτηρίου), 433, καὶ ὁ Ἴω. Τραυλὸς στὸ «Πρόπλασμα τῆς Ἀθήνας στὰ 1842» τοῦ Μουσείου τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν, ἀρ. 80, ὁριοθετοῦν σωστὰ τὸ σπῆτι ὀνομάζοντάς το «οἰκία Κωλέττη». Πβ. συλλογικὸ τόμο *Ἀθῆναι. Ἀπὸ τὴν Κλασικὴ ἐποχὴ ἕως Σήμερα (5ος αἰ. π.Χ.-2000 μ.Χ.)*, ἐκδοτ. ἐπιτροπὴ: Χ. Μπούρας, Μ. Β. Σακελλαρίου, Κ. Σπ. Στάικος, Εὔη Τουλούπα, Ἀθήνα 2000, σ. 326, εἰκ. 12.

Ἡ νοτισσανοπολιτικὴ πλευρὰ τῆς Ἀθήνας γύρω στὸ 1842 ἀπὸ τὸν Du Moncel· διακρίνεται ὀλοκληρωμένη ἡ ἡμιτερώσκη οἰκία τοῦ Ἰάκ. Ρώτα (Κώστας Η. Μπίρης, *Αἱ Ἀθήναι ἀπὸ τοῦ 19ου εἰς τὸν 20ὸν αἰῶνα, Μέρος Πρώτον, 1830-1900*, Ἀθήνα 1966, σ. 76)

Ἀριστερά, ἡ οἰκία Ρώτα. Νοτιοδυτικὴ ὄψη. Φωτογραφία τοῦ Π. Μωραΐτη, περίπου 1870
(φωτογραφικὸ ἀρχεῖο Μουσείου Μπενάκη)

Οἰκία Ρώτα, πρωθυπουργικὴ κατοικία τοῦ Ἰω. Κωλέττη (1844-1847),
πρὶν ἀπὸ τὴν κατεδάφισή της (Κώστας Η. Μπίρης, *Αἱ Ἀθήναι...*, ἔ.π., σ. 99)

Άριστερά η σύγχρονη οικοδομή στη θέση της οίκιας Ρώτα
(φωτογραφία Γιούλης Ευαγγέλου)

Πρώτη δεξιά νότια όψη της φερόμενης οίκιας Κωλέττη της οδού Πολυγνώτου 13,
κοντά στην έκκλησία των Άγ. Άποστόλων και τη Στοά Άττάλου